

B.Š. knjižnica
Ivan Kujundžić

NJIVA

MJESEČNIK HRVATSKOG KULTURNOG DRUŠTVA U SUBOTICI

1

1 SIJEČANJ 1947.

GOD. I.

ZKh.org.rs

SADRŽAJ:

	Stranica
D-r EVETOVIĆ MATIJA: Stari pisci podunavskih Hrvata	2
MILANKOVIĆ IVAN: Uloga financija u socijalističkoj privredi	7
VOJNIĆ H. BLAŠKO: Sjene na putu	14
FILIPOVIĆ ALBE: Pravosnažnost odluka narodnih sudova i zaštita zakonitosti	15
KOPILOVIĆ JAKOV: Na njivi, Jesen	29
POLJAKOVIĆ MATIJA: Niko i ništa	24
PEJIĆ ANTUN; Sin Ilike Šagića	30
ŠOKČIĆ JOSO: Zelena travo	34
KOPUNOVIĆ VLADO: Plamenim tragom	35
DRAVA DRAGO: Izmedju dvije krajnosti	39
VUJKOV BALINT: Putovanje Frntigače i Žviždalače	41
NEMEŠ RUŽICA: Razvoj hrvatskog glazbenog folklora	44
VOJNIĆ H. BLAŠKO: Zasja klasje	46
IVKOVIĆ IVANDEKIĆ PAJO: Claude Achille Debussy	47
NARODNA PRIPOVIJETKA: Kome divojka, a kome krmača	53
LENDVAI LAJČO: Hrvatsko narodno kazalište u Subotici	57
TIKVICKI IVAN: Figuralno crtanje	58
P. I. I.: Balokovićeva umjetnost	59
JULIJE SOLTIĆ: Ivo Andrić u Subotici	60
D-r EVETOVIĆ MATIJA: Narodne igre podunavskih Hrvata	61
M. P.: I bački Hrvati su učestvovali na svečanoj priredbi u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu	64

NJIVA

Uvodna riječ

»Njiva« će ići za tim, da na svome području rada dâ svoj prilog za uzdizanje i širi zahvat kulturnih tekovina. Naš mjesecnik će pristupiti aktiviziranju svih trudbenika pera u našoj sredini, koji na književnom i naučnom polju rade za postizanje cilja, da svome narodu ljeplim, jednostavnim rijećima kažu o njegovim naporima i postignućima, da slikaju njegovu snagu i još više ga dovedu do saznanja, šta on može i treba da uradi za ostvarenje velikih zadataka obnove i izgradnje. U našim prilikama ići ćemo za tim, da doprinesemo odgoju i naoružanju idejnim crujjem istine narodno-oslobodilačke borbe širokih narodnih slojeva, koji su danas vlasnici i uživaoci kulturnih tekovina.

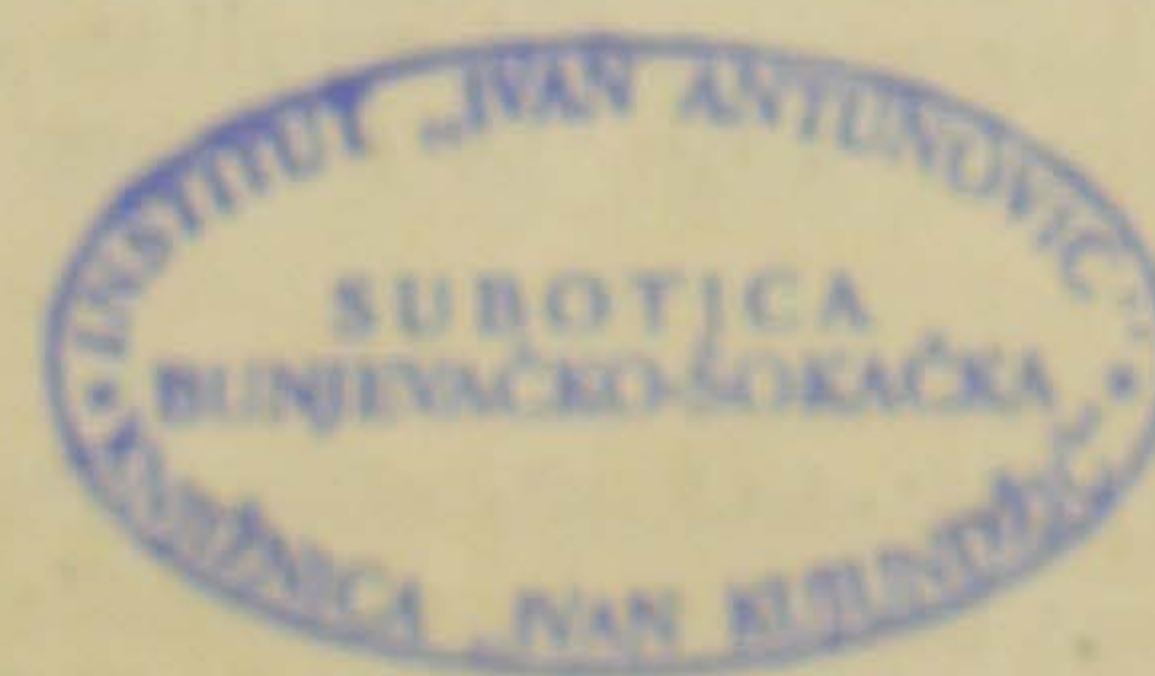
Uporedo sa velikim zadatkom, da se aktiviziraju svi oni, koji raspolažu sposobnošću slikanja rijećima, »Njiva« će nastojati na tom, da širokim zamahom produbi svijest o tome, da je kultura vlasništvo rednog naroda, da uvjeri svakog o velikoj potrebi uživanja kulturnih tekovina i na prvom mjestu da omili dobru knjigu.

U želji za osvjetljavanjem i upoznavanjem narodnih umotvorina — glazbenog stvaranja i običaja, na našim stranicama ćemo donositi i izvorne narodne prijevjetke i pjesme, te naučne radove o narodnim umotvorinama, rukotvorinama i običajima.

Svijesni toga, da ovim zadacima na području našeg rada pristupamo prilično sirovom tlu i sa skromnim snagama, znamo da je potrebna najveća naša upornost, kao i podrška svih iskrenih trudbenika. Nadamo se, da će se oko »Njive« u kratkom vremenu okupiti veći broj pregalaca, koji će rođubivo i sa zalaganjem pristupiti izvršenju ovih ozbiljnih, teških, ali i plemenitih zadataka.

Ujedinjenim naporima ćemo se truditi, da sjeme baćeno u našoj »Njivi« donese željene plodove.

Uredništvo

ZKVH.org.rs

Dr. Evetović Matija

Stari pisci podunavskih Hrvata

Umjetna ili pisana književnost kod podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) javlja se pri kome XVII. vijeka. Prilike, u kojima su živjeli naši prvi prosvjetni radnici, bile su vrlo teške. Turci, koji su zazirali od svjetla pravde i vjere, haračili su i pustošili. Oni su franjevcima, u ono vrijeme jedinim prosvjetnim radnicima, zabranjivali svako prosvjetno djelovanje. U takvim teškim okolnostima propalo je svako književno nastojanje. Ipak su naši neustrašivi franjevci, koji su jedini radili za narod, u ono teško doba, koje je zapisano krvavim slovima u davnoj našoj prošlosti, udarili temelj našoj književnosti. Prvi književni plodovi posvećeni su najprečim crkvenim potrebama. Za narodnu obrazovanost radilo se vrlo malo, a svjetovne književnosti uopće nije bilo. Svojim književnim radom naši su stari fratri promicали kulturno napredovanje bunjevačkih i šokačkih Hrvata. Takvim nastojanjem javila se i narodna hrvatska knjiga.

U našim zemljama, gdje su živjeli Hrvati, pripadnici katoličke crkve, upotrebljavao se u narodnom životu jezik hrvatski, ali uz njega je od prvih početaka umjetne književnosti u običaju i jezik latinski. Naši su stari pisci izdavali svoja djela na latinskom ili hrvatskom jeziku, već prema tome, kome su namijenili svoju knjigu. Promatrajući našu književnost XVII. vijeka možemo sigurno reći, da ona nije daleko zaostala za kulturom našega naroda u ostalim hrvatskim krajevima. Tako su pisali književnici u XV. i XVI. vijeku u drugim hrvatskim krajevima. A to je jasan dokaz, da su naši pisci pod utjecajem književnika XVI. vijeka iz drugih hrvatskih krajeva.

Nakon ovoga kratkog osvrta o prilikama, u kojima se pojavila naša knjiga, prelazimo na rad naših pisaca, kojim su promicали našu kulturu.

MIHAJLO RADNIĆ (USUN), prvi je naš književnik. Rodio se 1636 god. u Baču, županiji Bačkoj. Zato se on u svojim djelima naziva „Bačanin“. Roditelji su mu izbjegli iz Bosne, iz grada Olova. Već kao mladić stupio je u franjevački red države Bosne Srebrne. Svršivši nauke u Italiji 1663. godine, vratio se u provinciju, gdje je bio najprije lektor filozofije, zatim lektor teologije u Budimu. Često je obilazio razna mjesta, gdje su bili nastanjeni bunjevački i šokački Hrvati vršeći revno dužnost pastira duša. God. 1666 bio je gvardijan u Olovu, 1678 god. tajnik, a 1681 god. čuvar (custos) Bosanske provincije. God. 1684 predsjedavao je skupštini (kapitulu) Provincije, kada je Antun Gabeljanin Vladimirović izabran za provincijala. Kada je ovaj 1685 god. umro, Radnić postane provincijalom. Ovu je čast obnašao do 1690 god., kada ga je car Leopold I. imenovao dvorskim bogoslovom i svojim savjetnikom. God. 1702 on je gvardijan u Budimu, koju je dužnost vršio sve do smrti 1704 godine¹⁾.

¹⁾ *Emerik Pavić*: *Ramus viridantis olivae* (Budim 1766 str. 61, 231. — *Šime Ljubić*: *Ogledalo književne povijesti jugoslavenske* (Rijeka 1869, knj. II. str. 449). *D-r Karácsonyi János*: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. (Budimpešta, 1924 sv. II. str. 343).

Njegova su književna djela:

1. *KRISTIJADA*. Ovaj rukopis, koji se čuva u Vatikanskoj biblioteći, prvo je djelo u književnosti bunjevačkih i šokačkih Hrvata. Djelo nije originalno, nego je prepis istoimenoga epa dubrovačkog pjesnika Junija Palmotića. Radnić je prepisao ovo djelo 1676 god., kada je bio sa provincialom na generalnom kapitulu u Rimu. Radnić je prepisao ovo djelo bosančicom. Namijenio ga je našem narodu, koji je u to doba upotrebljavao ovo pismo.

Rukopis je vrlo dobro sačuvan, u velikom je kvartu i ima 812 stranica. U naslovima su, a katkad i na početku stih-a, velika slova sa minijaturnim ertama kao i u tiskanim knjigama. Pismo je lijepo i čitko. Radnić je zadržao uglavnom Divkovićevu ortografiju, no ima i svojih osobina. Divković piše „parvo“, a Radnić „priv“. Katkad sonant „r“ piše sa „ar“ na pr. „sarcem“, jer je tako našao u izdanju latinicom. Radnić je donekle ispravljaо jezik, a naročito je mijenjaо pravopis. Razlike u tekstu nijesu velike. Na kraju Kristijade uvezana su dva listića većega formata, na kojima je Radnić napisao ilirsku abecedu (bosančicu), te je svakom slovu označio izgovor i ime. Na kraju ovoga kodeksa dodana su četiri lista manje-ga formata Palmotićeve Kristijade, štampane 1670 god. u Rimu. Ove je dragocjene stvari ostavio Vatikanskoj knjižnici njezin prvi čuvar Stjepan Gradić, koji je napisao i kratku biografiju svoga bratučeda Junija Palmotića ispred rimskog izdanja Kristijade.²⁾

2. *RAZMIŠLJANJA PRIBOGOMIONA OD LJUBAVI BOŽJE*. (U Rimu 1683, tiskano kod Kristofora Dragondelija 4° str. 403), ovo je djelo posvetio papi Inocentu XI. Posveta, pisana na latinskom jeziku, vrlo je značajna. Iz nje doznajemo one teške prilike, u kojima su živjeli naši prosvjetni radnici, i prožeta je velikom ljubavlju prema svome hrvatskom narodu. Cenzor prve knjige Radnićeve bio je Petar Bosdarić, kanonik dubrovački. Tako je prva naša štampana knjiga ugledala svjetlo pod okriljem Dubrovnika, te koljevke hrvatske književnosti; napisana je i jekavštinom i hrvatskim književnim jezikom. Time je udaren temelj i označen pravac naše knjige. Ona je hrvatska i čini skladnu cjelinu sa književnošću ostalih hrvatskih krajeva.

Kao što sam naslov pokazuje, ova je knjiga bogoljubnog sadržaja. Ima sto poglavljia, i svako je poglavlje jedno razmišljanje o neizmjernoj ljubavi Božjoj. Pravopis u toj knjizi potsjeća nas na talijanski. Tako su pisali i stari hrvatski pisci u Dubrovniku. Duljina sloga označuje se dvostrukim samoglasnikom kod *a*, *u*, a za duljinu slova *e* Radnić upotrebljava znak *e*. Za oštrinu izgovora piše suglasnik dvostruko (na pr. *nissi*, *lippota*). Za suglasnike upotrebljava ove znakove: *s=s*; *sc=š*; *c=č*; *c=c*; *y=j*; *ch=ć*; *gl=lj*; *gn=nj*; *u=v* (izmedju samoglasnika); *x=ž*; samoglasno *r* piše sa *ar*. Razmotrivši ove značajne odlike pravopisa, što ga je Radnić upotrebljavaо u svojoj knjizi, lako možemo čitati tekst ove knjige, na pr.:

— Neka gouori gospodine yezik tuoy, zasetobo drugoiacie ne-zadouoglise, i nećini zadosta xegli. — (str. 403).

3. *POGRDJENJE ISPRAZNOSTI OD SVIJETA*. (U Rimu 1683 god. u tiskari Kristofora Dragondelija, folio, str. 570). Ovo omašno djelo posvetio je braći Pavlu, Antunu i Jakovu Brajkoviću i Augustinoviću „braći rodjenoj, sarajlijami, plemičem Bosanskijem i vitezovom slavnoga groba Isukrstova od Jeruzolima“, ističući njihove velike zasluge za narod i franjevački red. Cenzor ove knjige bio je Franjo Djordjić, arhisvećenik ilirskog kolegija sv. Jeromina u Rimu.

²⁾ Ivan Milčetić: Palmotićeva Kristijada u Vatikanskoj knjižnici (Gradja za povijest književnosti hrvatske, Zagreb, 1912 knj. 7. str. 307—312).

i opat sv. Kuzmana i Damjana. U predgovoru kaže Radnić razlog, zašto se požurio sa izdanjem ove knjige: „Videći ja veoma malo knjiga, koje su u naš slovenski jezik pisane, a veliku potribu koju imaju toliki narodi, koj našijem jezikom govore, jesam se gamuo ovijem djelom od milosrdja, dati na svitlost ovo djelo.“ (str. 4.)

Knjiga je razdijeljena na tri dijela i ima sto poglavlja. U njoj govori o razlozima ispravnosti i taštine svijeta, zatim o lažnim darovima, koje svijet pruža ljudima, i na koncu, kako da se oslobođimo ovoga lažljivoga svijeta. Djelo je pisano lakim i ugodnjim stilom, pravičnim hrvatskim književnim jezikom, i jekavštinom i istim pravopisom kao i njegovo prvo štampano djelo.

LUKA ČILIĆ-KARAGIĆ. Rodio se u Baji 1681 godine. Nauke je svršio u Italiji. Od 1717 do 1720 god. gvardijan je u Budimu. Bio je velik dobrotvor sirotinje, što dokazuje i natpis slike u gostionici „Zlana patka“ u Budimu. Poslije postane profesor filozofije u Budimu i savjetnik Kalačke nadbiskupije. God. 1719 obnovio je sa Gavrom Guganovićem franjevački samostan u Baji. Od 1731 do 1733 god. boravio je na Korzici kao apostolski misionar. Tu je prednjačio dobrim primjerom u njegovoj bolesnika i odgoju mladeži. God. 1735 predavao je bogosloviju u Osijeku. Iste vodine izabran je za provincijala provincije Bosne Srebrne. Ovu čast vršio je do 1738 god. Pod starost je dugo poboljevalo. Devet godina ležao je u krevetu i strpljivo je podnosio svoju tešku bolest. Umro je 21 travnja 1771 god.³⁾

Njegova su književna djela:

1. *Paeana festivum* (Osijek 1752). Ovo je djelo, napisano na latinskom jeziku, teološke prirode i namijenjeno je franjevačkim klericima.

2. *Directa ad coelum via* (Osijek, 1755 god. u 8° str. 432). Djelo je posvetio Josipu Antunu Čolniću, biskupu djakovačkom. Knjigu je razdijelio u tri dijela. U njoj govori o trima stupnjevima evanđeoske savršenosti i namijenjena je franjevačkim klericima.

3. *Pravi put u nebo* (Budim ? god. u 12°). Ovo je djelo hrvatski prijevod istoimene knjige, koju je napisao na latinskom jeziku (*Directa ad coelum via*). Preveo ju je na hrvatski za braću laike, da im pruži putokaz k raznim stupnjevima radovničkog savršenstva.

LOVRO BRĀČULJEVIĆ. Rodio se u Budimu 1685 god. Poslije svršenih nauka bio je deset godina profesor bogoslovije. Kao apostolski vizitator proputovalo je cijelu Bugarsku. Živio je skromno i pobožno pa je dostigao stupanj savršenstva. Umro je 21 studenoga 1737 god. u Budimu.⁴⁾

Njegova su književna djela:

Dobar put (Budim 1730 god. u 16° str. 62). Ovo je djelo priručnik članovima trećega reda.

Uzao serafinske goruće ljubavi (Budim 1730 god. u 4° str. 578). U uvodnoj riječi ističe djelovanje franjevaca u našim krajevima. Oni nijesu nikada, pa ni u najvećim progonstvima, ostavljali svoga stada, nego su dragovoljno išli na vješala i „na kocze da ne poginu oveze.“ (str. 6).

Vrlo je značajna u ovoj knjizi njegova „Opomena za pravo, dobro i lako štiti ove knjige“. On tumači pravopis, kojim je pisao, i kako se izgovaraju riječi. Razni narodi na različiti način izgovaraju pojedine riječi, pa na svoj način upotrebljavaju latinska slova,

³⁾ Emerik Pavić: *Ramus viridantis olivae* str. 310.

⁴⁾ Emerik Pavić: *Ramus viridantis olivae* (str. 58; 223). Šime Ljubić: *Ogledalo* (sv. II. str. 492).

da u svom jeziku dobiju glas vlastitog izgovora. Za izgovor pojedinih glasova u „bosanskom“ jeziku daje ove upute:

s = s, piše se kada se *s* izgovara po naravi svojoj tanko, na pr. sladak, suh, sam.

ss = s, kad se *s* izgovara oštro, na pr. pissati, dessna.

sc = š, kad se *s* izgovara krupno, na pr. scuma, scaran.

c^z = c, kad se *c* izgovara tanko, na pr. otacz.

cs = č, kad se *c* izgovara debelo stisnuto, na pr. ricsi, csovik.

cz = dž, kad se *c* izgovara krupno i oštro, na pr. maczar, anczar.

ch, chi = ē, kad se *c* izgovara debelo slatko, na pr. srichia.

l, n = l, n, kada se izgovaraju po naravi svojoj tanko, na pr. lin, lagran.

gh = g, kad se *g* izgovara tanko, na pr. dighni, mlogha.

gl, gn = lj, nj, kad se *l, n* izgovaraju debelo i slatko, na pr. ghgnila, ghgnizdo, povoglno.

gli, gni = lj, nj, kad se *l, n* izgovaraju debelo i slatko, a iza njih dolaze samoglasnici: *a, e, o, u*; na pr. gliubav, gniezin.

gi = dj, kad se *g* izgovara krupno, a iza njega dolaze samoglasnici *a, e, o, u*; na pr. lagie, tugiu.

x = ž; na pr. xivot, uxivagnie.

U pogledu samoglasnika *r* mišljenja je, da ga treba pisati onako kako se izgovara, na pr. Grk, krst. Neki ga pišu dodavši mu samoglasnik *a* ili *e*; na pr. Gark, kerst. To ne odobrava, pa kaže: „*Alię lipsce, i popthaglienie, pissati onako, kakose gorori, jer scetogodje od visce, nie fahglienio, vechie kugieno.*“ Ovoga se načela drži u ovoj knjizi i piše onako, kako izgovaramo naše riječi, „*jer, kako se moguh izgororiti, onakose moguh i u kgnigah chtiti.*“ Eto načela: „*Piši kako gororiš!*“ Ovo je načelo izrekao sto godina prije Vuka Karadžića. Prema tome fonetski pravopis je prvi uveo u našu knjigu bunjevački Hrvat Lovro Bračuljević. (str. 7—12).

Knjiga ima tri dijela. U njoj govori o sv. Franji, koji je htio da ljubavlju obnovi svijet, zatim o sv. Crkvi i milostima što ih daje svojim vjernicima i najzad o povlasticama franjevaca u pogledu širenja vjere. Spominje i djelovanje fra Fabijana iz Bača, koji je djelovao u ovim krajevima 1444 god.

Najveća je zasluga Lovre Bračuljevića, što je on bio prvi, koji je uveo fonetski pravopis u našu knjigu.

STJEPAN VILOV. Rodio se u Budimu krajem 17. stoljeća. Stupivši u franjevački red provincije Bosne Srebrne obnašao je razne časti. God. 1718. postaje lektor filozofije u Budimu, a 1722 propovjednik Hrvata u franjevačkoj crkvi, zatim 1732 gvardijan u Budimu. Radi svoje oštromnost i kreposnog života bio je vrlo cijenjen i zato ga kalački nadbiskup imenovao svojim bogoslovom i savjetnikom. Umro je 1797 god. u Budimu.*

Njegova su književna djela:

Razgovor prijateljski (Budim 1736 u 8°). To je dijalog „medju kerstjaninom i ristjaninom pod imenom Franceska i Teodora“, o lijepom kršćanskem, katoličkom pozdravu: Hvaljen Isus.

U trećoj opomeni ove knjige raspravlja o pravopisu. On ističe slova: *c, g, l, n, s*; koja se mogu izgovarati sama za sebe, kao na pr.: Carigrad, gavran, labud, nizak, sam; ili pak dolaze sa jednim poménim slovom. Zato određuje ova pravila za pisanje:

cs = č, izgovara se debelo, na pr. čas.

cx = dž, izgovara se deblje, na pr. exak.

* Emerik Pavić: Ramus (str. 61, 223); Šime Ljubić: Ogledalo sv. II, str. 492; Ivan Kujundžić: Fra Stjepan Višov, jezikoslovac bačkih Hrvata (Klasje naših ravnih, Zagreb, 1943 str. 42—13).

ch = č, izgovara se polutanko na pr. esistocha.

gj = dj; na pr. gjava.

lj = lj; na pr. ljubav.

nj = nj; na pr. njiva.

ss = s izgovara se krupno, na pr. ssuma.

x = ž, na pr. xivot.

Ovim načinom pisanja Vilov je znatno unaprijedio naš pravopis i učinio ga jasnijim od onoga, kojim su pisali fra Mihajlo Radnić i fra Lovro Bračuljević. Današnji pravopis hrvatskoga jezika razlikuje se od onoga fra Stjepana Vilova samo utoliko, što su za neka slova uvedeni diakritički znakovi iz češkoga jezika. Zato i kaže hrvatski „vèrstopisac“ Ignat Al. Brlić, da je „Vilov pervi bio, koji je počeо razložnie i razboritie s latinskim slovima naški pisati“.

Drugi razgovor. Mjesto i godina izlaženja ovome djelu su nepoznati. Vilov je u svom prvom djelu „Razgovor prijateljski“ napomenuo: „Od izgovora riči, koje u dugačko, koje u kratko izgovoriti valja, u drugom razgovoru bolju ćemo pomnju metnuti“. Iz ovoga zaključujemo, da je ovo djelo znanstvena rasprava o načinu pisanja i izgovoru riječi u hrvatskom jeziku.⁶⁾

Životopis O. Lovra Bračuljevića. Ovo je djelo ostalo u rukopisu i u njemu iznosi zasluge ovoga glasovitog muža.⁷⁾

ANTUN BAČIĆ. Rodio se u Vrbici u Slavoniji, ali još kao dječak preselio se sa svojim roditeljima u okolicu Darde. Nauke je svršio u Italiji. Kao franjevac Bosanske provincije djelovao je među nama, pa je 1732 god. gvardijan u Budimu, zatim definator, pa kustos, a od 1754 do 1756 provincial. Umro je u Našicama u visokoj starosti 1758 godine.⁸⁾

Napisao je djela:

Istina katoličanska (Budim 1732 god. u 4° str. 572). Djelo je razdijeljeno na sedam razgovora i govori o istinama katoličke Crkve. U pogledu pravopisa uglavnom slijedi pravila, koja je Lovro Bračuljević uveo u naš književni jezik.

Život Majke Božje (Budim 1732 god. u 4°; drugo izdanje u Pečuhu 1773 god. u 4° str. 404). Ovo djelo nije izvorno, nego je prijevod sa latinskog jezika, koje je napisala Marija od Agride na španjolskom jeziku. Djelo je razdijeljeno na 33 poglavlja, u kojima opširno opisuje život Bl. Dj. Marije.

Necrologum Provinciae. (Rukopis) To je nekrolog svih franjevaca, koji su umrli u provinciji Bosne Srebrne. Ovaj nekrolog je u rukopisu, i prepisan je za svaki samostan, da se dnevno čita.*)

Ovo su najstariji pisci podunavskih Hrvata. Pisali su, istina, samo nabožna djela, ali su ipak mnogo doprinijeli kulturnom podizanju Hrvata u ovim krajevima. Oni su se naročito istakli u radu oko reforme pravopisa i u usavršavanju književnog jezika. To je njihova zasluga, koja im se ne može poreći. Ponos je i dika naš Lovro Bračuljević, koji je prvi uveo fonetski pravopis u naš književni jezik, a Stjepan Vilov ga je usavršio. Time smo već na prvim koracima dokazali, da bunjevački i šokački Hrvati nimalo nijesu zaostali u književnim proizvodima za ostalim narodima Jugoslavije u drugim krajevima.

⁶⁾ Josip Forko: Črtice iz Slavenske književnosti XVIII. stoljeća (III dio strana 3—7).

⁷⁾ Šime Ljubić: Ogledalo sv. III. str. 492.

⁸⁾ Milivoj Šrepel: Scriptores interamniae (Gradja 1899. knj. 2. str. 116).

^{*}) Schematismus Prov. S. Ivani, a Capistrano, (Temišvar 1887 str. 4).

Milanković Ivan

Uloga financija u socijalističkoj privredi

Prije nego što bismo prešli na prikazivanje samih investicionih rada, upoznaćemo se sa privrednim sistemom socijalističke privrede upoređujući je sa kapitalističkom. Najosnovnije kod socijalističke privrede jest to, da je glavna masa orudja i sredstava usredotočena u državnim rukama. Država raspolaže u glavnom sa glavnim izvorima i ona čini kod njih unapredjenje prema izvjesnom unaprijed određenem planu, koji ima za cilj da privreda ide svojim tokom, da se podmire potrebe zemlje onako kako se to najbolje pokazuje. Baš u tome se i nalazi snaga socijalističke privrede, i zbog toga se ona i može razvijati normalnim tokom, jer nema vanjskih utjecaja na nju, koji se pojavljuju kod kapitalističke privrede, a koji su većinom zasnovani na principu polaganja da se što više zaradi. Kod socijalističke privrede se vidi, da povoljna cijena robe i jeftina usluga ima ogroman značaj, kod svoga razvoja ona u znatnoj mjeri određuje visinu novčanih akumulacija nagomilanih putem finansijskog sistema.

»Kapitalistička proizvodnja počinje stvarno tek na onoj točci, gdje isti individualni kapital zaposluje jednovremeno veći broj radnika, gdje dakle proces rada uvećava obim i pruža proizvod kvantitativno u većem razmjeru.« (Kapital, Marks). Dakle, na jednom te istom radnom mjestu radi veći broj radnika, koji imaju zadatak da doprinose u proizvodnji kuantitativno, a ne istovremeno i kvalitativno. Ovdje imamo pojavu da individualni posjednik kapitala nema zadatak, da dâ istovremeno i kvalitet i kuantitet sa pristupačnom cijenom, nego mu jez zadatak, da izbaci na tržiste čas što veću količinu, čas po viši cijeni, da bi na taj način akumuliranjem kapitala prikazao u određenom vremenjskom periodu što veće uvećanje svog osnovnog kapitala odnosno glavnice.

Tim velikim nagomilavanjem broja radnika po radnim mjestima radnika veže se za radnu jedinicu i na taj način gubi svoju individualnu samostalnost, koja mu je u ovakvom sistemu neophodno potrebna, jer se njegov rad ne može na drugom mjestu ispoljiti osim na onom, na kojem se specijalizirao, a individualni kapital, budući da ne radi po izvjesnom unaprijed određenom planu, nego po planovima, kojii se izraduju s obzirom na prilike i na što rentabilniji svršishodnost rada sa kapitalističkog gledišta. Dakle kapitalista odnosno — kako ga nazivamo — individualni kapital može za izvestan posao da angažuje veći ili manji broj radnika, te prema tome s obzirom na njihovo brojno stanje može izvestan period da izbaci na tržiste neku robu prije ili kasnije, za manje ili više radnih sati, već prema tome kako se to sa gledišta individualnog kapitala i njegova rentabiliteta bolje ocijeni. »Dok su u društvu kapitalističkog načina proizvodnje anarhija društvene podjele rada i despotizam manufakturne podjele rada jedno drugim uslovjeni, dotle se u ranijim oblicima, gdje se specijaliziranje zanata razvilo prirodnim putem, pruža slika planske proizvodnje i autoritativne organizacije društvenog rada, dok s druge strane potpuno isključuju društvenu podjelu rada u samoj radionici ili je razvijaju samo u sićušnom razvoju ili sporadično i slučajno.« (Kapital, Marks). Podjela rada u društvu kao cjelini često puta je uslovljena robnom iznjenom ili različnim

drugim ekonomskim formacijama u kapitalističkom sistemu proizvodnje, a što je za nj i karakteristično, postoji manufaktturna podjela rada kao njegova specifična tvorevina.

Industrijski kapitalista nije išao postupno i nije postajao na isti način kao kapitalista zakupnik. Sitni esnafski radnik ili sitni zanatlija nije se mogao pretvarati u velikog kapitalistu, jer se on morao njegovim načinom upotrebe najamnog rada postepeno snažiti sa gledišta kapitala, odnosno on je morao postati prvo sitni kapitalista, a zatim postupnim uvećavanjem u odnosu i zavisno od već steklenog kapitala, mogao je sve više i više da koristi najamnu radnu snagu, koja mu je povećavala njegov kapital i stvarala od njega kapitalistu. Dakle odgovarajućom akumulacijom kapitala sitnog kapitaliste prema visini tog sitnog kapitala on korišćenjem najamne radne snage raste iz godine u godinu sve brže, jer svake godine ima na raspoloženju sve veći i veći kapital, koji on koristi isključivo za svoje individualno bogaćenje.

Financijski sistem kod društvenog uredjenja, gdje postoji socijalistička privreda, čini državi veliku uslugu pri izgradnji socijalističkog društva i u organizaciji socijalističkog privrednog sistema. Kod kapitalističke privrede postojala je era, kada je bio velik spontani priliv radne snage u grad, jer su ljudi bili gonjeni bijedom i gladju, odnosno neplanskom raspodjelom rada. Kod socijalističkog financijskog sistema nema te pojave, jer država ima u svojim rukama usredotočene financije, i njih rasporedjuje i upotrebljava kako to za društvenu zajednicu na bolje odgovara. Iz tih razloga socijalistička privreda može da izvrši politiku organizovanog regrutovanja radnika za industriju. Onoj vrsti ili bolje rečeno odredu radnika, koji bi uslijed neposjedovanja kapitala bili prinudjeni da napuste svoj posao, država svojim finansiranjem pruža podršku u radu i uzdržava ih na poslu, i na taj način se suzbija nezaposlenost te se pruža mogućnost kvalitetnog izbora radne snage.

Kod kapitalističkog sistema radnik bježi iz poduzeća u poduzeće, da bi tako došao do što veće zarade, koja je od strane individualnog kapitala pružena samo na izvjesno kratko vrijeme, da bi se zasitio individualni kapital, a ne da bi se izišlo u susret osiguranju egzistencije radnika, koji je naprsto postao organski dio poduzeća. Kod socijalističkog sistema radnik nije prinudjen da bježi iz poduzeća u poduzeće, jer mu se pruža prilika da se, ako je nekvalifikovan, kvalifikuje i na taj način dodje do zadovoljenja. Dakle na taj se način kod socijalističke privrede izbjegava fluktacija radne snage. Država korišćenjem svog državnog kapitala poboljšava prehrambene i stambene prilike radnika, što je važan faktor kod radnika u toku njegova rada na proizvodnji. Socijalistička privreda svojim financijskim sistemom i osiguranim državnim kapitalom može veoma lako likvidirati fluktaciju radne snage, uništiti nivelaciju, pravilno organizovati plaću i poboljšati životne uslove radnika, te na taj način učvrstiti i ojačati socijalističko društvo.

Da bi socijalistički financijski sistem bio što stabilniji i ekspeditivniji, socijalistička privreda vrši akumulaciju kapitala u industriji, ukorjenjuje i učvršćuje princip rentabilnosti kod samo proizvodnje, a ne na korišćenju radne snage, koja je najamna i akumulacija kapitala kod trgovine, što su odlike kapitalističke privrede.

U socijalističkoj zemlji nema težnje za novcem, nego postoji prezir prema novcu, a ovo promatrano sa točke gledišta gomilanja novca u cilju ličnog, individualnog bogaćenja. Ovo se dâ tumačiti time, što socijalistička zemlja osigurava u prvom redu pravilnu raspodjelu radne snage i neprestanu uposlenost odnosno zaradu za dati rad, zatim što socijalistički sistem državnog uredjenja osigurava normalan tok života i u onim danima kod pojedinca, kada on nije sposoban za privredjiva-

nie. Iz tih razloga ne postoji u socijalističkoj zemlji ni težnja za individualnim bogaćenjem odnosno gomilanjem individualnog kapitala, nego nasuprot tome postoji — prezir isto tako kao i prema gomilanju novca. U socijalističkoj državi obrnut je osnovni pojam građanskog društva po Morusu: »... imati novca, imati mnogo novca, imati više novca nego drugi, to u Sovjetskoj Rusiji nije nikakva odlika nego sramota«. U socijalističkoj zemlji se ne dozvoljava privrednim sistemom, koji je u tijesnoj vezi sa društvenim uređenjem, da se novac pretvori u silu putem privatnog, individualnog posjeda. Novac ne može biti regulator niti privrednih niti političkih snaga pojedinaca u socijalističkoj zemlji. Novac ne smije da daje nikakvo pravo niti moć vladanja, kada je u rukama pojedinaca ili organizacija individualnog karaktera, a niti raspolaganja drugim ljudima, pogotovo nikakvu individualnu moć sa državno-rukovodilačkog gledišta. To bi se moglo desiti u zemljama kapitalističkog karaktera, dok se u zemljama u kojima je državno uređenje postavljeno na socijalističku osnovu, to ne može desiti. U socijalističkim zemljama baš tim sistemom, da se ne teži za gomilanjem individualnog kapitala, dolazi se do deklasiranja u društvenom i političkom životu, što je svakako jedna visoko pozitivna činjenica.

Finansijski odnosi u socijalističkoj zemlji i privredi nastaju na osnovu planske raspodjele i upotrebe novčanih sredstava, koju je funkciju uzela država na sebe. Proces proizvodnje socijalističkih poduzeća po Sitnijnu i Batirevu prepostavlja utrošak novčanih sredstava za plaćanje proizvodnih sredstava i radne snage. Ovi utrošci naknadjuju se douzećima putem robnog pazara i upotrebljom viška proizvodnje.

Po socijalističkom financijskom sistemu, dobiti državnih privrednih poduzeća, organizacija i zadružnih poduzeća, pojavljuju se kao jedinstveni fond novčanih poduzeća, koja predstavljaju društveni proizvod socijalističkog društva. U socijalističkoj privredi ne djeluje kapitalistički zakon dobiti. U socijalističkoj je privredi načelo kod proizvodnje, da se na dobar kvalitet dade povoljna cijena, da se najamna radna snaga ne iskorišćuje u cilju gomilanja kapitala, nego da se za učinkeni rad dade protuvrijednost radniku, jer bi se u protivnom vršila akumulacija kapitala na štetu radnika, a po osnovi korišćenja njegove radne snage. Po Batirevu i Sitnjinu izvori novčanih sredstava, koja se rasporedjuju preko socijalističkog financijskog sistema, smjer raspodjele i uplivisanje finansijskim metodama na proces proizvodnje i raspodjele, određuju se prvo općim zakonskim mjerama raspodjele društvenih proizvoda u socijalizmu i drugo, metodama upravljanja na osnovu načela rentabiliteta.

»Kada se govori kod socijalističkog društva o raspodjeli društvenih proizvoda, onda se ukazuje na to, da se iz cijekupnog proizvoda društvenog rada prije njegove raspodjele medju pojedine proizvodjače moraju neophodno naknaditi utrošena proizvodna sredstva, drugo, mora se odvojiti jedan dio radi proširenja proizvodnje, treće, mora se obrazovati rezervni ili osiguravajući fond. Iz ostalog cijekupnog proizvoda moraju se nužno pokriti izdaci upravljanja, osigurati podmirenje kolektivnih potreba, škola, bolnica itd., te osnovati fondovi za lica nesposobna za rad. Najzad preostali dio društvenog proizvoda dijeli se medju članove društva prema količini i kvalitetu rada.« (Marks, Kritika gotskog programa).

Iz gornjeg proizlazi, da je prvenstveno potrebno osigurati sredstva proizvodnje, kako bi se mogao proizvodni plan normalno odvijati. Jasan je, da ukoliko se ne bi davalо na sredstva proizvodnje, ne bi se mogao dobiti ni produktivan rad onako, kako je to korisno za državnu zajednicu. Kada se ne bi poklanjala pažnja na proširenje odnosnih grana proizvodnje ili na njen tehničko dotjerivanje, onda se ne bi moglo

nî očekivati, da se napreduje i da se proizvodni zadatak ispunjava i usavršava već prema tome, kako je uslovjen od samih prilika dotične zemlje...

Poduzeće se tokom svoga poslovanja ne može uvijek održati na istoj visini i ne može raspolagati uvijek sa istim proizvodnim sredstvima, te prema tome ono mora uvijek imati rezervni fond ili osiguravajući fond, koji bi u datom momentu dao podršku poduzeću. No svakako ovaj fond ne smije da služi kao rezervni fondovi individualnih kapitalističkih poduzeća radi skrivanja dobiti, odnosno kao vadjenje dobiti iz poduzeća. Pored toga što poduzeće samo sebe izdržava, mora se voditi računa i o tome, da se dio od njegovih prihoda mora upotrijebiti radi pokrivanja izdataka upravljanja. Potrebno je osigurati i opće potrebe državne zajednice. Isto tako državna privredna poduzeća i organizacije služe kao važan izvor za stvaranje fonda socijalnog osiguranja, koji ima široki socijalno-humanji značaj.

Vidjeli smo, da poduzeća po prednjoj podjeli koriste svoja novčana sredstva za ciljeve, koji su prema prvenstvenosti potreba raspodijeljeni, no pored toga poduzeća obično oko 10% obaveznog minimalnog odvajanja svoje dobiti daju za državni budžet, što se isto tako koristi za općedržavne zajednicu. Ostali dio dobiti u poduzeću u socialističkoj privredi koristi se na proširenje odnosnih poduzeća, na osnivanje sličnih poduzeća ili potpomaganje poduzeća iste grane, koja su iz bilo kojih razloga prinudjena na primanje subvencija.

Socijalistički finansijski sistem pored tih prihoda, koji ulaze u državni budžet od državnih poduzeća i organizacija, te poduzeća zadružnog karaktera, dolazi do izvora i putem poreza na promet. I pored toga, što poduzeća odvajaju od svojih novčanih sredstava putem dobiti i poreza na promet u državni budžet, ona ipak ulažu priličan dio svojih osnovnih sredstava kapitala na obrtna sredstva poduzeća. Vidimo, da državna privredna poduzeća socijalističke privrede imaju i svoja obrtna sredstva, koja su isto tako dosta značajna. Kod kapitalističke privrede obrtna sredstva poduzeća nalaze se kod samog poduzeća ili su uložena u izviesne spekulativne svrhe. Kod državnih privrednih poduzeća socijalističke privrede obrtna sredstva ne nalaze se u rukama samih poduzeća, nego se nalaze položena kod državnih banaka, a samo izvjestan manji dio za neprekidno vršenje sitnijih isplata nalazi se kod poduzeća, a to je »kasna rezerva«. Dakle državne banke u socialističkoj privredi imaju zadatak da financiraju sve poslovanje i da vrše akumulaciju kapitala te financiranje kratkoročnih zajmova. Državna banka — na traženja poduzeća daje zajmove svakako za odredjene ciljeve, i to u granicama planske proizvodnje i planskih normi i ograničava rokove vraćanja novca radi brzine cirkulacije sredstava. Poduzeća se drže strogo datih rokova radi toga, da bi se osigurala planska cirkulacija novčanih sredstava i da bi se isključila imobilizacija kapitala. Državna banka dobiva svoja osnovna sredstva od države, i to u obliku osnovnog kapitala, zatim iz dobiti, koju je banka akumulirala iz drugih specijalnih sredstava. Banka ima na raspolaganju i salda po žiro-računima državnih privrednih poduzeća i organizacija te zadružnih poduzeća i rezerve državnog budžeta, koje se troše preko državne banke. Isto tako u sastav sredstava državne banke ulaze i prihodi od emisija od novčanih znakova, koji se puštaju u opticaj. Državna banka je središte privrede. Dakle osnovna sredstva državne banke predstavljaju u njenoj bilanci stranu pasive, dok sredstva uložena u kredite predstavljaju u bilanci stranu aktive. Iako banka raspolaže svojim sredstvima, ipak glavnu ulogu kod državne banke igraju tudjai sredstva. U socialističkoj privredi kod državne banke se postiže i izvodi najsvrši-

• hodnija akumulacija kapitala. Putem preknjižavanja sa računa na račun državna banka pojedina poduzeća priznaje odnosno zadužuje u korist ili na teret drugih poduzeća, a na taj način se postiže to, da se kretanje novca u privredi izbjegava i pokazuje se, da se financiranje privrede može obaviti sa manjom količinom novca u opticaju nego kod kapitalističkog sistema vodjenja privrede. Otuda potiče to, da socijalističke zemlje nisu prinudjene imati toliki broj novčanica u opticaju kao zemlje kapitalističkog sistema. Na ovaj način vodjenja financiranja privrede jedne države postiže se to, da se putem državne banke finansijska sredstva najracionalnije raspoređuju i upotrebljavaju. Govoreći o funkciji bankarskih uloga, kao novca. Marks je rekao: »Prosto pravo na dobivanje novca, može da zamijeni stvarni novac samo u tome slučaju, ako se dugovinska potraživanja izravljaju (»Kapital«). Iz ovoga proizlazi, da je u socijalističkom sistemu financiranja ustanova, koja je ovlaštena za financiranje odnosno državna banka, — ustanova koja uživa puno povjerenje, i poduzeća nemaju povoda, a niti dolaze u sumnju, da im njihova novčana poslovanja neće biti obavljena, kako to oni po svome planu predviđaju. Državna banka nije kao banka u kapitalističkom sistemu izložena bankrotstvu odnosno insolventnosti. Baš zbog toga daje puno povjerenje u svoje poslovanje i čvrst je oslonac socijalističke privrede. Državna banka je po načelima i sistemu financiranja socijalističke privrede, jedina banka kratkoročnog kreditovanja, proizvodnje i prometa robe, obračunsko i kaseno središte cijelokupne privrede, koja takodjer vrši i emisione poslove izdavanjem ili povlačenjem gotovog novca.

Po načelima socijalističkog finansijskog sistema investicioni radovi i investicije financiraju se putem specijalnih banaka za financiranje investicija. Te banke u sebi usredotočuju sva finansijska sredstva, koja su predviđena u tu svrhu. Banke su nadležne za kontroliranje i upotrebu namijenjenog kapitala za investicije prema planu raspodjeli vrijednosti investicionih radova. Investicione banke financiraju svaku svoju granu poslovanja, i one su podijeljene prema podjeli privrednih grana. To su na pr.: Prometna banka, Industrijska banka, Trgovačka banka, Poljoprivredna banka, Komunalna banka, itd. Investicione banke imaju zadatak da financiraju dugoročne zajmove. Investicione banke crpu svoje izvore iz državnog budžeta vlastitih sredstava putem svojih poduzeća. One ta sredstva po unaprijed predviđenom planu raspoređuju na najracionalniji način.

Vidjeli smo, da kod socijalističke privrede postoji i socijalistički sistem financiranja. Kako je taj sistem razradjen, može se poći od različnih činjenica, ali primjera radi citiraćemo Bogolepova iz rasprave »O pojmu financija«: »Nauka dosad još nema potpuno zadovoljavajuću definiciju financija. To svakako mnogo smeta razvoju finansijske teorije. Ali jedno je nesumnjivo, a to je, da u pojmu financija bilo koje savremene države moraju nužno da uđu dva bitna obilježja financija. Prvo je neposredni odnos financija prema raspodjeli narodnog dohotka. Van toga procesa raspodjele nema financija. Savremene ratne financije potpuno očigledno pokazuju značaj financija za raspodjelu narodnog dohotka; drugo, financije su po pravilu odjevne uvijek u novčano ruho, i van robno — novčanih odnosa za njih nema mesta. Zbog toga je upravljanje financijama tjesno vezano na upravljaće novčanim sistemom.«

Prije nego što bi prešli na financiranje investicionih radova, a budući da smo se već upoznali sa finansijskim sistemom socijalističke privrede, ukratko ćemo se upoznati sa izvorima investicionih banaka.

Investicione banke dolaze do svojih izvora putem dobivanja budžetskih dotacija iz državnog budžeta. U privrednoj grani investicione ban-

ka dolazi do svojih izvora putem poduzeća, kod kojih je rentabilitet posla velik, i doprinosi velik udio iz zarade, koja je nastupila uslijed širokog poslovanja u proizvodnji. Banka zatim dolazi do sredstava i putem vlastitih kapitala i specijalnih fondova. Mobilizovanjem internih sredstava takođe se dolazi do izvora investicione banke.

Nije težak zadatak kod investicione banke, kod sticanja kapitala, odnosno na dolaženje u posjed istoga, nego je glavno težište i težina pošla na kontroli i upotrebi kapitala. Vidjeli smo, da investiciona banka dolazi do sredstava kapitala u glavnom na već unaprijed osiguran način i po unaprijed predviđenom planu, a sada ćemo vidjeti, na koji način investiciona banka ta dobivena novčana sredstva primjenjuje i troši u socijalističkoj privredi.

Postoje poduzeća, koja imaju zadatak da stalno vode investicione radove. Ta poduzeća mogu biti različnih tipova, već prema tome u kakvu su svrhu namijenjena. Ona mogu biti, a većinom i jesu velika poduzeća, a podijeljena su po granama izvodjenja posla. Ova poduzeća mogu biti financirana svojim finansijskim prihodima ili avansima, ili po određenoj mjeri plaćanja. Zadatak je ovih poduzeća, da preuzmu na sebe težinu posla kod investicionih radova i da osiguraju neprestanost kod izvodjenja istih. Ona financiraju svoje rashode i održavaju se po načelu rentabiliteta. Prilikom obavljanja investicionih radova najrentabilnije je, kada se radovi izdaju po komadu odnosno po određenoj mjeri, zavisno od toga, kakav je posao i na koji način se odmjeruje način njegova izvodjenja kao na pr. prema kubnim metrima, prema površini itd. Na ovakav način dobavljanja investicionih radova dolazi se do toga zaključka, da se posao obavlja mnogo rentabilnije i racionalnije, a onima, koji učestvuju na izvodjenju investicionih radova, daje se poticaj, da bolje rade i da daju od sebe plodonosniji i kvalitativniji, kao i kvantitativniji posao.

Poduzeća koja se bave investicionim radovima kod svog računovodstvenog sistema, vode pored svoje poslovne bilance, koju inače vodi svako poduzeće što posluje u privredi, i bilancu pojedinih investicionih radova odnosno grana kod investicija. Ovakav način vodjenja bilance, gdje se odvaja svako poslovanje jedno od drugog, potrebno je iz slijedećih razloga: na ovaj način se najbolje i najlakše može utvrditi rentabilitet i racionalnost posla, brzina izvodjenja radova i veća preglednost prilikom obavljanja posla. Banka može u svako vrijeme da kontrolira investicione radove i u datom momentu može posao, ukoliko se pokaže da nije rentabilan ili da se ne obavlja prema predviđenom »titulusu«, obustaviti i izvijestiti nadležne ustanove za planiranje o učinjenom poslu. Prije početka izvodjenja svakog investicionog rada građilište mora obavezno da podnese banci »titulus« tj. izvod iz državnog plana investicionih radova sa naznačenjem obujma radova u pojedinim predmetima i vrstama. Osim tog se podnosi tehnički predračun i projekt, te se naznačuje početak radova. Kreditiranje se načelno koristi iz internih sredstava, a gdje to nije moguće i nije izvedivo, obavlja se kreditiranje putem nadležnih banaka za kreditiranje investicija prema vrsti investicije i grani kojoj pripada.

Prilikom izvodjenja pojedinih investicionih radova, novac za investicije se ne daje investicionim poduzimačkim organizacijama, nego se novac za investicije predaje poduzećima, za koja se rade investicije. Preduzimačkim poduzećima, koja rade investicije, može se dati do 15% avansa, ukoliko je to poduzeću potrebno radi pribavljanja sredstava za izvodjenje investicija. Investiciona je banka prilikom davania investicija dužna da vrši kontrolu nad raspoređivanjem i davanjem novca za investicione radove, da ispituje računske dokumente i njihovu ispravnost

i pravilnost namjene novca, koji je predvidjen za investicione radove. No i pored te svestraće kontrole koju obavlja putem vodjenja računskih knjiga, kako kod sebe tako i kod poduzeća za koje se obavljaju investicije, banka je dužna da obavi i kontrolu na samom terenu, i to da se uvjeri, da li se zaista obavljaju poslovi onako kako je to predvidjeno u planu. Pored toga što banka ima za zadatak da kontrolira, ona je ovlaštena da obustavi radove, ukoliko nisu u saglasnosti sa predvidjelim planom.

U socijalističkom sistemu financiranja postoji još i specijalna grana financiranja zadružnih i njima sličnih organizacija i poduzeća, koja nisu općenarodna svojina. — Dakle vidimo, da socijalistički finansijski sistem izdvaja način financiranja općenarodne svojine od načina financiranja ostalih organizacija postavljenih na načelima zadružnog sistema. Opća narodna dobra dobivaju i kratkoročne i dugoročne zajmove, zadružna poduzeća načelno su financirana dugoročnim zajmovima, a mogu se koristiti i sistemom kratkoročnih zajmova putem državne banke.

Kod kapitalističkog sistema privrede ne postoje takvi izvori za financiranje investicija kao kod socijalističkog sistema, a i ne polaže se toliko na investicione radove, koliko se polaže u socijalističkoj privredi. Logično je, da individualni kapital neće ulagati svoja sredstva u slabo rentabilna poduzeća, koja se otplaćuju nakon dugog vremena, nego će svoj kapital ulagati u poduzeća odnosno poslove kratkoročnog karaktera i što rentabilnija sa gledišta zarade, a ne sa gledišta snabđevanja društvene zajednice. Kod socijalističke privrede imamo investicije stoga, što je glavni zadatak tog društvenog uredjenja, da se osiguraju sve potrebe općedržavnog karaktera.

Kod izvodjenja investicija socijalistička se privreda rukovodi načelom, da se obave takvi poslovi u privrednim granama, koji će donijeti općenarodnu korist.

Putem investicija osposobljava se socijalistička privreda. A kada se očvršćava i osposobljava privreda socijalističke zemlje, onda se i njeni unutarnje uredjenje sve više utvrdjuje. Putem jake privrede socijalističke zemlje se toliko osposobljavaju i utvrdjuju, da su potpuno nezavisne u odnosu prema vanjsko-političkoj situaciji. Jaka socijalistička privreda može da ide uporedo samo sa jakim socijalističkim finansijskim sistemom. Socijalistički finansijski sistem doprinosi, da se u zemlji pospješuje blagostanje, da se podiže životni standard radnog naroda, i da se povećava politička, kulturna i privredna svijest naroda. A ovo sve zato, što se finansijska sredstva pravilno raspoređuju i upotrebljavaju po namjeni, a ne prema težini momentane potrebe, nego prema unaprijed predvidjenim višegodišnjim planovima.

Prema gornjemu se može doći do zaključka, da kapital možemo promatrati sa dva gledišta. Možemo ga promatrati sa gledišta, kada je on u rukama pojedinaca, odnosno kada je individualni kapital, što opet ne isključuje mogućnost da je u rukama pojedinih organizacija i poduzeća, koja su postavljena na osnove individualnog kapitala. Zatim možemo kapital promatrati sa gledišta, kada se on nalazi u općenarodnim rukama, u državnim rukama.

S obzirom na te dvije činjenice, kapital može da služi i dvjema potpuno obrnutim ciljevima. Kapital u rukama individualnog karaktera služi u glavnom za gomilanje u cilju bogaćenja pojedinaca i zloupotrebljavanja najamne radne snage, do koje se došlo putem kapitala, te iz toga i proizlazi ugnjetavanje čovjeka po čovjeku, klase po klasi.

Kada kapitalisti promatraju gomilanje kapitala u rukama države, oni to tumače tako, kao da je svejedno tko posjeduje kapital, ako je

već koncentriran. To tumačenje je potpuno netočno, jer kapital, koncentriran u državnim rukama, ne može nikada biti opasan, budući da on može biti namijenjen samo u svrhu i korišćenje državne zajednice, a nikako pojedinaca.

Upotrijebljena literatura:

- 1) »Kapital« od Marksа.
- 2) »Pitanje lenjinizma« od Staljina.
- 3) »Financijski i kreditni sistem S. S. S. R.« od V. M. Batireva i V. K. Sitnjina.
- 4) »Sovjetski financijski sistem« od M. J. Bogolepova.
- 5) Predavanja dr. Radivoja Uvalića o političkoj ekonomiji.
- 6) »Novac u politici« od Riharda Levinzona Morusa.
- 7) »N. E. P. socijalistička izgradnja« od V. J. Lenjina.

Vojnić H. Blaško

Sjene na putu

San usnuh, s večera, jeseni jedne,
pa uzletjeh krilom nad naše poljane,
neko mi rukom manu, nešto me privlačilo,
digoh se u zrak, na njive prostrane.

Halja mi šuštala, i ču mi se dah,
guknu golubica. Prhne jato vrabaca.
Nada mnom su visjela lijetajuća oblačja.
Ispod mene dražest koraca.

Suton se grlio sa travkom i grmljem.
Nebo vrh bilja kapi suzâ objesilo —
pa se cakli. A mjeseca bljedilo
po usjevu se prolilo.

I kako letjeh, zrak me osvježio,
pa postah lak. S lica brigul zbrisah.
Zemlja ko da posta jedan buket cvijeća,
procvjeta i zamirisa.

Dolie čujem glasove. Vidim sjene stazom.
Usnuše salaši. Spustih se niže.
Vrhovi bilja kosu mi orosiše,
a sjene mi dodjoše bliže.

Na putu sretoh seljake, žene, starce
i omladince, pa ih upitah:
Kamo po noći? — Na konferenciju,
rekoše, i svaki dalje pohita.

Pomislih u sebi: O, lijepa naša zemljo!
U tebi drug se druži s drugom.
Radnik iz tvornice
sa seljakom za plugom!

Filipović Albe

Pravosnažnost odluka narodnih sudova i zaštita zakonitosti

Želja najviših organa narodnih vlasti koja se svakodnevno ispoljava, jeste, da se u državi uvede potpuna zakonitost. Ovo je stvorilo potrebu, da se pored redovnih pravnih lijekova uvede i ustanova vanrednog pravnog lijeka ili bolje rečeno, pravnog sredstva — institucija zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Osim toga, naše novo zakonodavstvo usvojilo je sistem dvostepenosti u sudskim postupnicima. Naime, u smislu čl. 10 Zakona o uredjenju narodnih sudova (Službeni list FNRJ br. 51) predvidjeno je, da je protiv odluke suda prvog stepena po pravilu dopuštena žalba na sud drugog stepena i da je odluka suda drugog stepena, u koliko žalba nije isključena, može se upotrijebiti kao pravni lijek, žalba na sud drugog stepena, čija je odluka pravosnažna, što pak znači, da se redovnim pravnim lijekom ne može pobijati.

Prema Zakonu o uredjenju narodnih sudova, svi sudovi, počev od sreskog do Vrhovnog suda FNRJ, mogu suditi i u prvom stepenu. No, obzirom na stvarnu nadležnost sreskih sudova, oni obavljaju bar tri četvrtine svih sudskih poslova u prvom stepenu. Prema tome, žalbe protiv odluka sreskih sudova u posljednjem stepenu rješava Okružni sud, pa se uslijed toga i najveći dio sudskih poslova pravosnažno okončava već kod okružnih sudova. Okružnih sudova ima u državi mnogo, oni su raspoređeni po čitavom teritoriju, i nisu medju sobom tako tjesno povezani, da bi oni mogli da stvore jednoobraznu sudsku praksu u pogledu primjenjivanja zakona.

I ova okolnost imala je utjecaja, kada je naše novo zakonodavstvo usvojilo i vanredno pravno sredstvo: zahtjev za zaštitu zakonosti. Po zahtjevu za zaštitu zakonosti, kao što će se niže vidjeti, mogu da rješavaju samo Vrhovni sudovi. Odluke pak Vrhovnih sudova u pogledu izgradjivanja sudske prakse imaju važnosti za teritoriju Autonomne pokrajine, Narodne Republike ili čitave savezne države. Usljed toga one imaju odlučujući utjecaj na izgradjivanje jednoobrazne sudske prakse.

Već u toku Narodno-oslobodilačke borbe, na oslobođenom teritoriju Slovenije i Hrvatske, Javni tužilac je imao pravo da protiv pravomoćnih odluka svih narodnih vlasti, u cilju osiguranja pravilne primjene zakona, upotrijebi zahtjev za zaštitu zakonitosti.

Nakon oslobođenja, u odluci o ustanovljenju i nadležnosti Javnog tužioca DFJ (Službeni list br. 4) ponovo je priznato pravo Javnom tužiocu DFJ, kao i svim njegovim organima u Federalnim jedinicama, da imaju pravo na ulaganje nadzorne žalbe. U to vrijeme pravo na ulaganje nadzorne žalbe imao je samo Javni tužilac DFJ i njegovi organi u Federalnim jedinicama, dok Prezijednici Vrhovnih sudova još nisu imali pravo da se koriste ulaganjem nadzorne žalbe.

Po prvom Zakonu o uredjenju narodnih sudova od 26 avgusta 1945 godine (Službeni list DFJ br. 67) i to u čl. 9 i 10, potvrđeno je pravo ulaganjem nadzorne žalbe, koje je imao već i ranije Javni tužilac DFJ, kao i Javni tužioci Federalnih jedinica i Autonomne pokrajine, a osim toga, ovo pravo je prvi put priznato i svima prezijednicima Vrhovnih sudova.

Novi Zakon o uredjenju narodnih sudova od 25 juna 1946 godine (Službeni list FNRJ br. 51) ponovo je priznao prezijednicima Vrhovnih sudova pravo da protiv pravosnažnih sudskih odluka, u koliko one vri-

jedjaju Zakon, mogu podići zahtjev za zaštitu zakonitosti. No ovaj zakon više ne govori o pravima Javnih tužilaca na ulaganje zahtjeva za zaštitu zakonitosti, što je sasvim prirodno, jer je Javno tužioštvo jedna zasebna institucija, koja ne ide u red organa narodnih sudova.

Pravo Javnog tužioca FNRJ, Javnih tužilaca Narodnih republika i Autonomne pokrajine u pogledu podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti, konačno je regulirao Zakon o Javnom tužioštvu (Službeni list FNRJ br. 60) i to u čl. 14 do 20.

Prema tome, naše pozitivno zakonodavstvo pitanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti reguliralo je u Zakonu o uredjenju narodnih sudova od 25. juna 1946. godine i u Zakonu o Javnom tužioštvu od 22. jula 1946. godine.

U staroj Jugoslaviji, u gradjanskim stvarima, po pravilu je bila dozvoljena trostopenost, a u krivičnim stvarima samo dvostopenost. U gradjanskim stvarima uopće nije bio poznat pojam zaštite zakonitosti, a jednoobraznost sudske prakse u pogledu primjene zakona, postizala se putem općih sjednica Kasacionog suda. Odluke ovih sjednica nisu imale utjecaja na konkretan slučaj povodom kojega su donesene, već su one služile samo kao putokaz sudskoj praksi za budućnost. Baš u ovome je bitna razlika izmedju odluke opće sjednice Kasacionog suda i odluka Vrhovnog suda u zahtjevu za zaštitu zakonitosti, jer ove potonje imaju utjecaja na samu stvar povodom koje su donesene.

U starom krivično-sudskom postupku, u § 357, bio je reguliran pojam zaštite zakonitosti. Ovaj pojam ima izvjesne sličnosti sa zahtjevom za zaštitu zakonitosti u smislu našeg današnjeg pozitivnog prava, ali ipak nije istovjetan, a glavna razlika je izmedju njih ta, da zaštita zakonitosti iz starog krivično-sudskog postupka nije imala uvijek utjecaja na stvar u sporu, dok, kao što će se kasnije vidjeti, zahtjev za zaštitu zakonitosti današnjeg pozitivnog prava uvijek utječe na samu stvar.

PRAVOSNAŽNOST ODLUKA NARODNIH SUDOVA

Današnja sudska praksa, a i naše novo zakonodavstvo za sudske odluke upotrebljava različite izraze. Tako se upotrebljava izraz: presuda, rješenje, zaključak, odluka u užem smislu, platni nalog u mandatnom i mjeničnom postupku, otkaz i nalog za predaju i prijem u porabnom postupku itd. Prema tome, kod nas još nije zavedena stroga terminologija u pogledu naziva pojedinih sudske odluke, jer se za odluke istog značaja upotrebljavaju različiti nazivi. Na primjer: jedanput se istovjetna odluka naziva »rješenje«, drugi put »zaključak« treći put samo »odluka« itd. Radi jednostavnosti, u daljem izlaganju pod pojmom sudske odluke, podrazumijevaće se sve odluke narodnih sudova bez obzira na to, kakav naslov nose.

U čl. 10. Zakona o uredjenju narodnih sudova, predvidjeno je, da protiv prvostepenih sudske odluke, po pravilu, ima mesta žalbi na sud drugog stepena. Prema tome, u postupku kod narodnih sudova predviđena je samo žalba, kao jedini redovan pravni lijek. Žalba je uvijek dozvoljena ukoliko pojedinim zakonom ona nije isključena. Tako je žalba isključena protiv svih odluka, koje donose Vrhovni sudovi, čak i onda kada raspravljuju u prvom stepenu.

Sudske odluke prema tome postaju pravosnažne onda, kada se više redovnim pravnim lijekom ne mogu napadati, bilo zato što je rok za ulaganje pravnog lijeka već prošao, bilo zbog toga što protiv odluke uopće, po zakonu, nema mesta pravnom lijeku. Ukoliko je žalba dopuštena i pravovremeno uložena, odluka postaje pravosnažna, kada je drugostepeni sud žalbu riješio.

One odluke, protiv kojih nije dozvoljen poseban pravni lijek, postaju

pravosnažne istovremeno sa prvom narednom odlukom, protiv koje ima mesta zasebnom pravnom lijeku.

Pravosnažne sudske odluke, po isteku roka za ispunjenje, postaju izvršive. Na osnovu takvih odluka, po prijedlogu zainteresovanih stranaka, može se odmah odrediti izvršenje, bez obzira na to, što stranke još imaju pravo da se eventualno koriste i zahtjevom za zaštitu zakonitosti.

Sudska poravnajanja nisu nikakve sudske odluke, pa uslijed toga, u pogledu primjene zahtjeva za zaštitu zakonitosti, ne mogu doći u obzir zajedno sa sudskim odlukama.

ZAŠTITA ZAKONITOSTI

U čl. 11 Zakona o uredjenju narodnih sudova i u čl. 14 Zakona o javnom tužioštvu predvidjeno je, da protiv pravosnažnih sudske odluka, kojima je povrijedjen zakon, ima mesta podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

U čl. 14 st. 2 Zakona o uredjenju narodnih sudova i u čl. 17 st. 2 Zakona o javnom tužioštvu, propisano je da odluka, kojom se usvaja zahtjev za zaštitu zakonitosti, ima pravno djelovanje na predmet, u kom je zahtjev podignut.

Ovo su propisi koji reguliraju pojam zahtjeva za zaštitu zakonitosti i njegovo pravno djelovanje.

Analizirajući ove propise, vidi se da je za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti potrebno:

1. pravosnažna odluka,
2. da je pravosnažnom odlukom povrijedjen zakon,
3. da je povreda zakona takve prirode, da njen uklanjanje može imati utjecaja na stvar okončanu pravosnažnom odlukom.

Ad 1.

O sudskim odlukama govoreno je već naprijed kao i o pravosnažnosti tih odluka. Ovdje hoću napomenuti još samo toliko, da citirani zakoni, koji reguliraju pojam zaštite zakonitosti, ne prave nikakve razlike između sudske odluka, koje bi mogle biti napadnute zahtjevom za zaštitu zakonitosti. Usljed toga protiv svake pravosnažne sudske odluke bez obzira na to, kako se ona zove, ima u principu mesta podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti, dakako, ako su ispunjeni i ostali uslovi. Ne igra nikakvu ulogu ni to, da li je odluka donesena u predmetu građanske prirode ili u predmetu krivične prirode. Isto tako ne igra ulogu ni to, da li su odluke građanske prirode donesene u parničnom ili u kojem od vanparničnih postupaka.

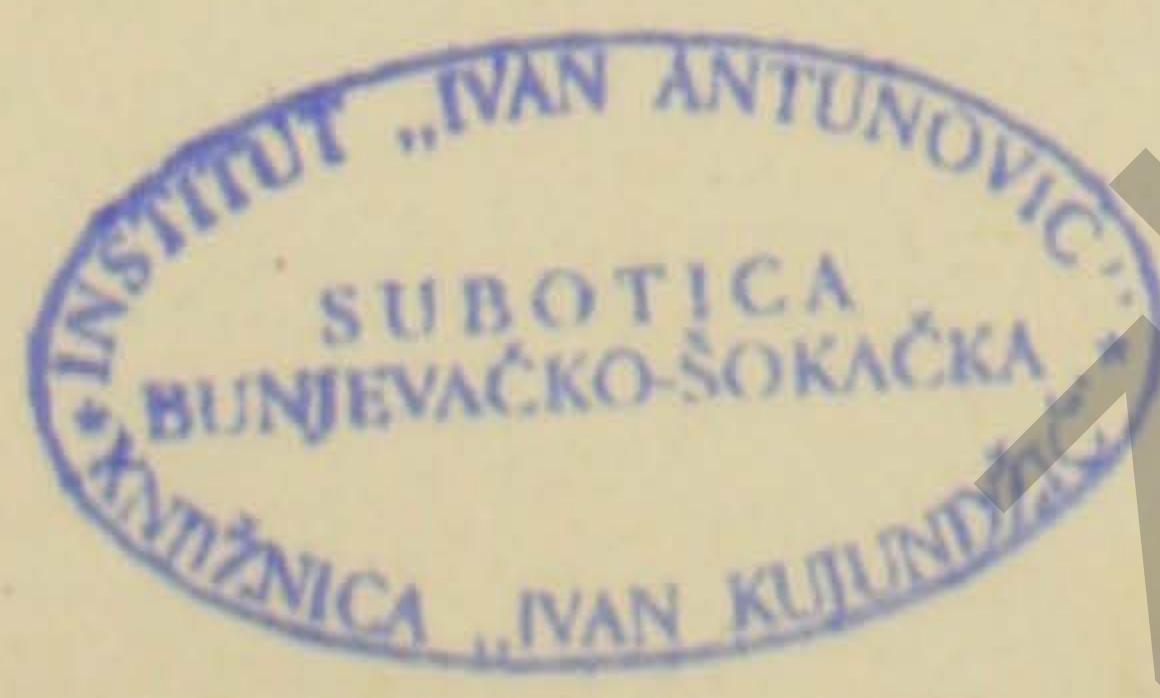
Ad 2.

Kao drugi preduslov za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti navedeno je, da je potrebno da odlukom bude povrijedjen zakon.

Naprijed citirani zakonski propisi ni u ovom pogledu ne predvidjaju ništa podrobniye, naime, ne govore o tome, kakav zakon treba da bude povrijedjen, pa da ima mesta zahtjevu za zaštitu zakonitosti. Usljed toga, u pogledu povrede zakona, svi zakoni su jednaki i ne igra nikakvu ulogu, da li je jedan zakonski propis iz domena materijalnog ili formalnog prava povrijedjen.

Ne može biti nikakve dvojbe o tome, da povreda materijalnog prava može biti predmet zaštite, jer primjena materijalnog prava ima neposrednog utjecaja na odlučivanje o samoj stvari. Usljed toga bilo kakva povreda materijalnog prava neposredno utječe na prava države ili njenih građana, i zbog toga su povrede ovog prava najosjetljivije prirode.

Nije stvar tako jasna i čista sa pitanja povrede formalnog prava. Formalno pravo sadrži propise o postupanju suda i stranaka pri oduzimanju pojedinih sudske radnja, koje se poduzimaju u cilju utvrđenja materijalne istine, to jest takvog činjeničnog stanja, koje odgovara stvar-

nosti. Kada je činjenično stanje već utvrđeno, tek onda može doći do primjene materijalnog prava. Da bi materijalno pravo moglo biti tako primijenjeno, da pravda i zakon bude zadovoljen, neophodno je potrebno, da utvrđeno činjenično stanje odgovara stvarnosti, jer u protivnom slučaju primjena materijalnog prava ne može postići željeni cilj. Usljed toga primjena formalnog prava posredno utječe na pravilnu primjenu materijalnog prava. Kada se ovo ima na umu, jasno je da i ispunjenje ostalih uslova za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti a pogotovu trećeg uslova.

Ad 3.

Treći uslov za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti jeste, da odluka kojom se taj zahtjev usvaja, mora imati utjecaja i na samu stvar.

Iz ovoga pravila proizlazi, da ne može svaka povreda zakona poslužiti kao osnova za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti, već samo takva povreda, koja je imala utjecaja na donošenje pobijane odluke.

Prema tome, podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti ima mesta samo u tom slučaju, ako postoje znaci da je uslijed povrede zakona došlo do pogrešne odluke i da se otklanjanjem povrede u pitanju može donijeti druga odluka, kojom se pobijana odluka djelomično ili potpuno poništava ili preinačuje. U onom slučaju, kada je povreda zakona takve prirode da nije imala, a niti mogla imati utjecaja na presudjenja same stvari, zahtjevu za zaštitu zakonitosti nema mesta, jer korišćenjem ovog zahtjeva stranka ne bi mogla postići ništa i on bi bio potpuno besciljan.

Iz ovoga proizlazi, da ovlašteni organi narodnih vlasti, mogu upotrijebiti zahtjev za zaštitu zakonitosti samo u tom slučaju, ako smatraju da pretstoji slučaj takve povrede zakona, koja je imala nepovoljan utjecaj na pravilnost pobijane odluke, a u svakom drugom slučaju ne treba da se koriste svojim pravom na podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Iz izloženoga proizlazi, da jedna ista povreda zakona, u različnim predmetima ne mora imati isti utjecaj na presudjenja same stvari. Usljed toga jedna ista povreda zakona ne mora uvjek poslužiti ni kao osnova za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti, jer jedna ista povreda zakona u različnim slučajevima može imati različiti utjecaj, odnosno može biti da i nema apsolutno nikakvog utjecaja. Na primjer: u jednoj parnici tužilac traži vraćanje zajma, a tuženi poriče postojanje zajma i moli da se tužba odbije. Sud u toku postupka povredom formalnih zakona ne uzme u obzir tužiočeve dokaze i tužbu odbije. Pravilnim utvrđenjem činjeničnog stanja, mediutim, trebalo je ustanoviti, da je tužilac stvarno dao tuženiku utuženu svotu na zajam, ali da je tu svotu dao na zajam u cilju produženja koje hazardne igre.

Iz ovoga primjera se doduše vidi, da je povrijedjen zakon, jer sud nije ustanovio postojanje zajma, ali ipak u ovom slučaju nema mesta podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti, jer kada se povreda u pitanju otkloni, to jest utvrdi se da zajam stvarno postoji, ni onda se ne može donijeti drugačija presuda nego što je pobijana. Naime, tužiočovo se potraživanje ne može dosuditi, jer je protivno moralu.

Isti slučaj postoji i onda, ako je sud svoju odluku donio iz više razloga, a od ovih razloga samo neki vrijedaju zakon.

U spomenutim slučajevima povreda zakona dakle nesumljivo postoji, ali kako otklanjanje te povrede ne može imati utjecaja na presudjenu stvar — ne može se donijeti drugačija odluka nego što je pobijana — nema mesta ni podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Budući da i u ovakvim slučajevima postoji povreda zakona, nešto se mora poduzeti, da se takve povrede u budućnosti ne dešavaju, jer iako nisu u konkretnom slučaju imale presudnog utjecaja na samu stvar, u drugim slučajevima mogu imati i takav utjecaj. Zakonodavac se postarao o tome, da se i ovakve povrede za budućnost otklone.

Otklanjanje ovih povreda može se vršiti na dva načina. Pretečnici Vrhovnih sudova u okviru svoga prava vršenja nadzora imaju pravo da nižim sudovima ukazuju na počinjene nepravilnosti. Prema tome pretečnici Vrhovnih sudova čim saznaju za povrede zakona, dužni su da poduzmu potrebne korake, da se takve povrede u budućnosti ne dešavaju.

Do povrede zakona može da dodje i uslijed nepravilnog shvaćanja smisla i prirode samoga zakona. Da bi se i ovakve povrede otklonile, u čl. 8 st. 1. Zakona o Javnom tužioštvu, priznato je pravo Javnom tužiocu FNRJ, da radi osiguranja pravilne i jedinstvene primjene zakona na cijelom teritoriju FNRJ podnosi prijedloge Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ za donošenje obaveznih tumačenja saveznih zakona. Isto ovo pravo pripada Javnim tužiocima Narodnih republika u pogledu tumačenja zakona republike.

LEGITIMACIJA ZA PODIZANJE ZAHTJEVA ZA ZAŠTITU ZAKONISTOSTI

Pravo na podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti u smislu čl. 11 Zakona o uredjenju narodnih sudova imaju Pretečnik Vrhovnog suda FNRJ, pretečnici Vrhovnih sudova Narodnih republika i Autonomne pokrajine. U smislu pak čl. 14 st. 2. Zakona o Javnom tužioštvu, ovo pravo pripada i Javnom tužiocu FNRJ, kao i Javnim tužiocima Narodnih republika i Autonomne pokrajine. No, ni svaki od njih nema pravo da u svakom slučaju podigne zahtjev za zaštitu zakonitosti, već njihovo pravo zavisi od toga, kakav je zakon povrijedjen, da li savezni ili pak zakon koje narodne republike ili Autonomne pokrajine.

Javni tužilac FNRJ ima pravo podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv odluka Vrhovnog suda FNRJ i Vrhovnih sudova narodnih republika i Autonomne pokrajine u pogledu primjene saveznih zakona (čl. 5. Zakona o Javnom tužioštvu).

Javni tužnici narodnih republika i Autonomne pokrajine imaju pravo za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv pravosnažnih odluka okružnih i sreskih sudova u pogledu primjene zakona, kao i protiv odluka Vrhovnih sudova narodnih republika, odnosno Autonomne pokrajine u pogledu primjene zakona republike (čl. 16. Zakona o Javnom tužioštvu).

Javni tužilac FNRJ ima ista prava kao i Javni tužnici narodnih republika i Autonomne pokrajine, jer u smislu čl. 20. Zakona o Javnom tužioštvu, viši Javni tužilac ima pravo da neposredno upotrijebi sva prava i pravna sredstva, koja pripadaju podredjenom Javnom tužiocu. Prema tome Javni tužilac FNRJ može podići neposredno zahtjev za zaštitu zakonitosti ne samo zbog povrede saveznih zakona, već i zbog povrede zakona republike, koju je učinio bilo koji sud.

Pretečnik Vrhovnog suda FNRJ ima također pravo podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv svih pravosnažnih sudskeih odluka u pogledu primjene saveznih zakona (čl. 12. st. 1. Zakona o uredjenju narodnih sudova.) Prema tome — Pretečnik Vrhovnog suda FNRJ može podići zahtjev za zaštitu zakonitosti u svakom slučaju, kada je povrijedjen savezni zakon — bez obzira na to, koji je sud donio odluku.

Pretečnici Vrhovnih sudova narodnih republika i Autonomne pokrajine imaju pravo za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv svih pravosnažnih odluka sreskih i okružnih sudova u republici, odnosno Autonomnoj pokrajini i to, kako u pogledu primjene saveznih, tako i u pogledu primjene zakona republike, zatim protiv pravosnažnih odluka Vrhovnih sudova republike, odnosno Autonomne pokrajine u pogledu primjene zakona republike (čl. 12. st. 2. Zakona o uredjenju narodnih sudova.)

Javni tužioci okruga i pretsjednici okružnih i sreskih sudova nemaju prava na podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti. No oni ipak mogu imati velikog učešća u podnošenju zahtjeva na taj način, što će svojim pretpostavljenim vlastima ukazivati na primijećene povrede zakona.

Ni zainteresovane stranke nemaju prava da podižu zahtjev za zaštitu zakonitosti, ali imaju pravo da stavljaju prijedloge onim organima, koji su ovlašteni za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti. Prema tome ona stranka, koja smatra da je kojom odlukom povrijedjen zakon, može staviti prijedlog radi ulaganja zahtjeva za zaštitu zakonitosti bilo nadležnom Javnom tužiocu, bilo nadležnom Pretsjedniku Vrhovnog suda.

Poštivanje zakona i njegova striktna primjena nije samo interes stranaka koje učestvuju u postupku, nego je to i javni interes, pa je stoga u pravilnosti primjene zakona zainteresovano cijelo građanstvo. Usljed toga svaki građanin ima takodjer pravo, kao i učesnik u postupku, da stavi prijedlog nadležnom organu radi podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Zahtjev za zaštitu zakonitosti ne može se zasnivati na novim činjeničnim tvrdnjama i novim dokazima — *nije dakle dozvoljen novum*.

Pitanje da li postoji povreda zakona, može se raspraviti samo onda, ako se odluka preispituje na osnovu već provedenog dokaznog postupka i na osnovu izloženih tvrdjenja stranaka u postupku. Kada bi se dozvolilo iznošenje novih činjenica i dokaza u zahtjevu za zaštitu zakonitosti, tada se zahtjev gotovo ni u čemu ne bi razlikovao od redovnog pravnog liječa — žalbe, i u tom slučaju ne bi se moglo ni govoriti o povredi zakona koju je sud počinio, jer da je postupajući sud prilikom odlučivanja imao znanja o tim novim činjenicama i dokazima, vjerovatno ne bi donio pobijanu odluku, već bi uzevši u obzir te nove okolnosti i navode stranaka, primijenio pravilno zakon. Ukoliko je stranka do pravosnažnosti odluke propustila da iznese nove dokaze i činjenice, ima mogućnost, da se ovim navodima i činjenicama koristi u obnovljenom postupku. Ako sud i nakon sprovodjenja novog dokaznog postupka i — uzimajući u obzir i nove činjenične navode — ponovo doneće istu odluku kao u osnovnom postupku, tada postoji mogućnost da se u okviru zahtjeva za zaštitu zakonitosti uzmu u obzir i te činjenice i navodi stranaka.

Na osnovu izloženoga vidi se, da zahtjev za zaštitu zakonitosti može podići Javni tužilac FNRJ ili Javni tužioci narodnih republika odnosno Autonomne uokrajine s jedne strane i pretsjednici Vrhovnih sudova s druge strane.

Stranka koja smatra da je odlukom povrijedjen zakon, ima pravo da podnese prijedlog radi podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti bilo kojem od ovlaštenih organa Javnog tužištva ili narodnih sudova. Ako podnese zahtjev na primjer Pretsjedniku Vrhovnog suda A. P. Vojvodine, ovaj molbu stranke kao neumjesnu odbaci, stranka ima pravo da se sa istom molbom obrati Pretsjedniku Vrhovnog suda FNRJ, ako se radi o povredi saveznog zakona, ili pak Pretsjedniku Vrhovnog suda Narodne republike Srbije, ako se radi o povredi zakona NR. Srbije ili, najviše, nadležnom organu Javnog tužištva, ako se radi o povredi bilo kog zakona. Stranka, međutim, nema pravo da uloži žalbu protiv odbijajuće odluke Pretsjednika Vrhovnog suda AP. Vojvodine bilo Pretsjedniku Vrhovnog suda NR. Srbije, bilo Pretsjedniku Vrhovnog suda FNRJ, jer potoniji nisu organizaciono pretpostavljene vlasti Pretsjedniku Vrhovnog suda A. P. Vojvodine. Dočim, protiv odbijajuće odluke nižeg Javnog tužioca stranka može podići žalbu na višeg Javnog tužioca ili

se može neposredno obratiti istovjetnim prijedlogom višem Javnom tužiocu ili nadležnom pretsjedniku Vrhovnog suda radi podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

NADLEŽNOST ZA RJEŠAVANJE O ZAHTJEVU ZA ZASTITU ZAKONITOSTI

O zahtjevu za zaštitu zakonitosti mogu da rješavaju samo vrhovni sudovi. Okružni i sreski sudovi nisu ni u jednom slučaju nadležni da raspravljaju u tom pitanju.

Koji će od spomenutih vrhovnih sudova biti pozvan da u konkretnom slučaju rješava o podignutom zahtjevu za zaštitu zakonitosti, u prvom redu zavisi od tog, koji je sud donio pravosnažnu odluku, a u drugom redu, kakav je zakon povrijedjen tom pravosnažnom odlukom.

Vrhovni sud Narodne republike odnosno Autonomne pokrajine, uvek odlučuje o zahtjevima koji su podignuti protiv pravosnažnih odluka sreskih i okružnih sudova bez obzira na to, da li je povrijedjen savezni i i zakon narodne republike, kao i u onom slučaju, kada je zahtjev podignut protiv odluke Vrhovnog suda republike odnosno Autonomne pokrajine, ali samo u pogledu primjene zakona republike (čl. 13 st. 1 Zakona o uredjenju narodnih sudova).

Vrhovni sud FNRJ nadležan je samo u tom slučaju, kada je zahtjev podignut protiv pravosnažnih odluka Vrhovnog suda narodne republike ili Autonomne pokrajine u slučaju pogrešne primjene saveznog zakona, a osim toga nadležan je i za rješavanje o zahtjevu podignutom protiv odluke Vrhovnog suda FNRJ bez obzira na to, kakav je zakon povrijedjen.

Vrhovni sud FNRJ i vrhovni sudovi narodnih republika i Autonomne pokrajine o zahtjevu za zaštitu zakonitosti rješavaju u vijeću, a u općoj sjednici rješavaju samo onda, kada je napadnutu odluku donijelo koje vijeće Vrhovnog suda.

Protiv odluke donesene o zahtjevu za zaštitu zakonitosti nema mješta žalbi, a niti ponovnog podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Usljed toga se može dogoditi da se jedan isti zakonski propis kojeg saveznog zakona tumači na različite načine u različnim narodnim republikama. Na primjer: krivična djela predviđena u Zakonu o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže u prvom stepenu rješava sreski sud, a u drugom i zadnjem stepenu okružni sud. Ukoliko je sreski, odnosno okružni sud povrijedio citirani zakon, zahtjev za zaštitu zakonitosti može se podići samo kod teritorijalno nadležnog vrhovnog suda narodne republike odnosno Autonomne pokrajine, i odluka toga suda će o tome pitanju biti konačna. Kako ovaj zakon kao savezni važi na cijelom teritoriju FNRJ, ista povreda toga zakona može se dogoditi u različnim republikama i teritorijalno nadležni vrhovni sudovi tih republika mogu donijeti različite odluke.

U ovim slučajevima, pitanje tumačenja spomenutog zakona ne može nikako doći pred Vrhovni sud FNRJ, pa uslijed toga može da se razvije u pojedinim narodnim republikama različita sudska praksă. No, i u ovom slučaju se jednoobraznost prakse može postići intervencijom Javnog tužioca FNRJ u smislu čl. 8 st. 1 Zakona o Javnom tužištvu. Naime, javni tužilac FNRJ ima mogućnosti da stavi prijedlog Prezidiju Narodne skupštine FNRJ, da se donese obavezno tumačenje sa-

veznog zakona u pitanju, i da se na taj način postigne jednoobraznost sudske prakse.

ROK ZA PODIZANJE ZAHTJEVA ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI

U smislu člana 13 st. 1 Zakona o uredjenju narodnih sudova i u smislu čl. 17 st. 1 Zakona o Javnom tužioštvu, zahtjev za zaštitu zakonitosti u gradjanskim pravnim odnosima, može se podići u roku od šest mjeseci, a u krivičnim stvarima u roku od godinu dana računajući od pravosnažnosti odluke.

Javni tužilac FNRJ medjutim ima pravo podići zahtjev za zaštitu zakonitosti i preko svih rokova u slučajevima povrede zakona krupnijeg značaja.

Rok za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti počinje teći od dana pravosnažnosti odluke u pitanju. Zahtjev za zaštitu prema tome mora biti predat nadležnom vrhovnom судu prije isteka zakonom utvrđenog roka. Usljed toga nije dovoljno da je stranka stavila prijedlog ovlaštenom organu za podizanje zahtjeva u zakonskom roku, već je potrebno, da je taj organ zahtjev za zaštitu zakonitosti stvarno podigao u predvidjenom zakonskom roku.

Rok za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti za presjednike vrhovnih sudova — predviđen je prviput u Zakonu o uredjenju narodnih sudova od 25. juna 1946. godine, a za Javne tužioce u Zakonu o Javnom tužioštvu od 22. jula 1946. godine. Usljed toga presjednici vrhovnih sudova imaju prava da podignu zahtjev za zaštitu zakonitosti u zakonskom roku od dana stupanja na snagu Zakona o uredjenju Narodnih sudova, a nadležni Javni tužioci od stupanja na snagu Zakona o Javnom tužioštvu, i protiv onih odluka koje su postale pravosnažne prije stupanja na snagu ovih zakona.

DJELOVANJE ODLUKE DONEŠENE O ZAHTJEVU ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI

Samo podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti još nemá nikakvog utjecaja na napadnutu odluku, a niti na njeni izvršnost, ukoliko je ona zakonom izvršiva. Čl. 18. Zakona o Javnom tužioštvu priznaje pravo Javnom tužiocu, da u slučaju podizanja zahtjeva za zaštitu zakonitosti može obustaviti izvršenje napadnute odluke do konačnog rješenja zahtjeva. Do ove suspenzije izvršnosti odluke ne može doći automatski, već samo na traženje Javnog tužioca. On može tražiti suspenziju istovremeno sa podizanjem zahtjeva za zaštitu zakonitosti. Samo po sebi se razumiye, da suspenziju izvršenja može tražiti i nakon podizanja zahtjeva, a prije no što je donesena odluka o zahtjevu.

Zakon o uredjenju narodnih sudova presjednicima vrhovnih sudova ovo pravo ne priznaje. Oni dakle nemaju zakonske mogućnosti da traže suspenziju izvršnosti napadnute odluke.

Vrhovni sud rješavajući o zahtjevu za zaštitu zakonitosti može donijeti odluku kojom zahtjev odbacuje, ako je isti nepravovremeno donesen, a ako je zahtjev pravovremen, onda o istom donosi meritornu odluku, kojom podignuti zahtjev odbija ili pobijanu odluku djelomično ili potpuno poništava ili preinačuje.

Vrhovni sud ne može donijeti odluku kojom ustanavljava postojanje povrede zakona, a da pri tome ne doneše odluku kojom napadnuta pravosnažna odluka poništava ili preinačuje, jer njegova odluka mora imati utjecaja na samu stvar. Kada bi se ona ograničila samo na usta-

novljenje postojanja povrede bez poništenja ili preinačenja te odluke, takva odluka ne bi ispunjavala spomenutи uslov.

U Zakonu o uređenju narodnih sudova, a ni u Zakonu o Javnom tužioštvu nema propisa o tome, kako bi se imala proveсти odluka Vrhovnog suda, kojom se daje mјesta zahtjevu za zaštitu zakonitosti.

Budući da se zahtjev za zaštitu zakonitosti podiže samo protiv pravosnažnih odluka, lica koja na tim odlukama zasnivaju izvjesna prava, mogu ta svoja prava ostvarivati bez obzira na pravo protivnika, da stavi prijedlog za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti. Prema tome se može lako dogoditi, da je stranka svoje pravo — zasnovano na odluci donesenoj povredom zakona — ostvarila prije, nego što je nadležni vrhovni sud o zahtjevu za zaštitu zakonitosti donio poništavajuću ili preinačavajuću odluku.

U ovakvom slučaju nastaje ista situacija, kao kada se na osnovu nepravomoćne a izvršne odluke sproveđe izvršenje, ili dužnik u vezi izvršenja isplati nepravomoćnom presudom dosudjenu stvar ili novčani iznos.

Po načelima izvršnog postupka, ako je plaćeno u toku izvršenja, ima mјesta protivizvršenju, a ako je plaćanje izvršeno prije pokretanja izvršnog postupka, onda nema mјesta protivizvršenju, već ovlaštenik može na osnovu presude Vrhovnog suda posebnom parnicom tražiti povrat onoga što je platilo.

Ukoliko predmet obaveze nije bio gotov novac, već stvar, na primjer jedan konj, — treće lice koje je kupilo toga konja, postalo je vlasnik toga konja, bez obzira na to, da li je znalo o postojanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti ili nije. Presuda nadležnog vrhovnog suda, kojom se poništava pravosnažna odluka kojom je taj konj bio dosudjen, ne može imati utjecaja na pravo vlasništva trećega lica, već ona može imati utjecaja samo na odnos izmedju parničnih stranaka. Ono lice koje je pravosnažnom odlukom dobilo u ovom slučaju konja, imalo je pravo da slobodno i neograničeno raspolaže sa tim konjem sve do tada, dok nije saznalo za odluku nadležnog vrhovnog suda, kojom se ranija pravosnažna odluka preinacila.

Iz dosad izloženoga može se ustanoviti, da kod opisanog ustroistva i nadležnosti narodnih sudova zahtjev za zaštitu zakonitosti, ili kako se on već popularno naziva, nadzorna žalba, ima neocijenjive vrijednosti za održavanje zakonitosti i jednoobraznosti u primjenjivanju zakona. Gradjanima je zakonom osigurano pravo i mogućnost, da svoja zakonom priznata prava u svakom slučaju ostvare. Usljed toga je institucija zahtjeva za zaštitu zakonitosti sa gore opisanim svojstvima apsolutno potrebna i nužna.

Poljaković Matija

N i k o i n i š t a

Narodna igra u tri čina

I. Č I N.

1. slika.

Srednja soba na salašu Kaze Patarčića. Vrata s desne i lijeve strane; u sredini su vrata i prozor, koji gledaju na „ambetuš“. Namještaj imućnijeg svijeta: dolaf, kovčeg, stol i stolice; nekoliko svetih slika i uokvirenih fotografija; na dolafu svjetiljka, tanjuri i vašarske gipsane figure; patos prekriven, krpama“.

Ljeto. Popodne jedne nedjelje. Srednja vrata otvorena, a prekrivena zavjesom. Ana sjedi za stolom i moli iz molitvenika. ANA (*moli i klima glavom. Lista po knjizi, ali najprije ovlaži prst*).

STANKA (*mladja kći Ane, oko šesnaest godina. Ulazi na srednja vrata*): Baćo još nisu došli?

ANA (*prije nego što odgovori, prekrsti se i zatvorи molitvenik*): Aja!... A di je već i Mara?... (*ustaje, razgleda se i spremā. Uvijek u pokretu*.)

STANKA (*sprema svoje odijelo u dolaf*): Znate l' ko nam bio?... Pere Sekin. Pita za Baću, ko da je poslom došo, a za Marom se ogleda! Hm!

ANA: E, pa i ima se za kim ogledat! Čija je, a kaka je!

STANKA: A Mara se sigra š njim ko s ditetom ...

ANA (*to je za nju prirodno, pa bez hvalisavosti*): Ta, kad joj mož' bit!... Rano moja, malo je tako vidjeni' ko vi dvi!... (*otškrije prozor i vikne*) ... Ča Bono, r'ajte samo 'vamo!... He, je l' čujete vi?

BONO (*komencijaš na salašu. Pedesetih godina, sitan, ali „gust“.* Odgovara još izvana): Ha?... Šta je Snašice?

ANA: Uđite, pa ćeće čut!

BONO (*Stanka je za sobom zatvorila vrata, pa ih on sad nogom otvara. Pojavi se. Košulja pod lijevim pazuhom. Krpi je nevješto, nevično*): No?

ANA: He!... Potarmaćete mi vrata! Čovik valjda rukom otvara, a ne nogom!

BONO: E, da su u me tri ruke! Ta, vidite valjda da šijem! (*sjedne na stočić*) ... Uh, boga mu iz poslom... (*izvukao mu se konac iz igle, pa se sad muči da zadjene*.)

ANA: Ne psujte, ludo stara!... Lipog mi kršćanina, kad u nedilju šije!

BONO: A lipe mi nike kršćanke, kad me u nedilju nije pustila u crkvu!

ANA: Izgovarat, to se znate!... A ko bi osto kraj josaga, da ste i vi očli? Da ste ko što triba, i kod kuće ste se mogli moliti!

BONO: Je l?... E, da su mi svinje malo mirnije! Ta i počnem ja! Al jedva stignem da se prikrstim, a one već u kukuruzu! I onda da ne psujem?... Au, boga mu iz poslom!

ANA: Ta šta psujete? Nisu valjda svinje opet očle u kukuruz?

BONO? One nisu, al je igla u prste!... Ko! je iz iglom!

ANA: Bar pridamnom ne grišite! (*istrgne mu iz ruke košulju*)
Sutra ču vam je okrpiti! (*gleda košulju*) ... Pajin ničko košulja!
A šta ču na njoj i zakrpiti? Jel košulju, jel zakrpe? ... Al' da bi
vam se već pamet tribala zakrpiti, to je baš borame istina!

BONO (*čim ima vremena odmah vadi lulu i puni*): Mora da
mi se pamet dere, kad je hasniram... Nisam ja valjda ko vaš ča
Kazo!

ANA: Jednu manje ča Bono!... Al ovako izderat košulju!
(*smotava je i ostavlja*)

BONO: E, da i ja sidim prid ambetušom, ko ča Kazo, i da samo
zanovetam...

ANA: Ta da! Da vas ko još čuje, a ne vidi, još bi povirovo,
da ste najveći rabadžija na svitu!... Dobro sam se i sitila! Ko mi
s' čini, rekla sam vam, da je sutra veliko pranje!... Jeste l' na-
vukli vode?

BONO: 'Tio sam, baš 'tio sam! Al, ko što velite, ne valja u
nedilju radit!... Grij je!

ANA: Ono šta ja zapovidam, to nije grij! Vi samo urad'te!

BONO: Aha! Sad razumim!... Ono šta za se radiš, to je grij,
a šta ko sluga moraš, to nije! Jelte?

ANA: Idjte s tim vašim mudrovanjem!... Eno, mogli bi malo
friške vode donet u djugi!

BONO (*i dalje čačka lulu*): Je l' vama za pit?

ANA: Ne, već komšiji!... Samo da vam divanit i ne radit!

BONO: O, Jezus iz ženom!... (*ustaje i polazi*) ... Vidim ja
već, sve ste vi jednake! I ona moja pokojna i ta mi samo slušat
dala! (*polazi van*) ... A i ta se baš borame u ruženju prikin'la!...
Čuvajte se i vi, Snašice! Ha!

2. slika.

STANKA (*kad su ostale same*): Siroma' ča Bono, baš ga se svi
naružimo!

ANA: Moraš ga kad je taki! On i ona Bara: ko groš na hatoš!
Vidićeš i ti dok deverala s tim plaćenim svitom!... E, da je svaki
sluga ko Ivan!

STANKA: Ko da nije ča Bonin sin! (*ulazi Pere*) ... Vidi nam,
bože, Peru!

PERE (*bogat seoski momak. Samosvijestan*): Faljen Isus! Auh,
al je vruće!

ANA: Sidi, pa 'š se razladit! (*metne pred njeg kolač*) ... Evo,
koštaj rano! 'Vaki kolač, znam, da ti Seka ni ne zna ispeć! Vidi, ko
perje je! A još bome Mara ga spremila!

PERE (*uzima i jede*): E, onda je već zaudaj!

ANA: Ta da! Misliš kad je lipa, da nije i višta? He, sinko moj,
snaš Ana ne da svojim curama, da se po cili bogovitni dan ogleda-
ju! Kad su već srićom lipe i gazdačke, nek su i za poso! Bome!
Neću valjda, ko snaš' Amalkina Teza, da mi se cure samo po varoši
šepure! Šta ćeš? Cure, koje je teško udat, i moraš po varoši nudit!
A ove moje? Ta proće ko šećer!

BONO (*vraća se s djugom*): Evo ladne! Već kome triba!

ANA: Ta ne bi ni vama marilo, da je malo više hasnirate!...
(*uzima djugu*) Al, bola vas ne ila iz čovikom! Pravi se ko da će
mu ruke otpast, a djuga skorom prazna!

BONO: Svaki nosi kolko mož! Ne bi valjda tili, da se prikinem?

ANA: Pa vrime bi već bilo!

STANKA: Al di ste zapatili tog vašeg Ivana, kad je taki vri-
dan?

BONO: Lipim ga ja svitujem Stanka: — reko — sine, radio el
ne radio, mane će ti uvik nać! Al šta ćeš kad ne /sluša pametnijeg?

ANA: Ludjeg, ludjeg!

BONO: Ta šta me uvik bože tarmate?... Nego, ovaj, Snašice!... Baé Kazo mi |ko štogod divanio, da bi mu rakije tribalo donet!

ANA: Je l' da?

BONO: Aha! (prilazi joj) Padabome da je kazo!... Još i to, da više ne kupujem kod Marka Pulaka, jel mu rakija nika smrdi na bunar!

ANA: Ne lažete vi?

BONO: O, Jezus iz ženom!... Ta ne vidio vas, ako lažem!

ANA: I nemojte, ako ste slagali! (daje mu novac) ... Al kolko je kazo?

BONO: Samo po litre!

ANA: Evo, al...

BONO (pogleda novac i krene odmah): E, baš vam fala!... Nek vam bog plati!

ANA: Hehe! A bocu?

BONO: Ta da! Da je trevim razlupat, pa da mé još i za nju ružite?

STANKA: Pa u čemu céte onda donet?

BONO: U čemu bi bože, neg u trbuvu? (pobjegne.)

ANA (skoči za njim, ali stane): Ča Bono!... Ajd, čekaj samo, čekaj! Al uvik me privari!... A kako me i neće, kad gleda ko kaki svetac!

PERE: Valjda mu zaračunate vaki novac u komenciju? Onda vam baš svéđno!

ANA: Jeste, al opet!...

STANKA: Ta mante ga se već! Bolje mi to kaži, Pere, kad éeš se ženit?

PERE: Dok se ti 'tila udat za me!

STANKA: Čuješ, a ko bi još znao? Spram mene si!

ANA: Bome, rano, pazi iz kakve céš se kuće ženit! Cure ne biraj, al ženu bome spram sebe, spram familije!... A jesi l' štogod poslom Pere?

PERE: Ta, s ča Kazom bi štogod, al vidim još i nema!

STANKA: Dodji da mi štogod pomogneš, dok ne dodju Baćo! (uzme ga pod ruku, pa ga izvodi) Ajd, momče!

3. slika.

KAZO i NIKOLA. Puste ih da prodju) ... Faljen Isus ča Kazo!... Kako ča Nikola? (rukaje se s Nikolom.)

KAZO (kućedomaćin. Bogat, lukav i lakom seljak): Amen sine!

NIKOLA (seljak gotovo istih godina kao Kazo. Najbogatiji u okolini): Starački, Pere, starački! A kako tvoj Baćo?

PERE: On kaže, da momački!

NIKOLA: Kaže on, a godine drugo divane! Pozdravi mi ga!

PERE: 'Oću, 'oću! (odlazi sa Stankom.)

NIKOLA: Faljen bog Ane!

ANA (pogleda ga, pa dalje radi): Amen ča Nikola...

KAZO (Ani je samo klimnuo glavom, a sada Nikoli): Ajd, sidi Nikola! Sidi ... (namjestio mu stolicu, pa dolazi do dolača i donosi dvije čaše, a sa poda, kraj dolača diane bokal s vinom. Toči u obje čaše) ... Pij!... Kažu, da je dobro! (kucaju se.)

NIKOLA: (digne čašu, pogleda vino i nije.)

KAZO: (kad su ispili, opet toči. Pogled mu se nekoliko puta sreos s Aninim. Daje joj glavom znak, da izide, ali ona ostaje.)

ANA: (potpačila se i gleda njih, ali na drugo misli.)

KAZO (lupa prstima po stolu): Doklem céš tu čučit? Vidiš valjda da imamo muškog divana!

ANA: Štaa?... Ovaj, pa šta ne kažeš!

KAZO: Pametnom čeljadetu je dosta, kad vidi da prid njim ne započinju divan!

ANA: (pogleda ga ljuta. Skoro baci na stol kolače, pa izlazi.)

NIKOLA: Šta ćeš, kad žena voli čut, nek ist!... Taka je i moja bila!

KAZO: Pa take su!... (puni lulu) ... Ovaj, daklem?

NIKOLA: Pa, eto! (gurne šešir na potiljak) ... Reko sam već. Neš valjda kazat, da sam ja kriv, šta novac nisi spremio? Šta ćeš, veksla je veksla!... Novac mi triba i gotovo!

KAZO: Al, zaboga čovče, di da ti sad stvorim novce?

NIKOLA: Kad ti je tribalo, ja sam ti stvorio... Zemlju si kupovo kad sam ti pozajmio!

KAZO: Onda kupio, sad da prodam? Znaš da su sad zemlje jeftinije, a tušta, zdravo je to tušta novaca!

NIKOLA (izvadi u medjuvremenu mjenicu i gleda): Bome tušta! Na stopedesethiljada je ova! (drži u ruci mjenicu i kao da je važe. Metne na stol. Kad Kazo kao bez interesa pruži ruku, da je dohvati, on metne ruku na mjenicu i gleda ga u oči) ... Khm!... Veksla je ovo Kazo!

KAZO (nije se uvrijedio što je Nikola metnuo ruku na mjenicu. On povuče ruku nazad, kao da se ništa nije desilo): Pa dobro, ako me baš tiraš u propast!... Ti znaš kako je teško već svoje prodat!

NIKOLA: Znam!... A lipa je zemlja, baš lipa! Ko na dlanu da leži! A mrginj do mrginja!... (nalijeva sebi) ... Baš dobro vi no! (dok pije i skida s usta čašu) ... Čuj Kazo!... Eto, mal da nisam zaboravio! (tek sad ostavlja čašu) ... Amalka i ujna Teza će doći! Znaš, ovaj... znam da nije adet slat rakiju brez pitanja, al, eto, ja sam tako smislio! Znaš, daklem, naši će rakiju doneti, a vi kako očete! Mari će doneti... za Marka! Padabome, vi znate kako ćete, je l?... A, ovaj, još danas će!... Ja, ja bi na tvom mistu dao Maru za Marka!

KAZO (čim je počeo o ovom govoriti, ustao je. Naslonio se na dolaf i sluša. Nervozan je. Kad je Nikola završio): Khm!... Khm!... Ovaj...

NIKOLA: Veliš, ni mi je Marko baš ko što triba! Je l?

KAZO: Taa... Ne kažem, ne kažem... al... tako! I sam znaš da mu je štogod!

NIKOLA: Od bolesti je... iz ditinjstva! Doktor kaže, da je zdrav... Znaš i sam da nije luckast. Ne kažem, malo je ko ditinjast, al doktor kaže proće... Vrimena triba i strpljenja!

KAZO: Pa miran je!

NIKOLA: Znaš, stariji sam, a i udovac. Mladje čeljade, žensko bi se bolje znalo o njem starat... (njaprije zamahne mjenicom) A, eto, ovu bi vekslu dao Mari!

KAZO: U dar?

NIKOLA: Aha!... Znaš, i Marko mi baš nije zdrav za poso... pa ni ne bi tribali radit! (toči i sebi i Kazu, pa piju) ... Dao bi im na uživanje jedno pedeset šezdeset lanaca...

KAZO: (stajao je kod stola, a sad već sjeda) Hm!... Hm! (opet ustane i šeta se.)

NIKOLA: Znaš, zapravo, ne bi da misliš, da Maru kupujem! Al, eto, cura je to, koja bi znala s Markom!... Ko da je muškarac, tako je na svom mistu!

KAZO: I nema je baš u svakom sokaku!

NIKOLA: Bome nema!... Da sam štogod mlađi, ne znam je l' ne bi za se prosio! Ha!

KAZO (prekida ovu temu): A, je l?

NIKOLA: Mlada je... lipa, pa nek ne rade! Nek idju u vatrš! ... Znaš da pravim kuću? Eto, nek idju tamo!

KAZO (*opet zastao u šetnji i s većim interesovanjem*): Kuću? (*kad ovaj klimne glavom*) ... A kome ćeš dat tu kuću?

NIKOLA: Misliš na koga ćeš pripisati?

KAZO: (*klimne glavom i rukama se naslonio na stol i tako čeka odgovor.*)

NIKOLA? Pa zasad nek tamo stoje!

KAZO (*nije zadovoljan odgovorom, te se prošeta i zatim sjedne*): Hm!... Hm!...

NIKOLA: Misliš, da pripišem na Marka?

KAZO: (*niječno maše glavom.*)

NIKOLA (*razumio je što hoće Kazo*): Reko sam, da ćeš vekslu dat Mari!

KAZO (*stane pred njega kod stola*): Malo je! Ne bi pristala! A Marka spomenit brez kuće...

NIKOLA: A, bi l' tila, da njoj kuću dam?

KAZO (*slegne ramenima*): Probo bi!

NIKOLA (*sad on slegne ramenima*): To nije dosta! Ja bi još danas tribao znati, jel sutra moram vekslu pridat prokatoru!

KAZO: Pa... 'tiče, 'tiče!

NIKOLA: Je l' zasigurno?

KAZO: Pa valjda sam joj otac? Tebe ne bi tvoja dica slušala? Kaka bi onda bila dica!

NIKOLA: Tako je... Pa ni nas nisu baš zdravo pitali! (*ostavlja mjenicu. Pogodba je gotova, sad samo ponavlja utanačenja*) Kuću ćeš na dan vinčanja pripisati na nju, a i vekslu ćeš joj onda pridat!

KAZO: Neš valjda njoj vekslu, već meni! Šta se ona u to razumi?

KAZO: Daklem!... Vekslu ćeš meni dat!

NIKOLA: Hm!... (*pruzi mu ruku*) Ajd, dobro!

KAZO (*dok se rukuju*): Kuću njoj, veksla meni!

NIKOLA (*izlazeći*): Da ne zaboraviš, one će danas još doneti rakiju, a ti nemoj zaboravit dovečer poručit, je l' primate, jel ne! Znaš prokator...

KAZO: Ta ostavi se već tog prokatora kad smo već naše sredili! (*isprati ga do vrata. Tu malo стоји, па се враћа и улази у собу s lijeve strane*) ... Ajd, zbogom onda!

Kopilović Jakov

N a n j i v i

Razlilo se sunce...
Sa visine
vruće srebro se toči...
Jara se igra u zraku,
plamene mreže od žara
vrućina plete.
Sive nemirne sjene...
Ko oči,
vesele ševe lete...

Krstine...
Ko da niču iz zlata
utkane u strnjiku, u žutu maramu od svile,
koju je skinula Bunjevka sa vrata
poput vile
i otkrila raskoš bijelog vrata,
u zagrljaču sunca.

Ooj!... Ooj!...
Iz daljine svinjar viče.
Opet se stišava ravan...
Prepelica pućpuriče.

J e s e n

Sjeta se upija u zjene.
Daleko nestaje dan.
Kuće, začarane žene,
onamljuje sutan znan.

Mjeseca lice se ledi...
Nastavlja svoj vlečni put.
Jesen na granama sjedi,
u ruci joj listak žut.

Greben nasladjuje oči,
kad jesen otkrije grud.
Kosa joj mirise toči,
i zrak je pomaman, lud.

Zrije grožđje... i puca,
koru nagriza erv;
na zatvorene grudi kuca
srce i vrela krv.

Sin Ilije Šagića

1.

Prije ravno 20 godina umro je Ilija Šagić. Bilo je to jednoga tihog proljetnog praskozorja, kada su se sanjive ševe trzale iz sna i veselo uzdizale pod nebo. Hladna, ljubičasto — plava svjetlost prvog svitanja plavila je nad tamnim horizontom prostranih vojvodjanskih njiva. Iz mnogobrojnih salaša, rasuti po još mračnom horizontu, treperila je crvenkasta svjetlost petrolejskih svjetiljaka, seljaci su već odavno na nogama i počinju svoj rad.

Te noći, u pretrpanoj sobi Ilije Šagića, koja je više ličila na kakvu zakrčanu staru šupu, bilo je sve na nogama. Već pred zoru, malena, tijesna kutija, koja je pretstavljala stan jedne porodice, bila je osvijetljena samo titravom svjetlošću jedne svijeće. U samom sobičku i kroz nizak hodnik sa nadstrežicom tiskale su se uplakane žene, koje su, osvijetljene varljivom svjetlošću jedne svijeće, pognute i sa rupcem na licu ličile na neke tužne, zgrbljene aveti.

Za to vrijeme, uz sam zid u dnu sobe ležao je ispružen po krevetu, Ilija Šagić — mrtav. Mršavo tijelo, providno žuto lice, sa malim crvenkastim pjegicama na jagodicama, tamni crvenkasto-plavi kolutovi oko krupnih staklastih očiju bijahu svjedoci jedne teške borbe za život... I svjedoci teške smrti od tuberkuloze!

Tako je prije 20 godina umro jedan od potomaka onih pastira, koji su nekada u narodnih košuljama sa širokim rukavima i u širokim gaćama u više »pola«, čuvali po prostranim vojvodjanskim pašnjacima ovce madjarske vlastele.

Umro je nekoliko godina nakon toga što je doživio ostvarenje svoje nacionalne države.

Ma da neškolovan, kao mlad seljak (on već nije htio da bude pastir), održavao je prije Prvog svjetskog rata veze sa nekim školovanim ljudima u gradu, od kojih je slušao, da će jednoga dana ovdje zauvijek nestati madjarskih grofova i baruna.

Mladi Šagić je slušao o tome, radovao se i čekao. On je u to vrijeme bio nadničar, imao je jednu kućicu, što mu ju je donijela žena, imao je gdje zavući glavu i išao je raditi drugima u nadnicu. Imao je blagu, pitomu vojvodjansku narav. Bio je visok i dobro uzraslog stasa, dugačkih ruku, i troma, ali sigurna hoda.

Iza njegovih mirnih crta lica i plavih krupnih očiju skrivala se jedna žilava volja, koja je odavala spoljašnji izražaj samo u stisnutim usnicama i u dvije namrštene bore, iznad širokoga mesnatog nosa. Cvaj tiki i krotki vojvodjanski seljak bio je u stvari mnogo više buntovan, nego što se po njemu možda moglo zaključiti...

On je mјirno obavljao svoj posao, išao i radio drugome u nadnicu, ali je strpljiva i ustrajno očekivao veliki čas, kad će se ispuniti riječi pametnih ljudi u gradu. Očekivao je da vidi dan, kada će nestati vlastele... Cn ih je mrzio, ma da se svaki dan nalazio na njihovim imanjima i tamo zaradjivao svoj kruh. Mrzio ih je, jer je sva zemlja bila njihova...

I zbilja, jednoga tmurnog, vlažnog jesenjeg dana on je to i doživio. Došao je nov život, i sve se iz osnova izmijenilo. U svim zvanjima,

u koja bi on dolazio, pa tako reći i na ulici, zaveden je nov — njegov jezik. Osjećalo se nepotrebno prisustvo velikih dogadjaja ...

Gospoda u gradu sa kojima je održavao veze, imala su sada položaje i ugled. Bili su užurbani, u razgovoru kratki i uvijek oduševljeni. Lica su im izražavala oduševljenje i zanos, dok bi govorili: »Nestalo je madjarskih grofova, ostvarena su najzad i naša prava!« I mladi Šagić je tada bio presretan: Dijelio je ovu veliku radost.

Ali, što je više vrijeme odmicalo, pred njegovim očima su se sve više mrsili dogadjaji, sve više se uplitali i uvijali nekom tajanstvenom koprenom, koja je skrivala od njega stvarne dogadjaje, a koju su, kako mu se činilo, isplele neke nepoznate tajne snage.

Prvo je dobio tri jutra zemlje, ali jedno su mu oduzeli još prije nego što ga je uopće vido. Rekoše mu, da nema mnogo djece, pa da mu ne pripada. A druga dva jutra su mu oduzeli, čim je skinuo prvi rod, koji je podijelio sa starim vlasnikom.

Gledao je, kako su seljaci oživljeli, jer se uvelike pričalo, da će se sva zemlja podijeliti narodu. Ali umjesto toga od mnogih se oduzimala i ona, koja je razdijeljena prvih dana, u prvom zancsu ...

Svojom zdravom logikom, on je brzo shvatio, da se njegov položaj u novom stanju ni za dlaku neće izmijeniti. Mnogo se pričalo, oduševljavalо, svašta radilo, ali njegov položaj je ostao i ostaće — isti.

A stvarno je tako i bilo. Bio je nadničar i ostao je nadničar.

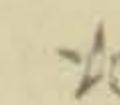
On je gledao oslobodjenje u prvom redu u oslobodjenju zemlje, koju je radio i za koju je živio. Zemlja je za njega zlato, i više — krv njegove krvi. I prirodno očekivao je njeno oslobodjenje iz ruku ljudi, koji su ga vezali njome za sebe kao roba, i kojima je on radio, ma da ih je mrzio svom strašću svoje tihe i čestite naravi.

Došao je brzo u sukob sa svojim poznanicima u gradu. Cni ga nisu razumjeli i nisu mu odobravali. Ostao je usamljen. S osjećanjem sličnim prevari, povučen u sebe i nemoćan, zavlačio se on i dalje u svoju trošnu, nisku zemunicu, gdje ga je dočekivala žena, razborita i dobra kao kruh.

— Ostavi ih do vraka ... gospodska politika! — žestila bi se ona, kada bi ga vidjela, kako je sav utučen došao kući.

Slično su govorili i seljaci, koji su se pomirili sa sudbinom:

— Mani, gospoda se mijenja, a naša motika ostaje ista. Nego drž' se ti motike, ako nećeš da ostaneš bez kruha! —

Medjutim, Ilija Šagić nije mogao da se snadje. Djavolski ga je nešto peklo, činilo mu se da nešto nije u redu, ali nije znao, koga da krivi i šta da radi. Osjećao se usamljen, i iz njegove zdrave duše izbjijalo je osjećanje gorke ljudske nepravde, koje mu je strahovito razapinjalo grudi ... Ali, ono je i opijalo! Više možda nego — alkohol! I, do djavola, za kratko vrijeme život ovog mirnog i prvdoljubivog čovjeka iz osnove se izmijenio. Postao je razdražljiv, nepovjerljiv i sklon da svakog časa upadne u svadju i prepirku. Zabadava ga je žena tješila, nastojala uvečer da ga pomiri s dogadjajima, on bi tada vikao u kući i udarao šakom u sto.

Gazde su ga izbjegavale i odbijale su da mu dadu posla.

»Zadržava mi samo ljude ... Uvijek on nešto istjerava ...« — govorili su za njega.

Nijedan gazda se nije usudio, dao od njegove zarade skine možda kakvih pet parica! A da ne bi trnuo u srcu za vrijeme objeda, prije nego što bi pošao na njivu, da vidi kako se radi, porazgovarao bi se pretvodno sa kuharicom o ručku toga dana.

Ali, zato je Ilija Šagić svakim danom imao sve manje posla. Dok su drugi nadničari radili preko cijelog ljeta i jeseni, i osiguravali za sebe

što im je bilo potrebno za zimu: ogrjev, hranu i odjeću, — između trošnih zidova tjesne sobice Ilije Šagića uvlačila se sve više bijeda. Njegovo se ognjište često gasilo i ostajalo bi hladno po čitave dane. No, njegova žena, krupna i zdrava sivih hladnih očiju, vrlo staložena, razborita, brzo je shvatila njihov položaj, i da bi spasla porodicu, odlazila je u nadnicu, dok joj je muž ostajao kod kuće.

Medutim je baš to sasvim upropastilo Iliju Šagića.

Počeo je sada da se opija, čak da rasprodaje stvari iz kuće.

I oko njegovih krupnih plavih očiju nestalo je zauvijek one krotke, blage crte, koja je ozarivala njegovo široko krupno lice. Cijela njegova fizionomija skupila se sada u jedan grč, koji je izvirio iz dubokih bora u korjenu nosa, a u krupnim plavim očima gorjela je mržnja i pakost...

I jednoga dana, zajedno sa alkoholom i neimaštinom, u njegovu se kuću uselila i — smrt: tuberkuloza!

Umro je u jedno svježe, tiko proljetno praskozorje. On, koji je bio osudjen da umre, otišao je sa svijeta, kada se na obzoru ukazalo radanje novog života.

Iza sebe je ostavio ženu i dijete Ivicu.

2.

Kada mu je umro otac, Ivica je imao svega osam godina. Ali već tada su se u njegovu mlađu dječju dušu duboko urezale bolne drame, koje su se odigravale u porodici. Dječja duša nije jasno razumjevala česte ispade i gnjev mušičavog oca, ali je ljubav prema roditelju duboko zabrinjavala dijete, i mali dečko je rano ponio u svojoj svijesti predstavu o nekoj strašnoj, odvratnoj sili, koja je stalno mučila, a konačno i odnijela njegova oca.

Zato što je rano proživljavao duševne potrese, kod njega se već vrlo rano pobudilo interesovanje za stvari i pojave. U sve se unosi nekom dubokom, predanom zabrinutošću, i bio je vrlo ozbiljno i usto bistro dijete.

U njihovu susjedstvu živjela je neka imućna udovica, kojoj je muž umro dosta rano, i imala je sina, koji je polazio u gimnaziju. Bio je gotovo Ivičin vršnjak, jedva godinu ili dvije stariji od njega, ali Ivica je još uvijek išao u osnovnu školu, dok je ovaj već druge godine pohadiao gimnaziju.

Ozbiljan, miran, sa širckim tatinim nosom, temeljnom zdravom građom i sivim, pametnim materinjim očima, naviknut da sve duboko i ozbiljno proživljava, Ivica je pažljivo slušao svog druga iz komšiluka, koji se uvelike razmetao i hvalisa o tome, što je gimnazija i šta se tamo radi.

Valjda zato što je sve i suviše ozbiljno shvaćao, ili možda zato što je i on htio da izgleda kao njegov drug, ali svakako najviše zato, što je bio željan saznanja, — njegova dječja duša je bila prepuna zagonetki i tražila je otkrovenja, — tek poslije završene osnovne škole mali Ivica najenergičnije izloži svojoj materi želju — da ide u gimnaziju. Bilo je mnogo gorkih suza, mnogo teških i bolnih sumnji, ali ipak jednoga dana Ivica postade — gimnazijalac. Nije bilo za njega važno, pod kakvim je uslovima živio i kakve je sve napore podnosio, nego samo jedno — da je bio тамо, gdje će, kako je mislio — moći sve spoznati...

Na jesen trideset i osme godine Ivica se upisao u posljednji — osmi razred.

Kada je, još u svoje vrijeme, Ivica bio pošao u gimnaziju, njegova mati, koja je bila spremna sve za njega učiniti, brzo je prodala jednom siromašku malo svoje kolibice, što ju je naslijedila od oca, i odselila

s njime u grad. Radila je kao pralja. Bila je jaka, a bila je i poslušna, jer je znala da mora izdržavati sebe i dijete, pa su je zbog tih osobina na mnogo mjesta voljeli kao svoju dobru radnu snagu. Cna je ljubila svoje dijete, jedino što je imala na ovome svijetu.

Medutim, Ivici je škola polazila za rukom kao rijetko kojem djaku. Istina, prvih godina on je gledao na gimnaziju, u koju je s toliko muke dospio, kao na nešto što je imalo gotovo božanski smisao. Ali to nije dugo trajalo. To je uostalom bilo neizbjegno za umno dijete, koje je od najranijih dana ponijelo u duši toliko bolnih pretstava, nejasnih po svojoj sadržini, pa je imalo potrebu da svim bićem uroni u otkrovenja...

Ali dodir sa velikim brojem djece, bezbroj poniženja pred drugom djecom, slab život: mršava hrana, lišenje osnovnih zadovoljstava, slabo odijevanje, brzo su ga natjerali na lična razmišljanja, i od onda on nije tražio saznanja, za kojima je bio gonjen, u pretjeranoj odanosti prema predmetima, koje su mu profesori predavali u gimnaziji...

U višim razredima Ivica je stekao glas pametnog dečka. Bilo je već opće poznato, da se on više služio pameću nego radom. Naročito se isticao u prirodnim naukama, za koje je imao veliku ljubav. Dječko književno udruženje, koje je već više godina postojalo u gimnaziji, svake godine je njega biralo za knjižničara. Jér Ivica je vrlo uredno vodio biblioteku, i što je najvažnije, uvijek je znao nabaviti neke zanimljive knjige, koje se inače nigdje nisu mogle naći. Ove knjige su gotovo redovno čitali siromašni drugovi.

U stvari, vrlo čudnovat je mladić bio Ivica kroz sve više razrede, a pogotovo u osmom. Srednjeg stasa, jake konstrukcije, se velikom, nekako četvrtastom glavom, ružan, široka nosa, krupna lica i hladnih, prodornih sivih očiju, bio je čudnovato škrt na riječi i imao je uvijek izgled čovjeka, koji o nečem razmišlja. Bio je vrlo staložen, rijetko za njegove godine, tih i sabran. Imao je skroz materinu narav: staloženost, razboritost, mirnoću, snagu duha, a od oca je primio naklonost k ispitivanju pojava.

Vrlo je rijetko govorio, ali kada bi on zatražio riječ, u razredu bi, ko zna zašto, iznenada nastala tišina. Nije nikada govorio previše, ali ono što je kazao, bilo bi promišljeno i toliko očigledno, da mu se, iako je često bilo vrlo smjelo, teško bilo suprotstaviti od prostog straha, da ne bi ispaо sićušan.

Profesori su ga svi od reda mrzili, jer su ga se bojali. Ali svi su mu zato priznavali inteligenciju i na kraju godine poklanjali su mu četvorke i petice. U osmom razredu se već nijedan nije usudio, da mu dade dvojku, kada bi došao u sukob s njime...

U većini, drugovi su ga simpatizirali, samo ga neki — odlikaši — iz zavisti nisu podnosili. Ali svaki se osjećao nekako sigurnim uz njega i svi su ga instinkтивno smatrali svojim zaštitnikom pred profesorskrom samovoljom.

Poslije gimnazije Ivica se, razumljivo, upisao na Pravni fakultet, jer je ovaj najjeftiniji.

A kratko vrijeme nakon toga, iz sredine Evrope krenuli su ljudi, ispunjeni teškim Ničeovim duhom o nadčovjeku i umehanizirani kao lutke, vjerujući da je dovoljno imati samo izgled nakostriješene aždaje, pa da se naprečac proguta cijeli svijet. Oni su sumanuto krenuli, kao da je u pitanju pokret kakvih hordi, i raznijeli su bukfinje, kojima su brzo zapalili cijelu Evropu.

Gorjela je tada i domovina sina Ilije Šagića. Gorjela su brda, doline, gradovi, sve...

Tada je Ivica nestao, zameo mu se svaki trag. Čak ni mati njegova nije znala za njega.

Na trgu jednog tihog gradića, negdje, na nekom mjestu naše lijepe domovine, podiže se jedan skromni kameni spomenik, na kojem stoji uklesano zlatnim slovima: »Ovdje leži narodni heroj, generalmajor Ivica Šagić, sin Ilije Šagića, koji je poginuo junačkom smrću, služeći svome narodu.«

Peče prijepodnevno majske sunce nad malim romantičnim gradićem. Kao da i sunce prijatnije grijе poslije objavljene vijesti, da je Crvena armija zauzela Berlin, i da je rat završen... Sunce peče preko izrovanih ruševina pitomoga gradića, koje se odmaraju pod njegovim toplim zrakama.

A usred ovih ruševina uzdiže se kameni spomenik sinu Ilije Šagića.

Šokčić Joso

Zelena travo!

Rasteš tiko, skromno, nečujo,.
Jednostavno ničeš iz grude.
Nježna si, slaba i
već od malena puštaš da te gaze.
Nitko ti ne tepa
kao ostalim mališanima.
Mnogi te truju, čupaju, zalijevaju,
a ti samo trpiš i rasteš.
Rosom se hranиш.
Suncem se kupaš.
Trpiš kišu, sušu, žedi.
Trpiš korov pored sebe.
Skromna si i dobra.
Nitko ti ne čini dobro.
Kao da se cijeli svijet zarekao protiv tebe.
A ti svakom koristu daješ.
Kradiš vrtove, ulice, parkove.
Jedini si ukras na malim grobovima.
Svugdje te nalaze.
Uz cestu se provlačiš u nedogled.
Ti bez putnice prelaziš granice,
Ti si mnogima postelja slatka.
I dobra hrana.
Ti svakomu sve od sebe daješ.
Nesebična si!
A znaš da te mnogi nimalo ne cijene.
Kad porasteš, u punoj si snazi, dolazi
čovjek s kosom
i nemilosrdno te kosi.
Bez jauka trpiš i mirisom se zahvaljuješ za
smrt!
Ali za tebe nema smrti.
Pokošena ti postaješ vrijednost.
Čuvaju te, suše i mјere.
Tek onda dobivaš cijenu, kad misle, da si mrtva.
Ali ti — vječito živiš,
Kao prava, iskrena ljubav —
Moja zelena travo!

Kopunović Vlada

Plamenim tragom

Na zapadnom vidiku nestao je i zadnji trag dana. Sjenke kuća, drveća, još neposjećene kukuruzovine izdužile se i postale nekako gorostasne, kao da će sad izrasti visoko do potamnjelog nebeskog svoda, na kome se ovog časa pojaviše prve zvijezde.

Zapadnom putanjom prema salašu polako se približavala seljačka kola. Tandranje je zamiralo u mekoj raskvašenoj zemlji, i tek s vremenom na vrijeme zakloparaju istrošene špice od točkova. Dolazeći bliže salašu konji počeše hrzati, osjećajući blizinu svoje staje i odmora.

Približivši se stogovima slame, koji bijahu složeni pedeset metara od salaša, kočijaš zaustavi kola i na boku polako okreće natrag:

— Stigli smo — izusti tihim glasom.

Nato se ispod tankog sloja kukuruzovine izvuku dvije tamne ljudske prilike, skoče sa kola i saginjući se — brzim koracima pretrče prostor do stogova i iščeznu tamo kao da ih je zemlja progutala. Kola zatim podju daje, uzanom putanjom zaobidju stogove i sprijeda udju u dvorište salaša.

— Hoj! — Konji se zaustave pred samom stajom tresući hamovima i nemirno tapkajući nogama. Kočijaš skoči sa boka i baci ular na konje. Upozorena lavezom pasa i hrzanjem konja, na amvor izidje žena povezana u crnu maramu, te primjetivši pridošlice — kao oživjela pritrča kolima. Za to vrijeme gazda Nikola, koji je vozio kola, odriješi i poskida hamove sa konja, a Savka, njegova žena, dohvati ih i povede na pojilo.

Nisu progovorili nijedne riječi. Svako je od njih znao svoj posao. Savka je napajala konje iz vodom napunjene alova, a Nikola je za to vrijeme spremio hamove u staju, bacio konjima u jasle sijena, te kada završi taj posao, pridje bunaru da navuče još vode.

— Umorni su konji — primjeti tiho žena.

— Da, umorili se. Bio je dalek put — potvrdi Nikola.

Ponovo nastade tišina, koju je prekidala škripa djerma i ravnomjerno srkanje konja, pijući iz alova bistru hladnu vodu, u čijem se naboru blještavo ogledale i titrale sitne zvijezde pred samim njuškama konja. Malo crno kuće je neumorno oblijetalo oko nogu životinja, njuškalo ih i razdragano osjećajući u blizini ljudi, poče da kevče i propinje se na koljena svom gospodaru. Poplašena neobičnom živošću oko bunara, iz granja obližnjeg drveta šušteći poleti noćna ptica i obligeći nesigurno oko drveća, nestade iza gospodarskih zgrada. Iz sela, udaljenoga kilometar odavde, dopiralo je neko dovikivanje, no nakon nekoliko časaka i to utihne.

Bila je to tišina, kada čovieka nakon mučne napetosti, oslobođenog crne more neke naslućene opasnosti, zaokupi spokojstvo, a duša se povuče, pritaji i živi, živi jedva čujno.

U sobi je gorjela petrolejka. Najstariji sin Mile, jedanaestgodišnji dječačić, nalegao se na stol, i dok mu je svjetiljka osvjetljavala bljedo-liko djetinje lice, on je nešto zapisivao u pisanku, koju je držao otvorenu pred sobom. Mladji sin Žarko i od njega mlađa djevojčica sjedjeli su na daskama pored peći i igrali se nekim predmetima od drveta.

Očev dolazak razdraga dječu te ostave igranje i potrče ocu u susret. Nikola pomiluje male raščupane glavice, skine kratak kožom postav-

Ijeni kaput i sjedne za stol nasuprot svom sinu, koji odloži pisanje i svojim velikim crnim očima pogleda oca.

Savka je ušla sa činijom i okruglom pletenom košarom za kruh, i kada je stavila sve to pred Nikolu, sjede i sama nasuprot svom mužu.

— Evo, to nam je cio kruh, — primijeti Savka, praveći se ravno-dušna. Prekjučer sam ispekla tri velika somuna, a danas već jedva ima nešto od njega.

— Pa peci sutra! — Nikola izvadi svoj nožić, rasklopi ga, odreže ovelik komad kruha, dohvati komadinu slanine iz činije, i prije nego što počne jesti, pogleda svoju ženu. — Vi nećete večerati?

— Nećemo. Mi smo svi već večerali. — Nakon kraće stanke, ona upita: — Hoću li i sutra ispeći toliko? — U glasu joj se osjetio čudan prizvuk kao da je od odgovora očekivala rješenje nekog složenog problema. Čekivala je potvrdu onih dogadjaja, koji su se nagomilali u posljednje vrijeme, po kojima je naslućivala, da se oko nje dešavaju krupni dogadjaji.

Eto, posljednjih dana ni Nikolino ponašanje nije takvo, kakvo je bilo sve doskora. Već dvanaest godina žive zajedno, ali još nikada on nije izgledao tako čudan. Kreće se čovjek po čitav dan, radi svoj posao kao i uvijek, a ono ti se ponaša kao da je sam, kao da nema nikoga pokraj sebe, nikom ne govori i nikoga ne zapaža. Kao da nosi u sebi neku tajnu, pa se boji, da mu je netko ne otkrije. A nije čovjek dosad imao nikakve tajne, koju ne bi njoj, svojoj ženi, ispričao.

A sada?

Evo već mjesec dana, kako su se na Nikoli počele dešavati neke osobene promjene. Nešto mora da se dešava, što je u vezi sa onim njegovim izostancima preko noći, tako čestima, naročito u prvim danima, kada su te promjene započele.

Vidiš, nijemo hoda čovjek po salašu, radi marljivo svoj posao — i marljivije nego dosad — izbjegava suvišne razgovore, a što je čudno, na djecu se ne izdire, a niti ih bije. Nekada ih je znao tući za najmanju sitnicu. Sada, ako mu se dese na putu, samo ih pomiluje, pod crni brk mu se podvuče sjetan osmjeh, a oči mu se čudno navlaže.

— No idite, što se zaplićete čovjeku pod noge.

A ona je tako željela da pomogne, već od prvog dana da ponese dio tereta, ali on se ogradio da joj išta otvoreno kaže. A osjetila je, da će to jednom doći. Naprasit je on čovjek i grub, ali nepravdu neće trpjeti.

Prije godinu i po dana došli okupatori, prošli ovudu tenkovima — djeca su ih gledala iza niske pletene ograde, dok je Nikola stajao na amvoru i nijemo gledao onamo, kuda je okupatorska vojska odlazila. Zatim su došli žandari sa crnim klobucima i pijetlovim perjanicama, i po cijeli dan tamo u selu šetali gore-dolie, zadirkivali djevojke i noću neprestano pucali. Time je počelo sve. Nikola je postajao sve tiši, i od prije mjesec dana desilo se ono. Došao na salaš čovjek, neki stari Nikolin znanac — on je rekao, da mu je to drug iz vojske — njih dvojica se zavukoše u zadnju sobu i tamo u mraku dugo razgovarahu. Drugi dan Nikola pozove svoju ženu u istu sobu, i ona mu se tada zaklela na djecu, da se ničemu neće čuditi, niti će postavljati pitanja na one stvari, što bude vidjela, niti će ikome pričati o tome. Cd tog doba Nikola je nekoliko puta izostao noću, a Savki je zabranio da izlazi noću i luta oko salaša. Jednog jutra ona je primijetila, da su sve motike i ašovi sakupljeni na jedno mjesto pod šupom i isvjetlani su, kao da se radilo sa njima, dok je u kukuruzima iza staje bila razasuta svježa zemlja.

Savka je šutjela, jer se zaklela, da se neće čuditi ničemu. Šutjela je, jer je promjena, koja se desila sa Nikolom, bila povoljna. On se pravio. Radi svoj posao, ne grdi tako mnogo kao prije i što je najglav-

nije, počeo se pažljivije ponašati prema djeci. No žena ipak nije imala mira, plašila se zbog djece. Osjećala je crnu moru opasnosti oko salaša, okolo sebe i oko djece. Kada zaklopi oči, njoj se učini, da obješen o tanak konac, negdje iznad glave visi crni poklopac, i ako ga se samo dotakneš ili se pokušaš izvući, poklopiće ih sve, i nikada se neće oslobođiti ispod njega. A trebalo je nešto uraditi. Mislila je žena na to, ali nije znala, kako bi mogla bilo šta početi. Ako se suprotstavi putu, kojim je čovjek pošao, sukobiće se s njime i još više približiti opasnost. — A kako bi bilo, ako bi mu pomagala onako neprimjetno, da se on ne sjeti? — Da, to je najbolje, i zbog djece se mora držati po strani. Osjetila je za to više snage, nego da se suprotstavi.

Nikola je završavao večeru, dvoje male djece je na daskama pored peći zaspalo u igri, dok je najstariji Mile spremao svoje stvari u stranu i lijeno zijevoao. Savka iznese jelo, vrati se i pospremi stol, te reče:

— Namjestila sam krevet za spavanje. Možeš odmah leći, mora da si umoran, a sutra treba uraniti. Znaš da se već mora posjeći ona kukuruzovina iza salaša, što smo je već odavno obrali.

— Kukuruzovinu nećemo sjeći — reče Nikola mirno, spremajući se da pripali kratku lulu.

— Naredjeno je, bio je pandur, i u selu su dobovali: tko ne posijeće kukuruzovinu i ne skloni je sa njiva, vlast će je sama posjeći na štetu vlasnika zemlje.

— Ništa se ti ne boj! Meni su naredili da ne siječem, a oni — ako hoće, — neka sijeku sami. — Riječ »oni« Nikola je izgovorio s dubokim prizvukom omalovažavanja i prezira. Krsteći se i šapćući molitve, napokon podješe svi na spavanje.

Svjetiljka je uvučena, i mali plamičak samo osvjetljava kroz otvor plamenobrana jedan dio tavanice sa poprečnim debelim gredama, dok je ostali dio sobe ostao u polumraku. Nikola je podmetnuo jednu ruku pod glavu i uvlačeći posljednje dimove iz lule, duboko zamišljen, proživljavao je ono što se danas desilo s njime.

Eto, došli jutros drugovi još za mraka i rekli: »Ajde, Nikola, treba prebaciti neke ljude u drugo mjesto«. Samo su toliko rekli, i on je bez ustezanja upregao svoja dva najbolja konja. Put ga je vodio kroz selo, pa kroz drugo selo, te pored žandara, koji su ga navlaš pogledali svojim šakalskim cčima. A on — kao da je sve u redu — viče na konje, pjevuši i pljucka, dok su otraga u kolima pod kukuruzovinom ležala dva nepoznata čovjeka. Niže postavljao pitanja ni na stvari, koje su se eto i njega samog ticale. Radio je sa nasladom ono što su mu rekli, i osjećao da je njegov rad dio onog velikog djela, za čije ostvarenje daju sve od sebe ovi ljudi, koje on pomaže. Naročito ga je obuzela zluradost, kada su nailazili pored žandarske patrole ili vojske, pa kada su prošli, a on sa užitkom pljunuo za njima i ponovo zapjevao. Tako je put trajao cio dan. Na povratku — nekih šest kilometara od salaša — primio je na kola dva mladića iz sela, koji su se sakrivali ispred mađarskih žandara. Tako su mu naredili još prije polaska.

Nikolino razmišljanje prekine prigušeni glas žene, koja je spavala u drugom krevetu sa djevojčicom:

— Na Babinovu salašu danas bili žandari i napravili čitav lom. Sve kamare razbacili, svinjac prekopali, a njega otjerali.

Nikola se trže, ali savladajući se da ostane miran, tihu upita:

— Zna li se, što je uradio?

— Niko nezna sigurno. Kažu, žena se posvadjala sa njime i prije nekoliko dana sa sinom ostavila salaš. Priča se, kako je Babina poslije nekom kazivala, da njen muž sakriva partizane i da ona zbog toga nije smjela ostati na salašu.

— Glupa žena — promrsi Nikola kroz zube. Što joj je to trebalo?

Savka je neko vrijeme šutjela, očekujući da će joj čovjek još nešto reći, ali kada vidje da je on ušutio, nastavi:

— Neko je morao ženino brbljanje prijaviti žandarima, i oni izišli da hvataju partizane.

— Da li su uhvatili koga?

— Čujem, da kod njih nije ni bilo partizana. Čujem, kasnije su otišli po ženu i nju otjeraše. Eto glupe žene... trebalo joj to...?

— Da, trebalo joj je?! — Nikola odloži lulu na stol i ušuti. Nakon nekoliko minuta, on je čvrsto zaspao!

Primjetivši da joj je muž zaspao, žena se polako nagnе iz kreveta nad stol i rukom, koja se polugola zabijeli u polumraku, dohvati zavrtanj od svjetiljke i uvuče fitilj.

U sobi nastade mrak i tišina, i za čas se razligeže polako, duboko i ravnojerno disanje uspavanih ljudi.

Napolju, na široko prostranstvo ravnih njiva, spustila se tamna jesenja noć. Vjetar je sve više jačajući duvao i gonio ispred sebe tamne oblake, koji su prekrili do maločas zvjezdano nebo. Vani se osim štavog zvuka isušenog lišća neposjećene kukuruzovine, šibanoga vjetrom, nije ništa čulo. Sve živo se povuklo na odmor.

U toj beskrajnoj noćnoj tmini i mrvilu uspavane prirode, najednom iza stogova slame kraj Nikolina salaša iskrasnу dvije tamne prilike, i uz nijemi pozdrav razidjoše se u dva pravca i kroz kukuruze zaobilaznim putem podju k selu. Ne potraja dugo, a sa drugog kraja sela, tamo gdje je kudeljara, šiknu uvis plamen i zahvaćen vjetrom zaigra pod tamnim nebeskim svodom, obasjavajući niske oblake.

Savka se prva probudila na zvuk crkvenog zvona, koje je udaralo na uzbunu. Prozori su bili osvijetljeni blijedo-crvenom svjetlošću, dok je odobljesak od požara nemirno poigravao na tavanici i suprotnom zidu. Ženi se učini, da u blizini salaša nešto gori. Srce joj nešto stegnu, osjeti kao da ono udara u samom grlu, htjede užviknuti, ali je izdade glas. Tek izusti muklo:

— Nikola..., čovječe. Požar... požar... ustaj!

— Šta?... Gdje je požar? — Nikola bunovno protrlja oči, ali za čas skoči sa kreveta. Za to vrijeme i žena na brzinu navuče gornju haljinu, zaogrne debelu vunenu maramu i pojuri iz kuće.

Napolju se pružio čudnovat prizor. Čitava okolina salaša bila je osvijetljena, psi su otegnuto zavijali, a iz sela se čulo dovikivanje. Sa druge strane sela dizao se k oblacima veliki plamen, obasjavajući drveće i zgrade okolo salaša.

Nikola istrči u gaćama i sa prebačenom opaklijom preko ramena, te stade usred dvorišta, licem okrenutim prema požaru. Ozareno crvenim otsjajem vatre, lice mu je bilo čudno. Bradu je zlurado isturio naprijed, po crnim brkovima mu zaigraše tamni odobljesci vatre, a oči mu zasjaše kao da je poslije dugogodišnjeg mraka ugledao sunce. Vatra se razbuktavala sve jače, a u žarištu požara ocrtavali se tamni obrisi šiljatoga crkvenog tornja, drveća i krovova od kuća.

— Eno, pogledaj! — žena čvrsto stegne lakat svoga muža i pokaže prema zapadu.

Nikola pogleda na tu stranu. U daljini se toga časa počeo rasvjetljavati horizont, i rumeni krug se sve više dizao u visinu.

— I tamo nešto gori! — primjeti žena prigušeno. Po stisku njene ruke Nikola osjeti, da drhće.

— Da, i tamo su naši upalili vatru! Nikola osjeti, kako mu srce počinje jače udarati. Osjetio je toga časa neodoljivu snagu da poleti, da se tuče i da pobije one, koji su za ovo više od godinu dana toliko jada naijeli njegovu kraju. Da smlati crne klobuke sa perjanicama od pijetlova:

perja i da ih rasije po čitavom polju, po čitavom ovom prostranstvu, ne bi li zemlja bolje rodila od ovog silnog djubreta i smeća.

— Pogledaj, sada i ondje! — Žena pokaže nešto niže na lijevo. Tamo se ponovio predjašnji prizor. Nešto dalje prema jugu od drugog požara, pojavila se svjetla traka, a zatim je najednom buknula, osvjetljavajući u velikom polukrugu niske oblake, koji kao da su na tom mjestu dodirivali zemlju.

— To su naši, to je njihov trag! — Nikola razdrli opakliju, zagrlj svoju ženu i iz grla mu se ote uzvik oduševljenja, radosti, borbenosti i pobjede:

— Tako, naši, palite dušmanina, uništavajte ga...!

U jednom prozoru su se tiskala djeca. Požar je osvjetljavao tri prestravljeni lica. U tri para razrogačenih dječjih očiju blještao je otsjaj požara, i one su duboko u svoju dječju dušu primale utiske grozote i strave.

Te jesenje noći, bačkom ravnicom razbuktali su se požari. Upaljeno je nekoliko kudeljara, i od njihova požara se tada rasplamsao u mnogim srcima plamen borbenosti i nade, da će se neminovno desiti ono, što je na putu i što ima doći. Iz tih požara nikle su nove kclone boraca, digli su se sinovi naroda da podju plamenim tragom za uništenje mraka i tiranije.

Drava Drago

Izmedju dvije krajnosti

Često se čovjek nadje u položaju, da ne zna, kako bi ocijenio neku svoju životnu situaciju, u kojoj se najednom našao, ili bolje: on ne zna odrediti, što je zapravo to, šta ga neprestano muči i razlama, te nikako ne može da bude na čistu, o čemu se doista radi. A čini se, da je u našemu životu možda najviše upravo takvih momenata, za koje ne možemo kazati niti da su za nas povoljni, niti da su nepovoljni, već nekako kao da lebde izmedju tih dviju krajnosti...

Odjedamput se nadijemo pred činjenicom, koja razlomljuje našu duševnost, kao što se mlaz sunčanih zraka na oko jednostavne bijele boje u prizmi razbija u čitav niz svih mogućih nijansa dugih boja. Samo je razlika u tome, što se kod sunčane svjetlosti lomi — barem za naše pojmove — mrtva tvar, koja kod toga ništa ne osjeća niti ne trpi, a u spomenutom duševnom lomu: čovjek takve unutarnje krize na sebi osjeća kao rezanje nožem i razdijeljivanje vlastitih atoma koji su time poremećeni. Ta sekacija na živome čovjeku je neobično teška i bolna, jer je naša duša kao neki preosjetljivi seismograf, koji na sebi zabilježuje svaki i najmanji zaokret u koso. Ona svaki takav osjet osjeća duboko i bolno, te osjetljivo trpi i podnosi katkad neopisive muke. Mogu čak najneznatnije sitnice da наруše našu duševnu ravnotežu, te nas uznemire. A ovdje se radi o pačnjama i potresima, koji su tako jaki i snažni, da mogu upravo potresti cijelom našom dušom i dovesti je u veoma opasne nagibe, koji često graniče sa duševnom pojavom, koju obično zovemo očajem.

U takovim se časovima upravo svijamo i mislimo: nećemo ih

moći niti podnijeti, a ne možemo nikuda pred njima pobjeći niti ih na neki način zaobići. Prisiljeni smo u njima se lomiti i doživljavati ih, jer moramo živjeti (?). Život bi nam doduše imao pružati nešto, što je u protivnosti sa takvim doživljajima, možda neku lakoć i pomoć, da ga lakše snosimo, a tada nam se baš čini, da ga uopće ne možemo snositi. Odnosno, da je takav, da nije vrijedno živjeti, jer se uvijek (?) moramo samo mučiti i kinjiti radi koječega, što nas razara i iz dana u dan sve više slabiji i uništava, te tako pomalo bivamo prerano stariji, i iskrivljene erte našeg izdubljenog lica često bi mogle pričati upravo čudesnih i nevjerojatnih stvari o našemu unutrašnjem zbivanju, koje površni promatrač obično ne zna čitati niti im doseći smisao i uzrok.

Pa ipak je činjenica, da svi mi uzn sve to živimo i radimo dalje svoj posao, kao da se ništa nije dogodilo... Mi naime ipak imademo duševnih snaga, koje su sposobne, da sav taj teret podnesu, i dobro je vidio onaj, koji je negdje kazao, da su napor, što ih može prevladiti ljudski duh na svome teškome putu, daleko veći i jači od onih, koje može savladati naše tijelo. Mi se višeput čudimo, kako to da smo ovo i ono ipak prebrodili, a bili smo uvjereni, da kod toga nećemo ostati čitave glave.

Razlika je duduše i u tome, što svi ljudi ne osjećaju jednako duboko izvjesne stvari i pojave. Ovisi o duhovnoj strukturi dotičnoga čovjeka, te o profinjenosti i osjetljivosti, koju je stekao svojom naobrazbom i u životu uopće. Uostalom: za nekoga su/najveći problemi i muke, ako mu na pr. nije dobro uspio jedan trgovачki posao, ili tome slično; drugome to uopće nije važno, niti će zbog slične stvari imati bilo kakvu duševnu neugodnost. Jedan je više zainteresiran problemima prve vrste, a drugi drugima. Onakve pak duševne krize, koje se najčešće javljaju u ljudi profinjena duha i dublje naobrazbe, znaju potrajati i kroz dulje vrijeme te ih može izlijeciti samo kakav nenadani obrat ili doživljaj od zamašitog značenja, koji iznenada potrese i podrma našom dušom poput nenadana vihora takovom snagom, da nam se sve naše dotadanje kinjenje i dugotrajna duševna grižnja učini najobičnijom tlapnjom i iluzijom, koju smo sebi stvorili bez opravdana razloga.

Tada najednom pomislimo da je sve to danas bespredmetno i besmisleno, jer se pred nama pruža jedna velika i nepregledna poljana budućnosti, kojoj ne možemo od pusta veselja i neponjatne duljine sagledati kraja. I ne znamo, što bismo uistinu o svemu tome mislili, i koje bismo stanovište zauzeli prema dotadanjoj tamnoj i črnoj prošlosti, kad su pred nama tako zamamnu sliku zadobili budući dani, obojadisani tako šarenim bojama sreće i zanosa. A opet znamo, da je to samo časoviti bljesak ūnunje, koji nas je na čas zabilještio, da nam pruži makar varavi san, koji bi nas imao za sada zadovoljiti. On može potrajati i dulje vremena, ali trajno ne može ostati uz nas.

I onda nam bude jasno, da nismo imali pravo niti u prvome, kao niti u drugome slučaju.

Nego po svemu izgleda, da se ono pravo — traženo, ono, što najčešće u sebi i oko sebe osjećamo, ne nalazi niti u jednoj od dviju krajnosti, nego da upravo varira uvijek između njih kao kakav nevidljivi i izgubljeni atom, koji se ne može nigdje stalno zaustaviti i trajno ostati. To je kao neki čudesni demon, koji lebdi pored naših radosti i bolova, niti sretan, niti nesretan, već oboje. On je svakako tu, i čini se, da svaki čas mijenja svoje nepoznato lice. Jest, on je, kako su već davno mudro rekli stari Rimljani: Janus biceps, da! Upravo: Janus biceps, jer takva je naša sudbina!

Vujkov Balint

Putovanje Frntigaće i Žviždalaće

(Odlomci iz neobjavljene priče)

Čim su Frntigaća i Žviždalaća izbili na planinsko sedlo odmah su u jednoj dolini opazili množinu ljudi, gdje marljivo rade kao mravi. Ne vide braća oko čega se ljudi trude, kad je daljina čestita, ali vide da su ljudi zapeli iz petnih žila. Puna tri dana su se njih dvojica spuštala do doline i četvrti dan su bili medju ljudima.

Vide oni sad, da se je cijelo selo diglo i raskopava dva čestita brijege. Ti bregovi su kao kamene jabuke. Diglo se selo, pa cijela šuma budaka kreše varnice u podnožju bregova. Raskopavaju oni temelje tih bregova, ali nikako da ih raskopaju.

— Oko čega se vi to mučite, dobri ljudi? — zapitaju braća.

Zapitaju oni, a ljudi im j kažu. Eto ova dva brijege ni po izgledu nisu kao drugi bregovi. Bome to i nisu baš obični bregovi. Nisu to velike kamene jabuke, nego dva skamenjena oka jednog poganog diva.

Kažu ljudi i šta rade i kako su tu te kamene oči dospjele. U davna vremena je tu bujala krasna šuma. Po okolnim planinama i u ovoj dolini nije bilo nikog osim jednog čobanina, koji je baš tu imao brvnaru. U tog čobanina je bilo slijaset djece. Niže on ni znao, da li je u stadiu imao više ovaca ili u brvnari vše djece. Mnogo je djece, ali sva rumena, da zdravlje sve puca iz njih. Raduje se čobanin djeći, još više mu se žena raduje, pa tako oni sretni i zadovoljni žive tu u šumi.

E, ali jedared naidje po nesreći tuda taj pogani div. Naidje on kroz šumu i nabasa na čobaninovu brvnaru baš u podne, kad je i stado tu planovalo. Kako je čobanin spazio, a on na njega:

— Ej, ti sćušni čobanine, zar se ti ne bojiš u ovoj pustolini i samoći?

— A koga da se bojam, kad nikom skrivio nisam? — lijepo njemu čobanin.

— Eto, recimo mene.

— A što da se bojam i tebe?! — opet čobanin kaže, kao čovjek čovjeku.

— Pa zar ne vidiš, da si ti pravi crv prema meni? — isprsi se div.

— Bome ne vidiš: ja čovjek, ti čovjek, ja od mesa i krvi, ti od mesa i krvi, — lijepo njemu veli čobanin.

Da si onda vido poganog diva! Namrštilo obrve, pa sve varnice sipa iz ogromnih očiju i drekne:

— E, kad ne vidiš, a ti ćeš osjetiti! Ti nevolja sitna, da se sa mnom stavљaš u jedan red! Ta ni pod petu mi nisi dorastao sa svom tvorcem svojtom!

Nije dobro sve ni izustio, a već je digao ogromnu nogu. Što je on nju digao, ali kad je onda zagazio u čobaninovu brvnaru, pod petom mu ne ostade živ ni mrav. Satro petom cijelu brvnaru i zatru život svemu što se tu našlo. Ostade mu trag od pete, a to prava krvava vrtača. Za čas je smoždio i čobanina i ženu i svu njihovu djecu, a bome ni od stada ne ostade ni glasonoša.

Utamanio sve živo, a za uspomenu mu ostala krvava peta.

— Sad govori, da li se bojiš moje snage?! — zaurliće onda kao krvredna zvijer.

Dabome, da mu nije imao ko da odgovori, pa se prokleti div zadovoljno nasmije. Smijao se on tu sve do večera, da su sve planine odjekivale, i uveče smisli da tu i zanoći.

Zanoći on tu mirne duše, kao da je cijeli dan kruške brao, pa ni krv sa pete nije oprao. A gdje bi on to i saprao, kad još i uživa u mirisu krvi, pa se sve prisjeća kako je on silan. Tako on zaspi kao u majčinu krilu, i kad se ujutro protegao, smisli da kreće dalje. Smisli on, ali ga zloča natjera, da još barem jedanput zagazi na mjesto čobanjinove pogibije.

Smisli on to, pa ni ne gleda, kud gazi. Šta da gleda silnik, kad je on naučio da mirne duše gazi i preko glava i preko krsta. Naučio on to, ali se sad i odučio.

Ne gleda on, a baš bi mogao da gleda. Te noći je u vrtači, što je ostala iza njegove pete, niklo neobično crveno trnje. Za jednu noć je niklo i naraslo iz nevine krvi čobanina i njegove svoje.

Ne gleda prokleti div, nego zagazi za oproštaj još jedared na mjesto brvnare. Zagazi još jedared, ali i poslednji put. Kako je zagazio, a trnje mu se pozabada u tabane. Krvave su noge u diva, krvave i crvene. Crvene su njegove noge od krvi, ali se taj čas još više zacrveniše od neobičnog trnja. Načičkale se noge trnjem, pa div zajauče kao nejako dijete. Zajauče on i pogleda crveno trnje. Pogleda ga on i htjede da otskoči iz trnja. Htio jeste, ali mogao nije. Kako se njemu crveno trnje u tabane zabolo, a iz zemlje sune strašan plamen. Za čas požar diva zagrlio, pa ga iz zagrljaja ne pušta. Stiskaju plamena kliješta sa svih strana, i prvo što je plamen iz grdosije iscijedio, to su bile krupne oči. Iskočiše mu oči iz glave i skotrljaše se. Drugi čas se na zemlju srušio grdn ugarak. Za tren oka je to bilo sve što je od silnog diva ostalo.

Sruši se crni ugarak, ali kad je o zemlju udario, a ono se zatrese cijeli kraj. Srušio se mrtav div i prokinuo zemlju. Prokinuo je i propao u nju, a na njega se survalo pola doline. Nestade diva sa zemljina lica, a ostadoše mu samo pogane oči. Cstadoše i tu se skameniše. Eto, to su ova dva brije, što ih oni iz temelja raskopavaju.

— A što ste tako navalili, da ih raskopate? — zapitaju braća kad su sve to čuli.

Kažu ljudi njima i to. Davno je to bilo, kad je tu progutala zemljina utroba tog ukletog diva. Za to od njih niko nije znao. Poslije dugo vremena se tu doselilo njihovo koljeno i eto sagradilo selo baš na tom mjestu. Nisu ni oni znali, otkud tu ove dvije kamene jabuke, dok jedno veče u njihovo selo nije navratio jedan pustinjak. Ugoste oni starca, pa im on sve po redu kaže. Što je on njima ispričao, kako su ove kamene jabuke nastale, to i ne bi bila nevolja, ali im je on kazao nešto i mnogo gore. On im je kazao i to, da ovaj prokleti div ima još jednog brata, i taj ga traži po cijelom svijetu.

Traži ga, i pustinjak se čudio, kako ga već nije našao. To on sve lijepe kaže, ali im veli još i ovo:

— Braćo moja, ako taj i ovamo zabasa, onda će vam i hleb i so zacrniti.

Pitaju oni pustinjaka i zašto, a on im ukratko veli:

— Zato, što je to ovom divu brat ne samo po krvi, nego i po poganluku.

Kaže on njima, da će taj poznati bratovljeve oči. A kad ih prepozna, onda će znati da mu je brat tu i poginuo. Teško onom, ko se onda nadje u blizini. Taj će golim šakama kidati zemlju, dok brata ne izvuče ispod nje, pa će bome šakama zdrobiti i njihovo selo i njih, jer se njihovo selo nalazilo baš iznad tjelesine onog prokletnika.

Tako njima starac kaže, pa se oni ljuto uplašiše i zapitaju:

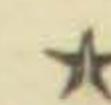
— Pa šta da radimo?

— Nema druge nego sklanjajte te uklete oči.

Kaže im on i to, kakav je taj drugi div. Taj je brzonog, da ga nijesvaka munja ne može pratiti u korak, a nos je u njega toliki, da nogom iz jednog sela nije još ni izišao, a nos mu je već u drugom selu. Nije

to uzalud toliki nos, jer on sa njim miriše krv. Ako na sedam dana ho-
da, prodje pored ovih planina, on će namirisati krv na očima njegova
brata, makar se ona i skamenila i onda teško svakom, ko je blizu.

Tako on njima sve ispripovijeda, pa im kaže i kako će skloniti te
ogromne kamene oči. Neka im raskopaju temelje, pa će se oči početi
kotrljati. Kotrljaće se dotle, dok se ne dokotrljavaju do kakve provalije,
pa će se survati i kamenjem zatrpati. Onda mogu biti mirni. Eto, zato
oni sad nemaju ni odmora ni oduška, dok temelje ova dva brijege ne
raskopaju.

Ide tako ta mrka junačina sa djevojkom kroz šume i jedared naidju
na drvo, koje je od samih panjeva. Prokljuvilo se iz zemlje veliko stablo,
ali na njemu nema ni grančica, a kamo li grana, nego sami panjevi. Panj
na panju se načičkao, kao da su ogromne čvorugaste ospice po cijelom
drvetu.

Čudi se djevojka tom drvetu, a mrki junak se samo smije. Ne kaže
on ništa, nego se namjesti sa bivolom pod to drvo, pa će tu prenoćiti.

— Prospavaj do zore, pa ćeš vidjeti kakvo je to drvo — smije se on.
Posluša njega djevojka i podju na počinak. Prospavali oni noć, i kad
došla i zora, a djevojka može i da gleda. Čim je oči otvorila, opazi, da
je oko njih nadošla cijela poplava. Digla se voda bivolu do plećke, i da
junak i djevojka nisu spavali na ledjima bivola, bome bi se u snu dobro
okupali.

— Otkud ove silne vode, kad nisam ni osjetila, da je kiša padala?
— začudi se djevojka.

Mrki junak se samo smije, pa joj onda kaže:

— Nisi mogla osjetiti, kad kiše ni kap nije pala. Ovo su dvije suze,
koje su iz mrtvih očiju ispod zemlje izavrle.

To on kaže, a djevojka se još više začudi. Mrki junak se samo smi-
je, pa veli:

Rekoh ti, da ćeš ujutro doznati, kakvo je ovo drvo, pa sad gledaj.

Dune on na vodu oko njih. Kako on dunuo, a vode nestade. Nestade
vode, ali i sve zemlje, koju je poplava izlokala. Bome to nije bilo malo
zemlje. Veliko je to čvorugasto stablo, ali je poplava izlokala toliko zem-
lje, da bi se i stotinu takvih čvorugastih stabala dalo sa njom zatrpati.
Dune junak, pa nestade i vode i zemlje, i oni sjede na bivolu na pra-
vom brijeigu.

— Eto ti sad, pa gledaj —, kaže onda mrki junak.

Pogleda djevojka i šta vidi? Tamo gdje je sinoć bila zemlja, gdje
je jutros bila poplava, tamo se pružila tjelesina jednog diva. To je div,
ali koliki? Pogleda djevojka malo bolje i onda vidi, da je ona sa juna-
kom i bivolom na njegovu desnom dlanu. Ljepo su oni prospavali na
njegovu dlanu, a ono čvorugasto drvo nije ništa drugo, nego bradavica
na njegovu palcu.

— Šta je ovo? — začudi se ona.

— To je sluga mog djeda — na to će junak.

Vidi on da se djevojka čudi, pa joj sve lijepo ispripovijeda. Njegov
djed je ovog diva našao u šumi još kao dojenče. Baci on njega u torbu
i odnese na othranu vatrenoj kurjačici. Ta kurjačica nije imala ma-
kovo mlijeko, nego gvozdeno. Primi ona dojenče na othranu, pa ga je
dojila gvozdenim mlijekom. Dojila je ona nega punih sedam godina, a
on porasao tako, da mu je stogodišnji hrast bio do pojasa. Došao djed,
pa mu rasjekao žile, a iz žila mu teče krv.

— Još ga doji sedam godina —, kaže djed vatrenoj kurjačici.

Prošlo je drugih sedam godina, a njemu još teče krv iz žila, kad
mu ih je djed rasjekao. Nije djed bio zadovoljan i naredi vatrenoj kur-
jačici, da ga doji još sedam godina. Tako je ovog othranjivala vatrena

kurjačica punu dvadeset i jednu godinu. Dodje onda djed, i kad je divu ras, ekao žile, a iz njih poteče vruće gvoždje.

— E, sad si dorastao, da mi budeš sluga —, kaže djed i povede diva sa sobom.

Tako je on diva za sobom vodio. Nije djedov sluga ništa drugo radio, nego je samo golim rukama kidao iz zemljine utrobe sirovo gvoždje. Iskine on za čas gromada, koliko djed zaželi i baci ih preko mora i planina, kuda mu djed naredi.

Tako je on djeda služio sve, dok djed nije počeo umirati. Djed je još dugo išao po svijetu, a kad je već počeo da umire i video, da mu je snaga na izmaku, on divu prebode srce. To se desilo baš tu.

Dok je div spavao, djed mu je srce probio i otišao dalje. Nije djed otišao ni sedam dana hoda, pade i on s nogu i poče da izdiše. Eto već devetu godinu izdiše, ali ni div još nije umro, iako mu je djed probio srce.

Umire div i umrijeće kad i djed, a svake noći mu dvije suze navrnu na oči. Od tih suza se stvori ta cijela poplava, koja izloče svu zemlju nad njim. Svako podne se poplava ispari, a svako veče se cijela planina sruši na diva, i zemlja ga sveg pokrije, samo mu ova bradavica na palcu viri napolje.

Nemeš Ružica

Razvoj hrvatskog glazbenog folklora

Hrvatski glazbeni folklor je dio cijelokupne seljačke duhovne kulture, koji nam daje izražaj duševnog narodnog života. Folklor je duša naroda i osnova za svu dalju izgradnju naroda.

Svaki stranac, došavši medju hrvatski narod želi da čuje pučke pjesme i popijevke, što je kod našeg naroda neobično veliko bogatstvo i raznolikost. Već u prvi mah ostaje stranac ili naučenjak zapojen hrvatskim folklorom. Što je to što ga zapanjuje? Svakako nešto lijepo, bogato i raznoliko. Da bezimeni narodni tvorac radi za narod i stvara stalno nove narodne popijevke, nove prinose za produživanje utvrđene narodne umjetničke tradicije, već se otkriva u velikom obilju prastare pjevačke tehnike, prastarih oblika popijevke, vrlo starih vrsta dvoglasja starih tonaliteta i to neposredno kraj novih tvorba u usmenoj predaji današnjeg pokoljenja. To bogatstvo hrvatskog folkloru ne sastoji se u jednolikom sklopu velikog broja lijepih narodnih melodija sa sitnim lokalnim razlikama, u njemu je mnogo raznolikosti u melodijskim, ritmičkim i harmonijskim osnovama glazbenog znanja. I baš zbog te raznolikosti, zanimljiv je stranom učenjaku i važan za njegovo istraživanje. Ima dovoljno nejasnih poglavlja u povijesti glazbe ranog Srednjeg vijeka, a ujedno i gradje za komparacije.

Hrvatske narodne popijevke dobijaju povijesnu vrijednost tek tada, kada na medjunarodnom kongresu muzikologa u Beču 1909 godine Ludvig Kuba, izdavač i obradjivač pučkih popjevaka svih slavenških naroda upozoruje u svom referatu na vrijednost hrvatskog glazbenog folklora. To je dalo poticaja mnogim bečkim naučnjacima za dalji rad. Napose su obraćali pažnju hrvatskoj narodnoj popijeveci. Uspjeh nije izostao. Mnogi su istraživači došli u Hrvatsku, da na licu mjesta proučavaju narodnu popijevku i svirku.

Na taj se način hrvatska muzikologija znatno uzdigla i pošla naprijed. Najveću zaslugu za čuvanje, gajenje, pa i oživljavanje i unapredjivanje hrvatskog glazbenog folklora, a i sami uspjeh u tom svom nastojanju, ima „Seljačka sloga“ koja je stvorila i još današ stvara nova i jedina žarišta za dalji razvitak hrvatske narodne popijevke. Zaslugom „Seljačke slogue“ znatno je prošireno poznavanje hrvatskog glazbenog folklora ne samo medju gradjanstvom, nego i medju stručnjacima, te produktivnim i reproduktivnim umjetnicima i učenjacima, muzikolozima, koji su na takvoj smotri dobili potpuni pregled čitavih folklornih područja cjelokupnog hrvatskog glazbenog folklora. Na taj način došli su do materijala, koji bi trebalo proučiti na licu mesta, a teško je, dohvati prometnim sredstvima.

U hrvatskom folkloru razlikujemo više faza postepenog razvoja. Geografske prilike nekih krajeva hrvatskog teritorija nisu dozvoljavale kulturno-civilizacioni utjecaj sa zapada, pa je tako patrijarhalni život seljačeva u njima arhaičnu boju, koja i nakon vjekova nije izblijedila. U takvoj sredini su nastale prastare pjesme, koje nemaju nikakvu vezu sa harmonijom ni melodijom zapadne evropske glazbe. To su najprimitivnije i prve narodne popijevke.

U drugim područjima melodije imaju drugačiji izgled. Razvijaju se pod utjecajem bizantsko-rimskog crkvenog pjevanja, a moguće i pod samoniklom evolucijom, a nastale su na osnovi starocrvenih ljestvica. Na drugom mjestu su se popijevke razvijale utjecajem instrumentalne glazbe i dodirom sa Zapadom činile melodijsku bazu.

U Bosni se uočavaju neizbrisivi tragovi orijentalne melodije pune osjećaja, što su razlog političke i socijalne prilike, pod kojima je taj dio hrvatskog naroda živio dugo vremena.

Jedna od karakterističnih crta hrvatske pučke glazbe je dvoglasje, s kojim se može usporediti jedino višeglasje ruskog pučkog zbora. Mnogi muzikolozi tumače na više načina pojavu dvoglasja. Izgleda, kao da je sila glazbenog izraza nagnala umjetnike kolektiva, da se ne zadovoljavaju sa jednom melodijom, pa traže drugu, koja će biti kao dopuna prvoj, a ujedno stvarati ugodan osjećaj. Dvoglasje nije samo osobina vokalne glazbe. Postoji i naročiti instrument, takozvane „dvojnice“, na kojima istodobno zvuče dva glasa.

U Dalmatinskoj Zagori i nekim krajevima Hrvatske i Bosne, javlja se „ojkanje“. Smatra se, da je to najprimitivnija manifestacija pučkog melosa. Pri tome na slogu „oj“ izvodi pjevač (obično pojedinac) melodiju, u kojoj glas klizi u obliku krivulje sitnim intervalima, na koje se odmah nadovezuje dvoglasno pjevanje, u kojem se javlja česta upotreba sekunde, što evropsko uho smatra sprom disonanciom.

Od posebne važnosti su pučki napjevi iz Istre, napose oni starijeg podrijetla. Kretanje im je u netemperiranim intervalima, na koje zapadno-evropsko uho nije naviklo. Baš u tome leži i poteškoća u proučavanju i analiziranju tih motiva, koji čine najneobičniju pojavu evropskog glazbenog folklora. Istarska pjesma nije samo melodična, nego i bogata ritmikom, što pretstavlja opiranje tudjinskim utjecajima u kraju, koji bi baš geografskim položajem mogao biti više pod tudjim utjecajem no ostali. To je pretstavljaljalo veliki problem muzikolozima i potaklo ih na istraživanje i proučavanje tih napjeva.

Zalazeći medju vokalno-instrumentalne manifestacije hrvatske pučke glazbe moramo napose naglasiti pojavu guslara i njihove pjesme. Oni pretstavljaju oličenje žilavog otpora, koji je narod vje-

kovima pružao utjecajima iz tujine, a osobito pod tujinskim ropstvom. Guslarske pjesme najviše opisuju djela narodnih junaka, ulijevajući hrabrost i vjeru, povezujući slušaoce sa prošlošću. I zbog toga je tekst kod guslarova pjevanja od najvećeg značenja, te melodija ne smije biti prejaka, da uzrokuje slabo razumijevanje teksta. Zato je guslarenje u stvari melodična recitacija, koja se sastoji od jednoličnih, ali ne nemelodičnih formula. Tekst je stalan, ali pjevanje je redovito plod improvizacije, pa je zato veoma teško zapisivati. Karakteristično je, da na svaki slog dodje po jedan ton. Na jednoj žici guslar često odaje čuvstvenost, te duboko uživljavanje u duševnu pozadinu dogadjaja koji iznosi. Kako vidimo, i instrumentalna glazba se javlja kod našeg naroda vrlo rano, istina na vrlo primitivnoj bazi, ali i to pretstavlja neku važnost. Zapisanih ima mnogo više popjevaka i pjesama, nego instrumentalnih stvari. Na taj posao sabiranja hrvatskih narodnih pjesama dali su se stranci, a i domaći muzikolozi. Rezultati su dosta dobri, a nalaze se u mnogobrojnim zbornicima, koji su izdati ili neizdati. No to je samo maleni djelak spram bogatstva glazbene tvorbe, koja još živi, koja još stvara u hrvatskom narodu, te nuka marne zapisivače, melografe, da nastave započeto djelo. I u tome je mnogo doprinijela i „Seljačka sloga”.

Tako su spoznati elementi narodnog glazbenog izražaja, koje veliki skladitelji idealiziraju u svojim djelima, pa će time i maleni hrvatski narod doprinijeti znatan doprinos velikoj evropskoj kulturi i u natjecaju sa ostalim narodima osigurati sebi odlično mjesto u povijesti opće kulture.

Vojnić H. Blaško

Zasja klasje

Pokosilo se,
Zrnje zlatnoga klasja
na dlanu radnoga čovjeka
zazvoni
zasja ...

Već je na strništu i trava porasla
za hranu stada,
i na nj' jatom slijeću ptice
golubovi, vrapci
i grlice.

U meni se misao vedri:
O, divno radja zemlja partizana,
ljudi i zvjerinja
da bude hrana.
Divno plaća za naporan rad
i pšenica,
i livada,
i drveće
i
vinograd ...

I nasmija se radnik zlatnom plodu
jer sam sobom vlada,
i svakom pripada vlastita zārada,
a nije
— kao prije —
olako bogaćanje pojedinaca —
i stranaca.

Ivković Ivandekić Pajo

Claude Achille Debussy

UVOD

Ako danas francuska muzika služi za primjer u Evropi kao što je to bilo u Srednjem vijeku i u burno doba Prve Renaissance, zasluga pripada jedino Debussy-u. Sve je on ponovio: pjesmu, muzičku dramu, muziku za instrumenat. U svom »Pélleasu« ostavlja on svima muzičarima vječan primjer kako se sklada za kazalište; u jednom posve muzikalnom djelu održao je kroz cijelu radnju savršenu ravnotežu izmedju muzike i poezije.

Debussy je daleko više nego pjesma: on je spontana harmonija. Aritmetički rečeno, pjesma nije ništa drugo, do muzika manje umjetnost. Što se mene tiče, zadovoljavam se isključivo umjetnošću — samo me ona ushićuje. Cijela priroda pjeva, samo umjetnik sklada.

Claude Achille je carsko drvo jedne cijele šume; naravno, nije jedini u svojoj vrsti. Kao što ima svog korjena, tako ima i sebi bliskih: cio jedan narod i niz vjekova su ga rodili. Svojom ličnošću pretstavlja on jednu čitavu muzičku kulturu. Sve ovo moram priznati, ali ipak Debussy daleko nadmašuje uske okvire bilo koje škole i svakodnevnu fatalnost talenta.

Unatoč toga, ovom krasnom muzičaru mnogi ne priznaju njegove vanredne zasluge i uspjehe. Tyrde da je običan sakupljač čudnih zvukova i rijetkih konsonanca, koje oni nazivaju samo zato disonancama, da bi još očevidnije dokazali da ih uopće ne čuju. Takvi ljudi se toliko malo razumiju u muziku, da ne shvaćaju čak ni to, da je najbolji muzičar u isto vrijeme i najbolji harmonista.

U svakoj vrsti umjetnosti, što se oblika tiče, sićušni majstori imaju, prije no veliki, dar izražavanja: neki uspiju da zavaraju laike ovom svojom sposobnošću. Ali originalni oblik, onaj, koji otvara epohu, ne da se stvoriti bez svevišnjeg dara — i što je rjedja umjetnost, rjedji je i umjetnik.

Ne obilježava li najbolje ova zadnja rečenica samog Debussy-a?

Čitav svijet otvara on glazbenom osjećajnošću; čovjek se toliko zanese u uživanje ovih novih prikazbi, da pada u iskušenje, da za trenutak zaboravi i osjećaj same umjetnosti i ideje, koje je oživljavaju.

Svijet upoređuje Debussy-a sa onima, koji su mu najmanje slični. Traže od njega rječitost Beethovena ili brljavost Mozarta — od njega, koji zavrće vrat elokvenciji i brbljavosti.

Zašto, na primjer, u slikarstvu ne traže od Tintoretta Watteau-ov šarm?

Predbacuje mu se nadalje, da niti ima blještavosti, a niti snagu Wagnerovu — njemu, koji sa neizmjernom brižljivošću skriva svoju snagu, dok se Wagner njome razbacuje i naoružava štitom, mačem, oklopnicama, bombarderima i svim ostalim ratnim spravama.

Razumjeti Debussy-a, nije dovoljno i svirati ga: zato je nada sve potrebna glazbena duša.

Bez osjećaja harmonije djela Debussyjeva ostaće neshvaćena, jer ih um ne može raščlaniti.

I.

Da se Debussy prosudi, njegovu glazbu treba uvijek uzeti kao funkciju harmonije. Koliko li bi se izlišnih raspra moglo obići, da su muzi-

čari ostavili gluhe, da se medjusobno prepiru; nažalost, dobra polovina muzičara su više gluhi, no što čuju. Najraširenije zlo je, po svima znacima, gluhoća, a niko to ne primjećuje, jer svi pjevaju ili zvižde po ulicama.

U Debussy-u, prirodna naklonost hrani njegov osjećaj harmonije. On je takav pjesnik u glazbi, kakav se samo može biti. Sam za sebe, Debussy je toliko značio za francusku muziku, koliko su skupa značili svi veliki francuski pjesnici XIX. stoljeća za francusku književnost, a bio je još i veći od njih, obzirom na to, što je muzika jedinstven, svjetski jezik.

Savršen uspjeh je niti vodilja Debussyjeve umjetnosti. Radi li se o jednoj čitavoj drami ili pak o nekom veoma kratkom komadu za glasovir, radnja njegovih djela je u tančine izradjena i sa jedinstvenom vještinom završena. U ovome se Debussy-u od muzičara približuju jedino Bach i Wagner u nekim djelima. Ali, da budem posve iskren, i majstori clavecina su imali ovaj dar savršenstva svojih kompozicija, no oni su ga upotrebljavali u cilju razonode i lakih misli. Njihov takt, njihov šarm i ljupkost se ograničavala na vrlo osrednje osjećaje. Nekim čudom, Debussy je uspio dati savršenstvo svojim djelima i u najvećim zanosima strasti i najdubljim osjećanjima, a da čovjek i ne primijeti često, da ga Debussyjeva muzika vodi kroz kucaje srca do dna najdubljih misli.

Ništa nije originalnije, ništa nije nepredviđenije od Debussy-a. Intimna originalnost jedne umjetnosti daje cjelinu djela: elementi se ne daju raščlanjivati, jer analiza uništava samo djelo. Za Debussy-a, harmonija sve pokriva: ona je njegova prirodna duša, ona mu daje i održava život. Račun umjetnosti Debussy posve zaboravlja: glazba mu se čini, kao naglo otkrivenje prirode, kao žuborenje potoka u začaranoj šumi.

Debussyjeva djela čovjek ni ne može zamisliti sa drugom harmonijom, no kojom ih je sam skladatelj obdario. Ali, primjera radi, za mene nije nemoguće da zamislim Beethovenove Symphonije sa drugom harmonijom, manje monotonom, višebojnijom i osjećajnjom.

Debussy je isповјednik prirode; ona mu govori, a on je shvaća. Sve što dolazi na oči: mjesec, vjetar, pjenja, more, vode, magla, snieg, oblac - sve je to predmet njegove muzike. Uspijeva da uhvati ritam sunčevih zraka, razumije govor kišnih kapljica, a i on sam im mrmlja odgovore kroz svoju umjetnost. Svaki predmet je za njega osjećaj, a muzika mu je uzbudjenje zbog uzbudjenja putem osjećaja.

II.

Ne znam što da više hvalim u muzičkoj drami »Pélleas et Mélisande«: da li snagu izražavanja, da li izražajni naglasak ili trezvenost?

Gotovo deset puta bi mogao Debussy krasno razviti muzičke ideje »Pélleasa«, on se ipak na to niti ne osvrće. Ali, da se ne misli, da on ne poznaje ljepotu muzičke misli i bogatstvo neke teme! Daleko od toga! Debussy se zgraža od svake retorike: progoni je čak i iz drame istom žestinom, kao što ju je izagnao Verlaine iz pjesništva.

Čime je Beethoven prepun, to je tu zadržano do ugušenja. Za Debussy-a jedan jedini naglasak, jedna jedina harmonija treba da izrazi svu nijansu: sve je ostalo izlišno. Kao kad zaljubljeni čovjek kaže voljenoj osobi »volim te«, sve je u ove dvije riječi rečeno i one ne samo da su dovoljne, nego čak i jedino istinite. Sve ostalo je izlišno natezanje i retorika, koja sa osjećajima nema nikakve uske i dublje veze.

»Pélleas« je jedna od onih četiri-pet muzičkih drama, koje imaju vječne vrijednosti. Najlakše ga je uporediti sa Wagnerovim »Tristan und Isolde«. Parsifal i Boris Godunov svakako, a Figaro možda, dodiruju još nivo Pélleasa i Tristana.

U »Pélleasu« sve je na svom mjestu, niti jednog zvuka nema više,

no što treba, a niti koji manjka iz cjeline. Veličina djela se skriva u točnoj mjeri, a trezvenost pokriva grubu, Wagnerijansku snagu.

Niko nije manje tražio efekat od Debussy-a; samo je on sebi dozvolio, da gotovo sva svoja djela završi sa najtišim akordima ili onom njemu svojstvenom, neoponašivom tišinom, koja kao da pretstavlja najdublje uzbudjenje: završavaju se kao smrt, kao kad se čovjek onesvijesti bilo od bola, bilo od radosti. Ova diskrecija osjećaja daje Debussyjevoj drami neoduprivu čistoću i šarm.

Osjećajnost Debussy-a je potpuno umjetnička i ljubavna. Kao što se mačka miluje o ruku, tako muzika Debussyjeva gladi dušu.

Debussy poznaje misteriju života: on u sebi nosi neizbrisiv trag tuge. Ostavimo nezrele, koji se hvale da su pronašli veselje. U umjetnosti veselje može biti samo duboko stanje ljubavi, kojom razum vlada čak i u najtmurnijoj tuzi. Osjećaj ljubavi je jedino i najčistije veselje: inače, biti veseo je ili manjak duha ili pak imaginacije. Naši mladi to sigurno ne shvaćaju. Njihova praznina je njihova veličina: govore o svom zdravlju srca i o svojoj realnosti, a bolje bi bilo, da sišu palac i da u tome nadju uživanja, koja nas više ne mogu zadovoljiti.

Ali, da se vratimo »Pélleasu«. Općenito, muzika upropošćuje tekst drame; kod Debussy-a naprotiv: ona daje pjesmi pravi život. U ovom daleko nadmašuje i samog Wagnera. Muzika i tekst drame su toliko prisni, da ih je nemoguće razdvojiti. Zajedno žive i zajedno mru.

Scena malog Yniolda i njegova oca i ona iz četvrtog čina između Golauda i Mélisande, najdirljiviji su izražaji neobuzdane ljubomore. Treba se sjetiti Shakespeareova Roxana i Othella, da se nadje što slično u osjećanjima nastupa gnjeva, dvostrukе okrutnosti ljubomornog čovjeka prema samom sebi i prema svojoj žrtvi, čulnih grčeva sumnje i trzaja neizvjesnosti.

Niti tolika snaga strasti ne škodi milini osjećajnosti. Ljubavne scene, ozbiljna naklonost kralja Arkela, melankolije, toliko su milozvučne i duboke, da im ravnih nema ni u jednoj grani umjetnosti.

Scena podzemlja je možda najljepša: boja, osjećaj i harmonija, sve je posve novo, originalno, no originalnost ipak ne ide na uštrb tragične snage. Ovo prikazivanje je Debussyjev patent: niti jedan muzičar mu se u ovom ne može približiti. Cn uspijeva aluzijom da postigne ono, što drugi ne mogu ni umnožavanjem izravnih znakova.

Kod Maeterlincka, Goulaud i Yniold pod kulom ne pretstavljaju više od neke pučke bajke. Debussy uzdiže ovu scenu na vrhunac ljudske strasti. Nijanse i tonovi se nižu: strašne munje ljubomore i naglo primirivanje tigra, koji se uzdržava i uvlači kandže da bi kasnije sa još većom žestitom napao svoju žrtvu, oprečnost divlje žestine i čedne nevinosti, scherzo djeteta i bijes čovjeka, njegovu bol koja urla, njegovo škripanje zubi do krajnje eksplozije strasti, nenadmašivo vodi muzičar. Mogao bih uporediti ove trenutke sa ogromnim sporovima Goeterdaemmerunga, — te muzičke katastrofe pa ipak nemaju divovi u vijek prednost: vrhunac snage nije u masi, u gromu i oluji, već u karakteru i uzbudjenju. Ručice Kordelije će me prije ganuti nego Herkulova pesnica.

Završetak »Pélleasa« je jedno posebno remek-djelo. Ima li što lijepšega, no ti krasni akordi u kojima se ogledaju oči Mélisande kraj divljeg roptanja njenog dželata?!

Samo »Parsifal« ima ovu muzičku dubinu i mističnu snagu.

Najzad, kad se na pragu smrti siroti zaljubljeni usudjuju da jedno drugome uzajamno priznaju ljubav, odgovarajući od sreće pijanom Pélleasu žuborenje Mélisande je jedva primjetno: gotovo nečujno, na jednom jedinom tonu priznaje ona svoju beskrajnu ljubav. A blaženi osmijeh melodije: »Sretna sam, ali tužna sam...« u isto je vrijeme i nježan i misaono dubok.

III.

Po mom mišljenju, sa »Cathédrale engloutie«, »Homage à Rameau« najljepši je klavirski komad pored zadnjih Beethovenovih sonata za glasovir. Ljepota oblika, veličina i čistoća izgradnje, jednostavnost efekta i krajna rafiniranost elemenata glavne su odlike ovog djela.

Za Debussy-a, Rameau je ratni stroj. Ne vjerujem, da je Debussy smatrao velikim majstorom Rameau-a, koji je pretjerano naučenjak u muzici; dekorativan je i malo osjećajan, jak tu i tamo, no općenito ipak slabe snage, često dapače i dosadan u pedanteriji. Pa ipak, posvetio je njegovu imenu jedno od svojih najuspjelijih djela — i to samo zbog toga, što je Rameau sušta protivnost Glucka, koga je Debussy mrzio.

Gluckove opere, ma koliko one htjele biti njemačke, po svom sklopu i mjeri su čisto talijanske. Sve one imaju nezgodan oblik podmečeta — taj prelaz izmedju muzike i pjesništva. Ovaj oblik je banalan svojom indiskrecijom osjećaja, otežava radnju, kvari tekst gustom smjesom nepotrebnih riječi i ima u sebi daleko više sentimentalne retorike no čistih osjećaja. Gluck se nikada ne zna dovoljno svladati, što se brbljavosti i hvalisavosti tiče; kratko rečeno: on sentimentalijiš i nikad ne prestaje da sentimentalijiš.

Rameau-u pripada zasluga, što je prvi uvidio, da muzičara harmonija vodi, ali nažalost, svoje otkrivenje nije znao i izrabiti. Gluck, iako je po klasi mnogo manje vrijednosti, nadmašio ga je svojim djelima i to sve zbog Rameauova nemara. Rameau je znao kako treba raditi, no on nije tako radio.

Treba znati i misliti kao Rameau, pjevati kao Gluck, a osjećati kao Monteverde, i evo savršenog muzičara!

Debussy, makar nije bio nikada svijestan toga, uspio je u sebi ujediniti sve ove odlike.

IV.

Književnici i kritičari vole pokatkad da se prave važnima. U Debussyjevu slučaju uvjeravaju svijet, da je Debussy impresionista, hvaleći ga, da lijepo zna slikati pejsaže. Zaista, treba imati priličnu dozu bezobrazluka i praznu tikvu, bar u umjetničkom smislu, da se Debussy uporedi sa, recimo, Claude Monetom. Ti književnici uzimaju note za zvuke, a boje za ono što izražavaju.

Prava muzika je u prvom redu — klasičan red. Pejzaž je naprotiv utjelovljen nered. Kod Debussyjevih djela — prvo što pada u oči, jest savršen, često i skrupulozan red.

Bez sumnje Debussy voli slikati pejzaže, no on nikada ne slika predmet kao takav, već ih uzima za simbole osjećaja. Kod njega se neće nikada naići na imitacione igre Haydna ili Beethovena u »Pastoral Symphonie« ili čak i Wagnera. Debussy traži uvijek i samo uzbudjenje: daleko je veći muzičar, da bude realist; on gubi pejzaž iz vida čim se njim prošeta, a osjeća samo ono uzbudjenje, koje mu priroda daje putem promatranja kraja. On ne želi da prikaže, kao impresionisti, rascvjetalu šumu na primjer, nego srce zaljubljene djevojke, koja u toj šumi nalazi potpunu samoću, njen plač i njene nade.

U muzici, pejzaž je osjećaj: uostalom, jedina stvarna ljepota pejzaža u umjetnosti je, da dâ okvir, akord ili sklad strastima duše i mislima čovjeka.

Nažalost, ova istina se danas sve više zaboravlja. Pogotovo slikari uzimaju pejzaž za predmet, kao da on sam po sebi pretstavlja neku vrijednost ili umjetnički cilj.

Pejzaž, koji je dostojan muzike, dostojan pjesništva, i dostojan umjetnosti uopće, mora biti simbol i to samo simbol-i ništa više.

V.

U Parizu su nas učili, da se čuvamo talijanskih dirigenata, a donekle i talijanske muzike.

Ne volim talijanske orkestre: čim prediju granice Italije i talijanske muzike, slabo ih mogu uživati. Oni su bez sumnje odlični, no ne tamo, gdje bi me mogli ushititi. Imaju vatre i pokreta u sebi, robove pretjedno duvaju, gudala su im gruba i oštra — ne daju ono, što ja sebi predstavljam o velikoj muzici. Ništa mi nije bilo smješnije no slušati »Parsifal« u Milatu, koji od orkestra zahtijeva gotovo svetu mističnost i vjeru, a ne cirkusku gimnastiku, što sam ja onda video. Sa »Pagliacci« i »Cavalleria Rusticana« talijanski orkestri mogu imati vanrednog uspjeha na bilo kom kraju svijeta, ali ne i sa ozbiljnom glazbom.

I Toscanini je talijanski dirigent. Kada sam ga prviput slušao, gajio sam prema njemu već navedene predrasude, što se pojačalo još i time, da je na svoj program stavio simfonijske kompozicije »La mer« i »L après-midi d'un faune« od Debussy-a. Talijan i francuska muzika! Sa zebnjom sam i pomislio na to!

Ništa me još možda nije toliko ushitilo, koliko taj koncerat. U životu još nisam čuo tako savršeno interpretirati Debussy-a, kao što je to Toscanini učinio. Dirigenti svih naroda bi mogli ići u školu kod Toscaninija, kod koga se osjećajnost izjednačuje sa inteligencijom. Naučiti će najzad, da nikada ne ubrzavaju tempo, da ne jure za koncem kao za svojom sjenkom, da ne zavrću rep jednog strette-a, misleći da je mačak, da budu brzi, a da se svadjaju oko rekorda 1000 nota za 100 sekundi, da ne udvostruče prirodu u njenoj paklenoj jurnjavi, da budu lagani, a ipak, da se vuku spavajući kao pijavice. Možda će se sjetiti, da najlepši utisak brzine ili pokretnosti, snage ili ljupkosti daju kontrast tempa, pa makar bio on u unutrašnjosti jednog jedinog takta.

Kao što je to Toscanini prikazao, »La Mer« je najlepša simfonija. Uistinu, kao valovi mora obasipaju čovjeka Debussyjeve harmonije i neodoljivo ga vuku u neizmjernu dubinu muzike. Tu su zaista more, sirene i horizont slobode, koji pjevaju na ljudsku čežnju. Tu su i snovi svjetlosti, oproštaja i nade, koje valovi obrću i prikazuju u svim bojama zalazećeg sunca na pučini. Tu je i osjećaj beskonačnosti, koju talasi nose i ljuljaju sve dalje, ili ga dižu u bijesnoj oluji do slanih odraza neba.

Toscanini je bio dostojan Debussy-a.

VI.

Niko nije ljepše i bolje pisao za glasovir od Debussy-a. »Images« i »Préludes« su djela, koja otvaraju novu epohu u klavirskoj muzici.

Neke Chopinove, Schumannove, pa čak i Listove arabeske predstavljale su nov oblik klavirske literature, ali tu formu je stvorio jedino Debussy.

Niko nije bolje shvatio glasovir kao instrumenat od Debussy-a. Liszt ga je uzeo za smanjeni orkestar, sa neutralnom bojom tonova, bez ikakve originalne zvučnosti. Za Debussy-a, klavir je instrumenat sam za sebe, koji nije pozvan da imitira druge muzičke instrumente ili orkestre, nego da pjeva originalnom bojom svojih tonova. Glasovirske strune nisu sposobne samo za muklo rezoniranje, već i za sonorno pjevanje.

Debussyjev stil nije stil virtuoza: sa malo — uspijeva on mnogo. Njemu nisu efekt i tehnika najvažnije činjenice klavirskih djela, nego osjećaj i nijansa. Sa lakoćom i vrlo prirodno prelazi on od najlaganja do krajnje snage.

Uzeću samo dva primjera iz divne zbirke pjesama i legenda »Préludes«: »La fille aux cheveux de lin« i »Pas sur la neige«. Ove harmonije su spontano, instinktivno stvorene, a ne umjetničkim računom nametnute i naučno sklopljene. Debussy ih nije komponovao na zadatu melodiju; melodija je u njima slijevanje harmoničkih akorda.

Ova remek-djela nemaju nikakve veze sa hladnom logikom, kao što je ni ljubavni drhtaji nikada nemaju. U muzici, a bez sumnje i u pjesništvu, sve se svodi na iskonsku ljubav; ona daje inspiracije, i ona je jedino kadra da stvori zaista trajno i umjetničko djelo.

»Préludes«-i skiciraju scene, no ne žele da opišu sam promatrani, opipljivi predmet: pružiti unutarnje osjećanje produbljeno promatranjem predmeta njihov je cilj.

Uzmimo pod analizu djelo »Pas sur la neige« (koraci po snijegu), nesumnjivo, posrćući ritam, koji kao da slika nogu, koja kliže po snijegu, krasno prikazuje blijeđ i mrzli vidik bijele pustoši — ali to višenam daje pomisao na prigušenu tišinu prostora, gdje se i kucaj od tuge i melankolije bolesnog srca jedva čuje, a to srce plače od sumnje i žalosti; dug, beskrajan put, čežnja za svjetlošću i toplim zagrljajem, ta beskrajna usamljenost duše, koja tumara tražeći samu sebe i prema kojoj su sve zemaljske pustinje i zime ništavne — paraju osjećaje.

Isto tako i »La fille aux cheveux de lin« (Plavokosa djevojka) je tu u svojoj mladalačkoj ljepoti i ljupkosti: njene djevičanske usnice, njeni mali, sedefasti nokti na skupljenim prstima, njene šesnaestgodisnje plave, duboke i bezazlene oči, njena eterična pojava, koja kao da lebdi nad rascvjetanom i mirisnom poljanom — pa ipak, u ovoj prikazbi treba prije tražiti dražesnu bajku, san o jedva primjetnom osmjehu, o nekoj najdelikatnije prikrivenoj legendi.

VII.

Claude Achille Debussy bio je osrednjeg rasta: ni predebeo, ni premršav. U izgledu je imao nešto mekog, crte su mu bile gotovo ženske, oble, kovrčava, gusta kosa i kratka, senzualna brada krasili su mu debeljkasto lice. Izgled lica mu je bio blago ironičan, katkad i melankoličan. Po karakteru nervozan, bio je ipak gospodar svojih živaca, no ne i svojih uzbudjenja.

Prirodna njegova ironija kao da je skrivala pretjeranu osjećajnost.

Njegove milujuće i potsmješljive oči, često tužne i zamišljene, bile su oči pravog umjetnika.

Debussy nije imao u svom karakteru ništa fatalnog, robustnog i naprasitog kao mnogi veliki umjetnici: prije neku beskrajnu melankoliju i ravnodušnost, koja ga je udaljavala od ljudi.

Bio je od onih ljudi, koji se mogu i sto puta oženiti, a da im se to ne upiše u grijeh. Cvakvi ljudi nikada ne mogu biti muževi: ili su ljubavnici, ili im žene ne znače ništa.

Ove misterije se slabo razumiju, jer se ne slažu sa općim shvaćanjima o životu i braku, a radi osvete javno mnjenje ih interpretira u najprljavijem smislu. Ali sjetimo se, da i u moralu važi isto ono pravilo, što i u nauci: misliti kao sav svijet je misliti glupo, a osjećati kao svih što tek to može biti!?

Debussy je po prirodi bio, kao i sve sanjalice, indolentan, dapačlijen. Osim muzike nije ga gotovo ništa zanimalo. Čitao je vrlo malo. U biblioteci su mu nadjena samo djela njegovih ljubimaca, pjesnika Baudelaire-a, Rimbaud-a, Villon-a, Poë-a i Verlaine-a.

Sav njegov život je bio muzika, ljubav i bol. A i razumljivo je htio bih, da i sami osjetite i da se uvjerite o istini: »najljepša glazba je uvijek igra boli i ljubavi«. Ali ljubav i bol čini, opojnom, melankolija pak je kadra da rascvjeta i najuporniji pupoljak ljubavi.

Melankoličar, Claude Achille Debussy bio je veliki patnik, a možda zbog toga ili pomoću toga i jedan od najvećih muzičara svih vremena.

Kome divojka, a kome krmača (Narodna priča)

E, bio tako jedared u davna vrimena jedan teški baćkoš, a u njega dva sina. Dva sina, a dva običaja u tom selu: prvi sin dobija posli očeve smrti sve, a drugi širom otvorenu kapiju, pa napolje iz gospodinstva. Prvom sinu i slime i debelo time, a drugom, el' ako ti ima više dice, put pod noge, pa gotova prćija. Do očeve smrti još i imaju mista u kući sva dica, al' borme k'o smitljivo žito, a kad otac sa dušom podili prćiju, borme najstariji sin veli: »Braćo i sestre, od danas je moja avlija, a vaša kapija, pa kud koji, slatki moji.«

Čudna vrimena, čudni i običaji, al' tako su eto u tog baćkoša, rasla dva sina. Prvi k'o prvi, a drugi k'o čovik, koji će postati gazda od svih putova i staza. Prvi zlatnom vilicom guma šunku, a drugi ispučanom šakom proju. Prvom raste salo na krkači, a drugom pamet u glavi.

Mladji sin misli i dan i noć, kud bi pošao i slime sebi nad glavom zapatio, dok još otac oči ne sklopi. Nije njemu dotužila soparna popara, al' mu dotužilo da lipe riči nikad ne čuje, pa neće da čeka dok mu rudu ne okrenu iz salaša. Tako on tumara i noćom oko salaša, pa tare pamet, kad jedared n komšijinom guvnu u samu ponoć spazi neobičnu svitlost. Poćulic on uši, pa brže bolje potrč tamu i borme ima šta i da vidi. U sitnoj plivi bunja, al' u njoj prase. Sve šugavo i krastavo, ta pravo podmeče od praseta, pa burla u žitnoj plivi. Najedared iz plive ispadnu tri zlatna žita, pa to, oni sjaje tako čudno. Kako prasence ta tri zrna progutalo, a ono se pritvori u divojku, al' tako lipu da niko živ očiju ne bi š nje skinio.

— A otkud ti, divojko, u toj šugavoj prasećoj koži? — o'ma' nju momak zapita.

— Kad bi ja to znala, — potuži se njemu divojka. — Sigurno je tudja zloba, a moja nevolja, al', momče, ja ne znam, ko mi je nevolju naprtio.

— Pa ne možeš se ti kurtalisati prasećije kože?

Kaže ona njemu, da se, eto, može s vrimena na vrime izvući iz nje, kad nadje u ponoć po tri zrna zlatnog žita, al' i onda samo do poslednjih pivaca. Čim se zorom oglase pivci, a ona opet u šugavu kožu. Mogla bi se ona i sasyim osloboditi ove kuge i pokora, al' za to triba momak koji i 'oće i smi.

— Smrt još nikad nije na mene iskosičila oči, al' borme ja mislim, da će mi srce ostati na mistu, makar di me zatekla nevolja, — kaže njoj momak. — A pomoći ti 'oću, jel ko sa sebe 'oće strešti nevolju, taj nek i drugom skine brime, ako je za to potpasan.

Drago je to divojki, al' mu ona kaže:

— Nije to baš tako lako: mene mož spasti onaj, ko se neće uplašiti da mu pod glavom panj bude uzgljanca, a po vratu sikirom da se pokrije.

— Pa nek! Mož i to biti kod živog čovika, al' ja borme velim, da će se zlobe zdravu složiti, ako nevoljnici nevoljniku pomoći neće.

Tako on njoj, a ona opet njemu kako je to zdravo opasno, što mora uraditi onaj ko hju 'oće spasti. Divani ona, a momak njoj jedared:

— Slušaj divojko, u čovika jedna rič, pa dosta, nego ti meni kaži kako bi ja tebe nevolje oprostio.

Kad je tako, a ona njemu kaže. Digod daleko u šumama ima žive vode. Ona ne zna da je ta živa voda, al' zna da je na strašno opasnem mistu. Eto, ako on donese tikvicu te žive vode, ona će se za vičito osloboditi ove šugave prasećije kože.

— To ne znam kad, al' sa živom vodom ćeš me viditi živog, — kaže momak, kad je sve razumio i iz ti' stopa krene u svit.

Očo momak, pa 'odjo brodio i svita se nagled'o i čoravog i kljakatog se napito, al' borme niko za živu vodu ne zna. Čuli su, nije da nisu čuli za nju, al' niko ni da natukne di se mož' naći. Tako se on napotuc'o od drveta do kamena, pa i žedan i soparan, al' borme ne posustaje nikad. Pita on i pametnog i čaknutog, pa samo idje i idje.

Tako on lupa tabane, pa ne broji ni krvave ni vodene žuljove i jedne ponoći spazi vatru u šumi. Daj on tamq i kad bliže, a on ima šta i da vidi. Nije nikako čudo, al' za gladnog čovika još i više neg čudo. Lip gojazan pivčić se peče na vatri, a oko vatre nigdi žive duše. Opali momku od gladi i brkovi, a runio već k'o istirani konj, pa ni nije čudo što se poč'o oblizivati kad je video rumene pivčije batake. Već će se on i mašiti, al' se onda siti, pa će sam sebi:

— Ne žigni se tudje muke, kad nisi š njim nevolju dilio.

Ta nikad on osim poštenja drugo nije ni imo, a veće blago nije ni tražio, pa se borme momak uplašio od tog, kako gladna torba umalo nije privarila triznu pamet.

Tako on za sebe veli, al' se onda siti, pa će sam sebi:

— Ne žigni se tudje muke, kad nisi š njim nevolju dilio.

Ta nikad on osim poštenja drugo nije ni imo, a veće blago nije ni tražio, pa se borme momak uplašio od tog, kako gladna torba umalo nije privarila triznu pamet.

Tako on za sebe veli, al' se u to začuje glas iz mraka:

— Od gladi ga nemoj po'isti, al' ga po'i, da mi u nevolji pomogneš.

Vatra jaka, mrak gust, pa momak ne vidi ko to divani iz mraka, već ga negleduš zapita:

— A jesi l' ga ti zapatio?

— Moja muka, moja i nevolja. Brže ga gutaj, dok se ne ozovnu pivci u selu, ako si rad da se nevolje kurtališem, brate rodjeni, do groba da si mi brat, — vikne onaj iz mraka.

Kad je tako, a momak se borme ne misli, već navalio, pa za čas od pivčića ni košćurica nije ostala. Kako on njega smaz'o, a vatra se razbuktila i momak onda razrogačio oči. Nedaleko od vatre se dig'o stolitnji rast, a pod njim čudan čovik. Mlad je to čovik, al' mu je sva utroba raskinuta, pa criva pala po zemlji i zalipila se za nju k'o da su se zamrzla. Kako se vatra razgorila i momak ga ugled'o, a ispod criva bukne plamen i kad je momak triput trepnio, a prid njim stoji onaj nevolnik zdrav i čitav.

Zagrli on momka, pa mu zafaljiva, da zafaljivanju kraja nema. Kaže on onda momku, kako je on proš'o. Krenio on u svit, da i tudjoj i svojoj nevolji nadje lika, a ko nevolju goni, taj borame i kija i štuca.

— Šta da ti kažem, kad i ti to brime prtiš, — kaže on momku.

— A otkud ti znaš, po kakom poslu ja idjem? — začudi se momak.

— Pa valjda sam čuo, zašto prvo nisi 'tio po'isti pivca, — onaj nje-mu, i dalje mu ispričava, šta je i kako je š njim.

Došo on tu, baš tako u ponoć, pa od gladi zaslipio i bome po'io ovog pivčića, ta ni da'nio nije, dok nije prste olizo. Kako on njeg po'io, a pivčić se stvorio prid njim živ, pa skoči i raskine mu utrobu i crivima ga zalipi za zemlju. Udesio njeg pivčić, pa opet na žeravicu, a iz 'rastovi' rašalja bukne plamen i jedna vragbaba pruži gadan nos sve do zemlje. Vidi on onda, da ta vragbaba živi u kolibi od mrtački' glava, koju ie na'erila u rašljama. Pruzila ona nos sve da njegovi' criva, pa zaskiči ko crni djavo:

Zaključala sam te za zemlju, kad bi ti da se mišaš u naše poslove.

Kaže on još momku, da je već i zaboravio, koliko desetina godina je tu zakovan. Taj prokleti pivčić, to je bio ključ te proklete vragbabe,

pa ko ga po'ide brez pitanja, š njim ona zaključa tog za zemlju. A ko bi je zapit'o, taj bi mor'o triput glavu položit, pa ni onda ne bi omastio brk. Al' koga ona š njim zaključa, taj mož dopuštit komе 'oće da ga po'ide, samo ako prvo zapitaju, može l' se izist.

— E, ti si to uradio i to je sad vragbabina propast, jel sad je pivčić ključ za nju. Sad je ona zaključana u njezinu kolibu od mrtački glava i borme će je plamen 'rasta otključati i niko više, — kaže još onaj, pa o'ma' ugarak i potpali 'rast.

Puca 'rast ko da si iverje slaninom podmaz'o, pa borme vragbaba skiči. Kako i ne bi, kad joj plamen kožu dere. Skiči baba, al' ne zadugo, jel plamen voli vragbabe.

— A koja nevolja tira tebe u ovaj pusti kraj, — zapita onaj onda momka.

Kaže njemu momak. Jedva on rič izustio, a onaj ga zagrli, pa od radosti suze roni.

— Mojoi nevolji ti sij srića, a twojoj sam ja. Ta ja znam di ćeš tikvu napuniti živom vodom, — kaže on momku.

Rič-dvi, pa je divan već bio i gotov. Kad je momak čuo, di je živa voda i šta triba da radi, a on već priteg'o opanke, pa ode k'o vijar. Dobro je on ubard'o, kako ga je onaj uputio, i druge ponoći dodje pod jedan drugi veliki 'rast. Pod njim kamen, da ga ni sto dobr'i momaka, al' ni za dlaku ne bi pomaklo.

— Nikad za života nisam pljunio od zloče, — kaže momak, kako ga je onaj uputio.

Još rič sa usana nije pala, a kamen se pomak'o. Pod njim zinio bunar, dubok i mračan k'o crna duša. Nije u njeg srce zadrčalo, već se on prikošedi, pa glavom doli. Zaboravio je već i kad je skočio, kad jedared žbućne u vodu. Tu čudo i pokora oko njega. Zmijâ, slipi' mišovâ, kurjaka sa vatrenim zubima i sto nevolja, pa svi viču:

— Pljuni, pa 'š dobit' tikvu žive vode.

Navalili oni na njega, al' on samo tira:

— Nikad za života nisam pljunio od zloče. A ko u vodu pljuje, taj se napit' nikad neće.

Kako on to rek'o, a ona čuda mu napune tikvicu živom vodom. Nisu oni tikvicu dobro ni napunili, a on opet kako mu je onaj kaz'o:

— Tikva pliva na vodi, a ne u vodi.

Nije on riči dobro ni rek'o, a živa voda u bunaru se digne čak pod onaj veliki kamen i izbaci ga napolje. Tu ga dočeka sedam redova strašni' mrtavaca, pa sunili na njega da otmu tikvicu. Krvaju, lupaju, deru se, al' on opet veli, kako mu je onaj kaz'o:

— Zašto ste pljuvali na svakog nevoljnika, dok ste bili živi! Ne bili to činiti, pa ne bi ni sad bili žedni.

Kako on to rek'o, a onaj veliki kamen se svali na mrtavce i pridnjim put slobodan.

Nije on žalio tabane, ni dok je ovamo is'o, al' su sad tabani dobili svoje k'o da i' krvnik goni. Kad druga ponoć, a on pod komšijinim guvnom, a tu i ono šugavo prasence. E, tu sad veselje i šta će mladi, nego će i sriću sastaviti, kad su već nevolju dilili.

Tako se lipo sporazumili, al' kaže njemu divojka, kako njeg otac i stariji brat pcuju i karaju, da je odvandrov'o u lude i napravili ga i uvatog i repatog. Kad je momak to čuo, a on kaže divojki, da' ona ne uzme još sad tu živu vodu, već u svatovima. Kaže on i zašto. Kad je divojka čula, šta je on smislio, a ona pristane da bude još dan-dva u prasećoj koži.

Ode on ujtru kući, a otac i brat na njega i lhu i bu, al' on nema ništa već kaže, da bi se ženio.

— Koga da ti prosim, luda glavo? — drekne otac.

— Komšijino šugavo prase. To i nikog drugog, — on ocu.

— E, da si onda vidi čuda. Smiju se, pa se rugaju, i sto čuda.

— E, i našo džak zakrpu, za tebe drugo i nije, neg šugavo prase, — smiju mu se i da se još ne bi pridomislio, oni o'ma' odu i do komšije i isprose mladu.

Smije se i komšija, pa se veseli ludim svatovima i još taj dan dignu svate. Sleglo se selo na čudo, al' moku ni brige, već se samo smije, pa sve na rukama nosi prasence.

Jedino je materi žao, pa sve plače, al' momak nju samo tiši. Kad došla ponoć, a mladence će onda svesti na tavan. Ode momak sa prasetom, a svatovi se sve kidaju od smijanja. Smiju se oni, a mater k'o mater, pa sirota od brige se popne na listve da zaviri, a kad zavirila, borme od sriče malo nije pala s listava. Momak napojio prase živom vodom i divojka sve sjaji od lipote.

Kad su svati to vidili, borme je tušta nji' pucalo od zlobe, a najviše otac i njegov stariji sin.

Nisu nji' dvojica ni čekali, već o'ma' zaprose komšijinu krmaču.

— Kako će to samo lipo divojka biti — kaže otac —, kad je ovo šugavo prase postalo ovako lipa divojka.

Sad se opet skupili baćkoši, pa svi oko krmače k'o oko kake snaše, koja po atara nosi u prćiju, pa joj sve peškirom taru i njušku i čak i tamo di je najdalje od njuške. Dvore snašu, pa jedva čekaju da dodje ponoć, da mladence svedu na tavan. Dočekali oni i to, pa nisu marili ni što su polak listava u selu izlomili, dok snašu nisu spratili na tavan, već samo čekaju kad će se pritvoriti u lipu divojku. Čekaju oni, a krmača se sirota uzbunila od silne graje, pa kad je onda počela fundarati po tavanu, borme se nije morala dugo znojiti, a tavanica ode doli sa snašom i sa djuvegijom i kuda, već baš na vrat svekru. Tako je srično bunnila sa djuvegijom na svekra, da su svi troje otresli nogama.

Sve staćale i mustulundžije, daborme sami pretelji oca i starijeg sina, spušteli brkove, pa šta će sad, kad je od veseli svatova ostalo dva mrcia i jedna ubijena krmača.

— Šta ćemo sad? — prokljuvo se jedared jedan.

A tu bio i jedan sluga, pa veli:

— A šta ćete. Ko je krmski živio, ne mož' drugačije ni umriti. Ove u jamu, a krmača će njim priličiti za poduše.

— Daborme, — našo se tu i jedan slipi prosjak — k'o drugom nevolju tovari, a sriču njegovu 'oće da podili, taj za života nije čovik, a za smrti je strvina. Neg vi ljudski i bratski, pa ćete biti ljudi.

Zapisao: Balint Vujkov

Lendvai Lajčo :

Hrvatsko Narodno Kazalište u Subotici

117

Na polju kulturnog razvijanja jednoga naroda, narodno kazalište ide u red najvažnijih ustanova, jer pored odgojnog zadatka ima još i taj, da razvija i podigne duševna i moralna svojstva, da raspiri plamen duševnog života i to naročito među ljudima, kojima je život jednostavan i uslijed teškoga fizičkog ili umnog rada. Tako će pravi odgoj obogatiti i dušu novim težnjama, osježiti maštu i dati poletu, probuditi im osjećaje za ljepotu, te pripremiti volju za duhovni život i više ideale. Osim toga kazalište pobudjuje u gledaocima smisao i za sve ostale grane umjetnosti.

Subotica, kao metropola bačkih Hrvata, oduvijek je imala smisla za kazališnu umjetnost, što naročito pokazuje veliko zanimanje publike prilikom različnih gostovanja kazališnih grupa. Osim toga pokazale su naročito veliku ljubav za kazališnu umjetnost i mnoge dobrovoljačke družine u Subotici, koje su svojim radom pronašle i odvojile nekoliko izvanrednih talenata. U Subotici je za vrijeme stare Jugoslavije, a i činjeno više pokušaja za uspostavljanje jedne stalne kazališne ustanove, ali su svi ti pokušaji prije ili kasnije propadali, i to uglavnom zbog slabe moralne i materijalne podrške tadašnje vlasti. Tek poslije oslobođenja, kada se umjetnosti, a napose kazalištu počela poklanjati prvorazredna pažnja i pružati svestrana pomoć, uspjelo je i kod nas u Subotici stvoriti jedno stalno narodno kazalište. Naša narodna vlast — držeći se načela bratstva i jedinstvenosti svih naroda Jugoslavije — omogućila je i potmogla osnivanje Hrvatskog Narodnog Kazališta u Subotici. Cilj je ove ustanove, da podigne i razvije kulturni rad Hrvata u ovim krajevima, koji su — tako već oko tri stoljeća odvojeni od svoje uže domovine Hrvatske, sačuvali svoj jezik i narodne običaje, ma da su tijekom vremena morali podnijeti mnoga iskušenja i obraniti se od različnih nastojanja i tlačenja italijanskog elementa.

Kazalište u Subotici niklo je iz amaterske grupe, koja je počela svoje djelovanje odmah poslije oslobođenja Subotice, i za nepunih godinu dana rada pokazala rezultate, na osnovu kojih se od prvobitnog Amaterskog Kazališnog otsjeka istvorilo današnje stalno Hrvatsko Narodno Kazalište.

Veliko oduševljenje, ljubav u radu i dobrovoljno primljena straga disciplina, doprinijeli su, da se od dobrovoljne kazališne družine moglo stvoriti ovo današnje kazalište. Ovaj duh kolektivnog osjećanja dužnosti, sa kojima se razvila prvobitna grupa, prenesen je i dalje u naše kazalište. Zajedničkim učestvovanjem današnje kazalište. Ovaj duh kolektivnog osjećanja dužnosti, sa kojim se razdu nameću, postiglo se, da je ovo kazalište već u prvoj sezoni svoga rada pokazalo lijepe rezultate.

Jedan od glavnih zadataka, koji se je nametao, bio je odgajanje kazališne publike za umjetnički repertoar. Različne kazališne družine prije rata, a pogotovo poslije rata, malo su se trudile za odgoj ukusa kazališne publike. One su obično iz čisto trgovачkih razloga sastavljale repertoar od lakih i na oko dopadljivih djela, i time se kod publike kvario smisao i razumijevanje za vrijedna umjetnička i književna djela. Pianskim i zajedničkim nastojanjem svih članova ovo je stanje u mnogome poboljšano, a na putu je k općem poboljšanju, što svjedoči postignuti broj izvedaba pojedinih komada. Drugi važan zadatak bio je odgajanje kazališnog podmlatka i stručno obrazovanje domaćih glumaca — početnika. U okviru svoga rada kazalište je uspostavilo Dramski Studio, koji posjećuju glumci-početnici, gdje od domaćih stručnjaka i gostujućih predavača i redatelja stiču potrebno teoretsko i praktično stručno obrazovanje. To će im zamijeniti glumačku školu, koju nisu imali prilike pohađati.

Da bi kazalište ispunilo svoj najvažniji zadatak, prosvjećivanje i podizanje kulturnog nivca najširih narodnih masa, redovito gostuje po svim mjestima, okruga, a i po periferiji grada dajući sve one komade, koji se mogu preudesiti na često vrlo skromnim pozornicama. Ova gostovanja doživjela su veliki uspjeh, jer su pretstave uvijek dobro posjećene i od prisutnih gledalaca sa zanimanjem praćene. Naročito veliki značaj su imala gostovanja po rejonom i kvartovima grada, gdje su se kazališne priredbe vrlo popularizovale, a plod toga je porast kazališne publike, koju baš u glavnom sačinjava stanovništvo različitih rejona i kvartova na pretstavama ovog kazališta. U tu svrhu se sistematski organizuju popularne pretstave za pojedine kvartove, rejone, sindikate, kao i djačke pretstave. Priredjivanje ovih pretstava je najbolji način za odgajanje širokih narodnih masa za kazališnu umjetnost, a u isto vrijeme ono postaje pravo narodno kazalište, jer služi najširim slojevima naroda.

U prvoj sezoni rada Hrvatsko Narodno Kazalište dalo je oko 120 pretstava, a izvedeni su slijedeći kazališni komadi: »Matića Gubec« od M. Bogovića, »Roditeljski dom« od V. Katajeva, »Sumnjivo lice« od B. Nušića, »Nigdje u Moskvi« od V. Nass-a i M. Červinskog, »Koštana« od B. Stankovića, »Prosta djevojka« od V. Škvarkina, »Milijun muka« od V. Katajeva, »Pokojnik« od B. Nušića, »Umiljeni bokšnik« od Moliere-a, »Pop Čirat i pop Spira« od St. Sremca, »Kralj Betajnove« od I. Cankara.

U drugoj sezoni svoga rada kazalište će se koristiti dosad stečenim iskuštvom i nastaviti sa rješavanjem još postojećih zadataka. Dosad su izvedena slijedeća djela: »Dundo Matroje« od M. Držića, »Gospodja ministarka« od B. Nušića, »Pigmalion« od B. Šo-a, opereta »Ševa« od F. Lehara i »Ženidba« od Gogolja.

U spremaju je »Gospodja s kamelijama« od Dumas, sina i opereta »Silva« od E. Kašmana. Osim toga namjerava se u ovoj sezoni izvesti nekoliko klasičnih i muzičkih djela, kao što su »Vesele žene Windsorske« od Šekspira, »Cirano de Bergerac« od Rostana, »Ero s onog svijeta« od Gotovca, Madam Beterfaj od Pučini-a i još neka.

Uprava kazališta se nada, da će u ovoj sezoni sa brojem pretstava i brojem izvedenih djela, kao i sa umjetničkom izvedbom samih pretstava da ekonomašiti svoj rad u prvoj sezoni, te time još više proširiti krug ljubitelja kazališne umjetnosti u našem gradu i okolici.

Tikvicki Ivan :

Figuralno crtanje

U okviru općeg kulturnog programa prosvjetnog otsjeka Gradskog narodnog odbora u Subotici, krajem prošle godine otpočeo je pod rukovodstvom Andrije Handje, slikara iz Subotice u Omladinskom domu u Subotici tečaj figuralnog crtanja. Ljubiteljima likovne umjetnosti stavljena je na raspoloženje lijepa prostorija sa specijalnim klupama i pločama za crtanje. Iz svojih sredstava posjetioци jedino trebaju osigurati plaćanje medela, dok svu ostalu režiju snosi Gradska Nar. Odbor. Ovaj lijep gest naših narodnih vlasti, međutim nije imao onakav uspjeh kakav bi trebalo očekivati. Tečaj je potpuno besplatan i treba da okupi veći broj posjetilaca, naročito učenika naših srednjih škola kao i sve one, kojima je za sada još nemoguće da posjećuju slikarsku akademiju, a osjećaju ljubav za slikarski rad. Članovi tečaja imaju mogućnost da steknu stručnog znanja kao i da razviju svoje umjetničke sposobnosti. Naše novo društveno uređenje omogućuje svakome gradjaninu da razvija svoje sposobnosti. Naše novo društvo neće više pretstavljati grupa rentijera i iz-

rabljivača narodnih masa, našu novu društveno-socijalnu zajednicu pretstavljaju svjesni radnici proizvodnje i radnici na društveno-kulturnom polju. Jedno vrijeme, narod, doba, pred historijom i pred drugim narodima pretstavljaju njegove tekovine društvenokulturnog života. Omasovimo prosvjetu, kulturu, učinimo je pristupačnom širokim narodnim slojevima. Naš narod obiluje neiscrpnim rezervama stvaračke snage, samo treba razbuktati plamen stvaralaštva. Naše narodne vlasti omogućuju i pomažu prosvjetno i kulturno podizanje, samo treba da primimo pruženu pomoć i doprinesemo svoj dio. Svaki svjesni pojedinac treba da nadje svoje mjesto i način, kako će prema svojoj snazi dati ono, za što osjeća najviše sposobnosti.

Posjetioci tečaja su djaci, zanatlije, činovnici...

Iako tečaj traje relativno kratko vrijeme, postignuti su lijepi rezultati. Ako pogledamo radove, vidjećemo da to nisu više samo diletanski pokušaji, ima tu širina i sloboda poteza do zrelih umjetničkih ostvarenja. Najrevnosiјi posjetioci namjeravaju na proljeće prirediti jednu zajedničku izložbu, koja treba da bude manifestacija rada i sposobnosti posjetilaca tečaja.

P. I. I.:

Balokovićeva umjetnost

Vecma je teško dati muzičku kritiku Balokovićeva koncerta. Za ispravnu, dobru kritiku treba čovjek da je bar na toj stručnoj visini kao onaj, čiji rad, odnosno umjetničko shvaćanje hoće da kritikuje. Kada pak je umjetnik na nekom pjedestalu, i svakim pokretom igrača čupaju u glavu i primorava slušaoca da mu se divi i pita: »Zar je i to moguće?« — sve mi drugo prije pada na pamet, nego da pišem kritiku.

Balokovića se ne može kritikovati. Analizirati to lakše; on sam sa velikom lakoćom otkriva i svoje najdublje misli i svoja najintimnija shvaćanja. Veličina njegova je upravo u tome njegovu daru, da umije da udje u dušu svakog pojedinca, koji ga sluša i da ga vara, da on sam svira i proživljava ideje kompozitora.

Robustna muzička konцепција Balokovića prosto guši čovjeka. Nakon koncerta osjećao sam se više zamoren, nego da sam sam svirao. Baloković zna da iscrpi svu energiju slušaoca i da nakon koncerta, uslijed silne koncentracije i misli i csjećaja, čovjek biva izmučen.

Interesantno je napomenuti, da naši veliki umjetnici imaju veoma mnogo zajedničkoga. Sa nešto pristrasnosti mogao bih tvrditi, da u umjetnosti postoji jedan poseban stil: dinarski. Baloković, Meštrović, Augustinčić, Njegoš i drugi imaju istu umjetničku konцепцију. Na prvi se pogled u njihovim djelima i interpretacijama opaža težina i robustnost shvaćanja — neka sirova, teška i turobna prasnaga, koja svojom veličinom guši.

Kraj ovih naših dinarskih umjetnika čovjek se neće razveseliti. Oni sami, čini mi se, ne poznaju ono što ljudi nazivaju radost. Oni su usamljeni, gorostašni, suri krševi, pokraj kojih čovjek jedino može da osjeća svoje ništa više i beznačajnost.

Ova umjetnost nije osobito simpatična — kao što čovjek i pored svoje najbolje volje ne može da voli Himalaju — ali je zato njen velična vanjske diskusije.

Julije Šoltić:

Ivo Andrić u Subotici

Susreti sa živim književnicima važni su za svakoga, ko se još zanima za književnost i književna pitanja. Svaki je književnik već kao stvaralac posebno zanimljiv, i susret s njime može čovjeka pokrenuti i dati mu još više poticaja za rad.

Naš susret sa književnikom Ivolom Andrićem imao je osim toga još dačko veće značenje. Ivo Andrić je ne samo izgradjena književna ličnost i čovjek, koji smade i za sebe već jedan velik prevađeni životni put, nego i predstavnik književnika Jugoslavije u svojstvu pretdsjednika Saveza književnika Jugoslavije. On je pozvan, da nas savjetuje i da nam dade ismjernice.

Bosanski Hrvat iz Sarajeva, Andrić se javlja još 1914. godine sa nekolikom hrvatskih književnika tzv. Gričevaca (Ljubo Wiesner, Gustav Krklec, Karlo Häusler i dr.) u lirici »HRVATSKA MLADA LIRIKA« sa nekoliko svojih pjesama. To su bili nastavljaći upravo preminuloga nezaboravnog Antuna Gustava Matoša, koji su u lirici željeli nastaviti njegovim putem. — Za vrijeme Prvoga svjetskog rata Ivo Andrić biva zatvaran, povodom čega je nastala njegova finom likom i istraživanom psihologijom pročućena zbirk »EX PONTO«. God. 1918. pokreće sa još jednim Hrvatom (Nikom Bartulovićem) i dvojicom Srba (Brankom Mašičem i Vladimirom Čorovićem) književni časopis »KNJIŽEVNI JUG«. Izdao je značenitu priповijest »PUT ALIJE GJERZELEZA«, te više drugih priповjedaka. U novije vrijeme dao je tiskati roman »NA DRINI ĆUPRIJA« i djelo »TRAVNIČKA KRONIKA«. Prema vlastitoj izjavi imade spremljeno jedno novo djelo, koje bi imalo izići početkom 1947. g. Uz svoj književni rad i rad u Savezu književnika Jugoslavije bavi se i naставničkim radom na Novinarskom tečaju u Beogradu. Zaokupljen je također različitim putovanjima i predavanjima.

U Subotici je Ivo Andrić došao bez mnogo buke i vike, ali sa to više naše želje, da ga vidimo i da se s njime posavjetujemo. Došao je tih i dostojanstven u svome držanju, a ujedno prisan i blizak u razgovoru s nama. On se zanimalo za našu Gradsku biblioteku, za našu štampu, za naš novi časopis »NJIVU«, koji smo upravo tada pripremali, za naše mlade književnike i kulturne radnike, kao i za kulturni život Subotice i Vojvodine uopće. Našao je u Biblioteci sva svoja djela; začudio se nad velikim brojem knjiga. Naročito su ga zanimali unikati i rariteti starih djela, koja posjeduje naša Biblioteka. Prigodom posjete časopisu »Hrvatska riječ« istakao je naročitu važnost i značenje čuvanja i njegovanja narodnog jezika, koji će se upravo preko naših listova, časopisa i kalendara najbolje očuvati. Naglasio je njegovanje književnog jezika, ali tako, da uporedio s njime pišemo i na našemu bunjevačkom govoru, osobito pri izdavanju narodnih priповjedaka i pjesama. Upozorio nas je, da ne zapustimo proučavanje i iznošenje našega folklora i narodnoga blaga uopće. Istakao je, da se jednomu narodu može sve oduzeti, kako smo to mogli vidjeti u ovome ratu, ali mu se njegov jezik ne može oduzeti. Svojim narodnim jezikom narod će se najsigurnije održati na životu kroz sve navale i osvajanja stranih zavojevača. Narod se poznaje po svome jeziku.

U razgovoru s našim mlađim književnicima, kada smo se sastali u Domu Hrvatskoga kulturnog društva, Ivo Andrić je objasnio neke književne probleme, koji su posebno danas aktuelni. Tako je govorio o socijalnoj i borbenoj noti naše nove književnosti, davši vrlo uvjerljivo tumačenje toga pitanja. Iznio je i načelno gledište, kako se može promatrati književno stvaranje, te je dao niz uputa našim mlađim književnicima, kao i ostalim kulturnim radnicima.

Te večeri bili smo sretni, da je jedan takav književnik u našoj sredini, a i on je osjetio, da ga slučajno sa razumijevanjem i pažnjom, te je ovaj njegov posjet Subotici svakako dosta doprinio upoznavanju i bliženju naše najsjevernije narodne i književne periferije sa našim književnim centrom.

Dr. Evetović Matija :

Narodne igre podunavskih Hrvata

Bunjevački i šokački Hrvati imaju više narodnih igara, koje su vezane sa narodnim običajima. Pri igri se pjevaju narodne pjesme, osobito one, koje je, Ive Prćić naznačio kao korizmene.¹⁾. Ove igre su prikazali momci i djevojke ili djeca na sastancima i tako se zabavljali, pjevajući pjesme. Ovdje ću prikazati neke karakteristične narodne igre, naročito one starije, i narodne pjesme, koje se pjevaju u tim igrama.

Vlajalo: — Mladež se ulivati u kolo. Na srijedi leži jedno lice (momak ili djevojka) iz toga društva i pričinja se kao da je mrtvo. Kolo na to počinje tužaljku:

*Umrlo je vlajalo — vlajalo.
Tudjoj majci na ruci,
Zovite mi teticu,
I očevu sestricu,
Nek doneše omana.
Nek nakadi vlajalo,*

*Ne mož doći tetica
Ni očeva sestrica.
Crnu kosu rasplela,
Bilu ružu razvila,
Kosu rusu rasplela,
Muško čedo povija.*

Primjedba: Zadnja riječ u stihu uvijek se ponavlja. Poslije otpjevane pjesme četvero-šestoro nose »vlajalo«, a ostali ga prate. Napokon u šali lupe »vlajalo« o zemlju. Svi se smiju i igra se završava.

Bogojan: — Prevareni ljubavnik stoji ili sjedi sam u kolu i zapjeva svoju tužaljku. Kolo ga pita, zašto je tužan, a on odgovara:

*Jao jadan bogojan — bogojan!
— A zašto si bogojan?
— Ta zato sam bogojan.
Što mi ljuba odbigla.
— A zašto je odbigla?
— Ta zato je odbigla,
Što joj nisam donio
Žute čizme s vašara,
Med'ne alve s pazara.
— Što joj nisi donio
Žute čizme s vašara,
Med'ne alve s pazara?*

*— Kad ja nemam ni novca.
— Pa ti išti od oca!
— A u oca ni kruva.
— A ti išti od kuma!
— Od kuma mi sramota.
— A ti išti od popa!
— Od popa je grijota,
— A ti idi u kradnju!
— Al' za kradnju višaju.
— A ti idi u kolo
Pa izbiraj koju ćeš!*

Napomena: Zadnja riječ u stihu se ponavlja.

Kad mu kolo otpjeva, da može birati djevojku koju hoće, on se zagleda u jednu, uzme je za ruku i podje s njom u kolo, a njen dosadašnji par ide u kolo, da jadikuje. Tako se igra ponavlja.

Ratna igra: — Društvo se podijeli u dva tabora. Momci i djevojke držeći ruke, zapjevaju:

*Kaloper bila, Jelo!
Što kričeš, vičeš Jelo?
Otvari vrata, Jelo!
Što će ti vrata, Jelo?
Da prodje vojska, Jelo.*

*Čija je vojska, Jelo?
Ivana bana, Jelo,
Stipana kralja, Jelo.
Iz kog je grada, Jelo?
Iz starog grada, Jelo.*

¹⁾ Ive Prćić: Bunjevačke narodne pismene. (Subotica, 1939).

Napomena: Svaki se stih ponavlja.

Kad završe ovu pjesmu, dvije vojske se sukobe. Dva protivnika uhvate se za ruke i dvije vojske se nadvlače, dok se drugi niz ne prekine. Snaga se sudi po tome, na kojoj se strani više ctcijepilo. Time se igra završava.

Cembule: — Mladež se uhvati za ruke tako, da su na dva kraja momci. Društvo koraca na način igre i ovi zapjevaju:

*Cembule, cembule!
C'd'e gori svića,
Peku oraščića,
A mama ne dadu,
Dok nas ne poznađu.
Cembule, cembule!*

*O'd'e gori kamenica,
Rodila se Aničica.
Cembule, cembule!
Oj ti, Joško medeni,
Što te mama ne ženi?
Cembule, cembule!*

Tako pjevajući, prolaze ulicama. Mjestimice kolovodje stanu, dignu vezane ruke u vis i sva družina prodje ispod ruku drugova, kao ispod kapije. Sad su kolovodje zadnji u poverci. To se više puta ponavlja.

Dindo češalj nosi: — Djeca se pohvataju u kolo. Dindo ide oko kola, a djeca u kolu zapjevaju:

*Dindo češalj nosi.
Da ga (Ento) prosi
Enti s' odgovara itd.*

Kad se u pjesmi spomene ime jednog dečka u kolu, taj onda postane »Dindo«. Tako se igra ponavlja.

Ježonja, dragonja: — Djeca stoje u krugu licem okrenuta unutra. U krugu se »ježonja« valja, a djeca iz kruga pjevaju:

*Ježonja, dragonja.
Sidi, ježe, u oranje!
Ježonja, dragonja.
Leži, ježe, u oranje!
Diz' se, ježe, iz oranja!
Što se valjaš po oranju?
Već ti idi u šumicu,
Lat i sek u nožicu!
Oj, ie oj, slatki bratac moj!*

Napomena: Refren se ponavlja poslije svakog stiha.

Kada pozovu ježonju, da ustane, on ih posluša i čisti zemlju sa svoga odiela, pa ulazi u krug. Mjesto njega drugi je diečak »ježonja«. Tako se igra ponavlja.

Igra zlatnih imena: — Momci i djevojke posjedaju na klupu. Jedno od njih svakom šapne u uho zlatno ime, na primjer zlatna gospa, zlatan vitez, zlatan konj itd. Dva momka međutim kleknu pred klupu. Jeden je andjeo i on je na desnoj strani, a drugi je djavo i on je na lijevoj strani. Kad svi dobiju ime, andjeo počne: Cim, bum! — Tko je to? — pitaju ga. — Andjeo sa sedam zvizda. — Šta tražiš? — Zlatnih imena. — No hajde, traži!

Ako pogodi do tri puta, onda onaj kome je pogodio ime, sjedne pored njega. Ako ne pogodi, počne djavo tugaljivim glasom: Cim, bum! — Tko je to? — Vrag na lepati. — Šta tražiš? — Zlatnih imena. — Hajd traži!

Sve se tako ponavlja, kao kod andjela. Tako se izmjenjuju andjeo i djavo, dok ne pogode sva imena. Tada se razdijele na dvije vojske. Andjeo i djavo su prednjaci, a njihove pristaše uhvate jedan drugoga oko pojasa. Medju dvije vojske metnu slamku. Andjeo i djavo uhvate ruku i stanu se »nadvlačiti«. Pistaše

vuku svoga vodju. Ako jedna vojska povuče drugu preko slamke, onda je pobijedila. Vodja poražene vojske mora tada trčati 2—3 puta ispred svih igrača, koji ga čekaju, da ga »opale« pletenom maramom. Čestoput mu ostane i po koja »mansica« na ledjima.

Igra gusaka: — Guščarka (djevojčica) čuva guske, no poslije kratkog vremena vikne: — Mama, ja sam gladna. — Hajde kući pa jedi! — Ne smim. — Od koga? — Od kurjaka. — A di je? — Za cblakom. — Što radi? — Umiva se. — Čime se tare? — Zlatnim peškirom.

Mama poslije ovog dijaloga vikne: — Buri, buri, buri, bižte, guščići! Kurjak (momčuljak) koji je dosad bio sakriven, hvata guščice. Kad se guščići vrati kući mama ih broji: jedna stotina, dvije stotine itd. Za izgubljenu gusku pita: — Gdi je ta guska? — Guščarka odgovori: — Otišla je u svit snesti jaja.

To se ponavlja, a guščarka na pitanje daje razne odgovore, n. pr.: leže se, izlegla je već itd. Kada se guščarka vrati kući bez guščića, tada slaže mami: — Otiro ih subaša. — Hajdmo ih tražiti, — kaže mama. Upitaju kurjaka, a on odgovori, da ih je vidio na 30 koračaja. Tada podju na 30 koraka, pa kad vide, da su prevarene, one će: — Pih, ti dida gadni!! — Kad se vrate kurjaku, upitaju ga: — Što vam je to što na tavanu zveči? — Ta to su mi orasi. — Hajd da vidimo!

Mama i guščarka hoće da otvore vrata. Dida (kurjak) prekriži triput, zatim mama, pa guščarka. Na to dida otvori vrata, a mama i guščarka radosne kliknu: — Evo sū naše guske! — Na to sva družina pjevija didu (kurjaka), i ako ga uhvate, dobro ga namlate.

Igra Ćupića: — Djevojka kao »mama« sa svojim »deranom« uredi djecu i cure kao ćupice, koji ćećnu. Jedan glavati deran je »mačak«. Mama i njen deran odu »kopati«, a mačak se dovuče i pojede skorup, ćupice izvrne i ode. Kad se mama i deran vrate, namjeste »ćupice« i kvrcaju njihove glave, da vide, imali u njima skorupa. Kada se uvjere, da su ćupice prazne, podju da traže onoga, koji je načinio štetu, govoreći: — Nije li kakav glavati mačak. — Mačak se hvali, da je pojeo mnogo skorupa, mlika i sirdika. Na to će mama i sve ćupice na mačka, i ako ga uhvate, dobro ga namlate.

Čk, pogedi, tko sam: — Mladež se uhvati u krug, a »vrabac« stoji u sredini zavezanih očiju. Krug se okreće, a mladež pjeva:

Ćoro, ćoro, slušaj sada,
Kako pjeva naša nada.
Fa pogodi, tko je to,
Ne bi l' došo na mjesto.

Kolo se zaustavi, a vrabac ide redom i pogadja ime svojih drugova u kolu. Kome pogodi ime, taj postaje vrabac. Zatim se igra nastavlja.

Erberečka: — Mladež se, držeći se čvrsto za ruke, poredja u dva reda na suprotnoj strani. Prvi red kaže drugom: — Erberečka, erber dud. — Drugi red pita: — Koga ištete. — Prvi će na te: — Ružicu. — Koga pozovu, taj trči da probije drugi red. Ako ga probije, uzima jednog sobom u svoj red; ako pak ne probije, ostaje u tome redu. Tako se igra nastavlja sve dotle, dok u kojem redu ostane samo jedan.

Diljak: — Mladež sjedne na klupu i sklopi ruke. Jedna djevojčica dade diljak. »Žniura« pogadja kod koga je diljak. Ako ne pogodi ne tri puta, onda ga žene. Tada dadu svakom prstu na ruci žensko ime i na koji prst pokažu, tako će mu se zvati žena. Zatim se igra nastavlja.

Leti-leti: — Mladež sjedne oko stola i lupa prstima po stolu. Jedno će: Leti, leti ptica. — Tada svi moraju dignuti ruke. Ako tko ne digne, daje zalog. Zatim će opet: Leti, leti stolica. — Ako tko sad digne ruku, daje zalog, jer stolica ne leti. Kad se zasite igre, onda mora svaki svoj zalog otkupiti i izvršiti, što mu »sudac« kaže.

M. P.

I bački Hrvati su učestvovali na svečanoj priredbu i Hrv. nar. kazalištu u Zagrebu, priređenoj u čast delegata Slavenskog kongresa.

U Zagreb smo trebali otići, da nam delegati Slavenskog Kongresa, naši mili Zagrebačani i svi učesnici, kao i za to pozvani stručnjaci kažu, da ne smijemo zaboraviti ili bar zapostavljati našu bogatu narodnu umjetnost. Svi mi znamo, da imamo vrlo lijepo narodne igre, nošnju, običaje, pjesme! No, to je naše, to imamo, svaki dan vidimo, i šta dalje?! Jeden mali ogranač hrvatskog naroda, tu na sjeveru naše domovine ima svoje bogate narodne kulturne tekovine, koje su originalne, profinjene, skladne! Stotinama godina je odijeljen od svoje Matice, a opet je sačuvao, dotjerao i usavršio svoju hrvatsku, slavensku, narodnu igru, pjesmu, nošnju!

Bunjevci iz Subotice i Bajmoka su nastupili s momačkim kolom i velikim bunjevačkim kolom, a Šokci iz Bača s »Keleruj«-em i visokim šokačkim kolom. Prvog dana u Kazalištu, a drugog u »Radničkom domu« za zagrebačke radnike i gradjane.

Uvjereni smo, da smo uspjeli i da smo se svidjeli. Odnosno, Narodni Stvaralac je uspio, on je dobro priznanje! I to ne samo od članova delegacija, ostalih prisutnih i učesnika, već i od stručnjaka! Radovali smo se, jer znamo, da se već mnogo decenija kod nas ovako igra i da na stotine ovakovih i boljih igrača imamo na našim salašima!

No, najponosniji smo ipak na mišljenje stručnjaka: dr Milovana Govazza, profesora etnologije zagrebačke Univerze i profesora Ljevakovića iz Etnografskog muzeja. Profesor Ljevaković nam je postao ne samo zaštitnik, već i priatelj i dojavio nam mišljenje dr Gavazzi-a, da smo odlični, da smo originalni! I da je ovo što igramo zaista narodno! Obećali smo prirediti smotru seljačke kulture vojvodjanskih Hrvata! Ako bi nam prijatelji došli, vjerujem, da će kod nas otkriti još mnogo, što mi ni ne znamo dovoljno cijeniti, jer nam je — opet naglašavam — svakidašnje, naše!

Šckačka nošnja je ljepša, a naša baš našima dolići i igri, i našim vitkim Diancima, a i još bogatijoj i masnijoj crnici. Dobili smo takav dojam, da je naš narod birao boje s polja, a ne iz cvjetnih bašta. Niti jedne oštretre boje kod nas, a opet je mnogo boja; i mnogo više individualizma; nikad dvije jednake svile i nikad iste šare zlatom ili srebrom izvezene bilo na svili, bilo na planu! A kraj svega ipak je slika takva, kao da su sve u istoj nošnji! Narodni slikar nam je bio majstor boja i kompozicije!

Tamburaški zbor nam je diletantski, ali je Tumbas Pero umjetnik!

Sigurno je, da je u ovom prikazu više ljubavi, nego stručnosti, pa bi baš zato već bilo vrijeme, da i stručnjaci kažu svoje o našoj narodnoj umjetnosti i kulturi u ovim krajevima!

Odgovorni urednik: Matija Poljaković, Subotica, Zrinjski trg broj 10.

B.Š. knjižnica
Ivan Kujundžić

zkh.org.rs

Cijena 20 dinara